JACQUES ROUMAIN

STĂPÂNII APELOR

EDITURA DE STAT
1951

CUVÂNT INAINTE

Incepând de acum vreo trei sute şi mai bine de ani şi până pe la jumătatea secolului trecut, pe latitudinile mijlocii ale Atlanticului se făcea o negustorie ciudată. Corăbii iuţi, cu catargele înalte încărcate cu pânze a căror albeaţă le făcea asemenea unor nori împinşi de vânt, părăseau coastele sălbatice şi râpoase ale Africei şi pluteau spre Apus. Erau mai repezi decât oricare alte vase, şi înarmate cu tunuri de bronz. Pe punţi era tăcere. Dar dedesubt, din celule închise şi zăvorite, întunecate, înnăbuşitoare, răsuna mereu un cântec înnăbuşit, jelanie de oameni care suferă. Erau sclavii negrii luaţi cu sila, sub ameninţarea puştii şi a săbiei, de prin sătuleţele lor de colibe, din pădurile calde, şi duşi în lanţuri pe un drum semănat cu morţi, până la coastă. Erau încărcaţi în pântecul corăbiilor, cu cătuşe la mâini, cu ghiulele la picioare, şi înghesuiţi pe locul cel mai mic pe care poate trăi o fiinţă omenească. Mulţi mureau înainte de a vedea, cale de săptămâni de navigaţie, ţărmul celălalt al Atlanticului. Erau aruncaţi în mare. Uneori, o fregată a unei ţări care oprise negoţul de sclavi se apropia cu cele două rânduri de tunuri ale sale peste orizont. Atunci, şi numai atunci, negrii erau scoşi pe punte. La aer. La lumina soarelui. In vântul proaspăt al mării. Dar erau scoşi ca să fie aruncaţi în ocean, cu cătuşele la mâini şi cu ghiulele la picioare.

Aceste călătorii se terminau în porturile insulelor care se numeau pe vremuri Indiile Occidentale. Antilele, Martinica, San-Domingo, Jamaica sau Cuba importau sclavi. Pe plantaţiile de trestie de zahăr şi tutun, într'o climă şi în împrejurări de trai pe care niciun alb nu le-ar fi îndurat, negrii erau puşi la muncă. Multe din vechile şi marile averi din Marea Britanie şi din Statele Unite s'au născut din biciul proprietarului de sclavi. Civilizaţia

marilor neguțători protestanți și democrați se întemeia, undeva în străfunduri, pe lătratul sângeros al câinilor uriași anume dresați ca să sfâșie negrii fugari. Bogătași din mai multe neamuri: englezi, spanioli, francezi, și, mai târziu, americani, stăpâneau deopotrivă și insulele și sclavii. Adeseori, pe acele mări însorite, bubuia tunul escadrelor, și o insulă trecea de sub un steag sub altul. Dar regimul de exploatare era același. Pieile Roșii, primii locuitori ai acelor grădini plutitoare deasupra mării, pieriseră de mult, nerezistând muncii de sclavi. Acuma, se nășteau, trudeau și mureau în sclavie, negrii.

Marii plantatori de trestie de zahăr au fost măturați de răscoale sângeroase. Inceputul secolului al XIX-lea a însemnat aproape în toate părțile Indiilor Occidentale, revolta sclavilor. Suflul revoluționar din 1789, năștea pretutindeni răscoale și războaie de eliberare. Metiși și uneori chiar negri, cum a fost Toussaint Louverture, generalul negrilor din Haiti, conduceau masele în acele vremuri furtunoase.

Numai că revolta n'a însemnat o adevărată eliberare. Din masele locuitorilor acelor ostroave cu clima mângâietoare, s'au desprins în curând bogătașii. S'au reînceput afacerile comerciale cu negustorii străini. S'a exploatat fără milă pământul, pădurile cu lemn de preț. Pădurile odată devastate, țărâna a început să se fărâmițeze, arsă de soarele tropical.

Revoluția fusese o revoluție burgheză, care nu făcuse decât să schimbe formele exploatării. Și iată că în secolul nostru, Antilele împărtășesc soarta tuturor țărilor coloniale sau semicoloniale. Au apărut acolo agenții bine plătiți ai marilor trusturi, ai societăților anonime cu capital american, englez, francez, olandez. Exploatarea e tot atât de nemiloasă ca pe vremea sclaviei, dar e mai discretă. Nu mai plesnește biciul vătafului, ci amenință pușca jandarmului localnic. ...„aceste țări", spune I. V. Stalin, „trăiesc și se desvoltă sub jugul imperialismului". Dar există și ...„jugul intern (al propriei burghezii) și extern (al burgheziei imperialiste străine)..." [1]*. In lumina acestor fapte trebue înțeleasă soarta atât de grea a Indiilor Occidentale, într'una din ale căror insule se plasează acțiunea cărții de față.*

Cititorul român trăiește, la citirea cărții de față, un sim-

1) *I. V. Stalin: Marxismul și problema național-colonială. Ed. P. M. R. 1949, pag. 224.*

țământ ciudat. Parcă a mai citit ceva de felul acesta. Parcă a mai cunoscut atmosfera și oamenii cărții. Și, deodată, își dă seama că, în ciuda deosebirii de culoare a pielii, a deosebirii locurilor, a limbii vorbite de eroi, totuși, negrii aceștia sărmani din Haiti sunt tare asemănători cu țărănimea noastră exploatată de moșieri și chiaburi, așa cum o vedem în „Desculț" de Zaharia Stancu, sau în mai toată uriașa operă a lui Mihail Sadoveanu.

In acea țărănime săracă a negrilor din Haiti n'au murit rămășițele stranii ale superstițiilor strămoșești din miezul Africei. Dar n'au murit nici tradițiile de revoltă. Le întruchipează, în filele cărții de față, figura atât de frumoasă și de umană a lui Manuel. Povestea întreagă e povestea unui sat care devine conștient de condiția sa desnădăjduită. Unui sat care devine conștient de trebuința muncii colective, de trebuința organizării. Și în același timp, povestea e drama unui înaintaș, a unui martir al cauzei populare.

Desigur, autorul n'a mers uneori deajuns de adânc în analizarea faptelor și oamenilor. Ura între familii sau între triburi este un aspect de suprafață, și adesea amăgitor. Nu e decât o formă întâmplătoare sau de amănunt a unui fenomen mult mai puternic: exploatarea, ura de clasă. Există, abia schițate la Jacques Roumain, dar mult mai accentuate în realitate, tipuri sociale din acele părți ale lumii: chiaburul, burghezul indigen; există vătaful și agentul marei industrii a trestiei de zahăr și a tutunului. Despre aceste categorii și tipuri omenești aflăm prea puțin, și doar indirect, prin ceeace își amintește Manuel că a trăit în San-Domingo, și prin pomenirea unui moșier negru de către țăranii eroi ai cărții. Nu e deajuns. Nu vedem, deasemenea pe capitaliștii din Statele Unite, care au pus cu desăvârșire mâna pe economia insulelor Antile, exploatând mizeria și ignoranța maselor. Dar să nu uităm totuși că „titlul cărții" este un prim strigăt limpede al literaturii progresiste din Haiti. Să nu uităm că încă din paginile ce urmează, se întrevede influența puternică a proletariatului asupra țărănimii din Haiti, și se anunță alianța proletariatului cu țărănimea muncitoare — alianță înfățișată de relațiile dintre Manuel, muncitorul întors din străini, și țăranii muncitori din satul lui de baștină.

Cititorul va prețui poezia ciudată, primitivă, a acestei cărți și va înțelege cât e de adevărată aflând că Jacques Roumain a fost în același timp un om de știință, un mare cunoscător al folklorului și obiceiurilor populare ale negrilor din Antile.

Dar nu aceasta e trăsătura cea mai semnificativă a personalităţii lui Jacques Roumain. In scurta lui viaţă (1907—1943), el n'a fost numai unul din cei mai mari poeţi negri din Antile. Căci în el s'au trezit şi au prins glas acele tradiţii de revoltă şi luptă ale vechilor sclavi, de care vorbeam mai sus. Jacques Roumain a murit de tânăr pentrucă şi-a pierdut sănătatea în închisoarea militară din Port-au-Prince. A avut o viaţă aspră legată de furtunile politice din republica Haiti, mereu legată de lupta împotriva ocupaţiei americane. Aceasta este o rană deschisă a Antilelor, şi recenta revoltă, ce a avut loc în Puerto-Rico, revoltă înecată în sânge, stă mărturie că problema n'a fost rezolvată. Rezolvarea ei nu va fi posibilă decât prin lupta maselor. In această luptă, Jacques Roumain a fost unul din fruntaşii cei mai de seamă, ca poet, ca savant, şi, mai presus de toate, ca întemeietor şi prim secretar general al partidului comunist haitian. Orizontul său politic i-a dat putinţa să scrie această carte, atât de poetică, de umană, şi plină de o suflare de revoltă şi libertate.

PETRU DUMITRIU

I.

— O să murim cu toţii.., şi îşi vâră mâna în ţărână; bătrâna Délira Délivrance spune: „o să murim cu toţii, vite, ierburi şi creştini, o, Isuse Cristoase"; şi ţărâna i se scurge printre degete. Aceeaşi ţărână pe care vântul, cu răsuflarea lui uscată, o aruncă peste câmpul de mei în paragină, pe copaci, pe bayahondele coclite.

Colbul se înalţă dinspre drumul mare, şi bătrâna Délira stă ghemuită în faţa colibei sale; nu-şi ridică ochii din ţărână, şi îşi leagănă mereu capul dintr'o parte în alta; basmaua i-a alunecat într'o latură şi i se vede o şuviţă de păr cenuşiu, colbuit, ai zice, de aceeaşi pulbere ce i se strecoară printre degete ca un şir de mătănii ale nevoii; atunci mai spune încă odată: „o să murim cu toţii", şi-l chiamă pe bunul Dumnezeu într'ajutor. Dar e în zadar, pentrucă sunt atâtea fiinţe nenorocite care-l strigă din toată puterea lor pe Dumnezeu, încât se face un sgomot ne mai pomenit, bunul Dumnezeu îl aude şi sbiară: „Ce dracu e cu gălăgia asta?" Şi îşi astupă urechile! Iar omul rămâne părăsit de toţi. Ăsta-i adevărul.

Bienaimé, bărbatul ei, păcâe din lulea, cu scaunul rezemat de trunchiul unui calebasier. Barba îi este ca puful de bumbac sau ca fumul ce se ridică din lulea şi se înalţă în vânt.

— Da, zise el, aşa e, negrul e o făptură tare nenorocită.

Délira păru că nu-l aude. Un cârd de ciori se năpusteşte asupra arborilor. Croncănitul lor răguşit sgârie auzul; apoi se

prăbușesc dintr'o singură bătaie de aripi, ca niște tăciuni stinși, asupra câmpului pârjolit.

Bienaimé strigă: Délira, Délira, ho!

Ea nu răspunde.

— Femeie! strigă el.

Ea ridică privirea.

Bienaimé îndreaptă spre ea luleaua ca un semn de întrebare.

— Dumnezeu e ziditorul, nu? Răspunde, Dumnezeu e ziditorul cerului și al pământului, nu-i așa?

Ea face semn că da; însă în silă.

— Ei bine, pământul suferă aprig, pământul e numai mizerie, asta înseamnă că Dumnezeu e ziditorul suferinței și al sărăciei.

Trage câteva fumuri scurte și triumfătoare, scuipând cu sete printre dinți.

Délira îi aruncă o privire plină de mânie:

— Nu mă turbura, blestematule. Nu am destule pe cap și fără asta? Sărăcia, o văd și eu. Tot trupul mă doare, crește sărăcia în mine ca un plod. Nu-mi mai trebue acuma și afurisenia cerului și a iadului!

Apoi, cu o mare tristețe și cu ochii plini de lacrimi, spune încet:

— O, Bienaimé, negrule!...

Bienaimé tușește uscat. Ar vrea, poate, să spună ceva. Nenorocirea se revarsă în sânge ca fierea, se urcă în gură și atunci vorbele-s amare.

Délira se ridică cu greu. Ca și cum ar face o sforțare ca să-și îndrepte corpul. Toate chinurile vieții au boțit fața ei neagră ca o carte deschisă la fila întunecată a mizeriei. Dar are în ochi o lumină de izvor, și iată dece Bienaimé se uită în altă parte. Délira a făcut câțiva pași și a intrat în casă.

Dincolo de bayahonde, acolo unde se pierde, ca într'un desen, linia pe jumătate ștearsă a dealurilor îndepărtate, se ridică un nor. Cerul nu are nicio spărtură. Parcă e o tăblie de fier încinsă.

Dealul rotund din spatele colibei se aseamănă cu un cap de negresă cu părul ca niște boabe de piper: tufe rare de mărăcini uscați, una cu pământul; mai departe, ca un umăr negru ridicat spre cer, alt deal, străbătut de râpe scânteietoare: puhoaiele care au scos la iveală genunchii stâncilor și au sângerat pământul până la os.

Da, rău făcuseră, desigur, despădurind dealul. Pe vremea când trăia Josaphat Jean-Joseph, tatăl lui Bienaimé, arborii împânzeau tot dealul. Dăduseră foc la păduri ca să-și poată face ogoare. Pe platou, pentru mazăre de Congo, pe coastă, pentru porumb.

Au lucrat țarina ca niște negri îndârjiți, ca niște truditori ai pământului care știu că nu pot duce o îmbucătură la gură dacă n'o scot prin muncă dârză din pământ. Și până la urmă pământul îi răsplătise.

Pe vremea aceea trăiau cu toții în bună înțelegere, uniți ca degetele dela mână, și când venea vremea desțelenitului, *cumbitul*[1]) strângea laolaltă toată lumea din vecinătate.

Bienaimé se ridică și se îndreptă cu pași nesiguri spre câmp. O iarbă uscată ca niște câlți a năpădit canalul. E mult de când înaltele tulpini ale trestiilor s'au uscat, făcându-se una cu pământul. Fundul canalului a crăpat ca o farfurie veche și este înverzit de materiile vegetale putrezite. Inainte vreme, apa curgea slobodă, în bătaia soarelui; șopotitul și lumina ei erau un râs scânteietor de cuțite. Meiul creștea în rânduri strânse, ascunzând coliba de privirile trecătorilor.

— Ei, cumbitele! își amintește Bienaimé...

Era în picioare din zori, serios, grav, șef de brigadă, cu oamenii săi, toți cetățeni de mare curaj: Dufontaine, Beauséjour, vărul Aristhène, Pierrilis, Dieudonné, cumnatul Mérilien, Fortuné Jean, cumătrul Boirond și Simidor Antoine, un negru tare la cântat, în stare să ațâțe cu limba lui mai multe bârfeli decât zece femei laolaltă; dar n'o făcea cu răutate, nu, numai în glumă, pe cuvânt de onoare.

Intrau cu toții în iarba de Guineea! (Cu picioarele goale prin rouă; cerul alburiu, răcoarea dulce și cântecul de clopoței al câțelor sălbatice în depărtare...) Incetul cu încetul, copacii întunecați, cu frunzișul încă plin de flamuri de umbre, își recăpătau culorile. O lumină ștearsă îi scălda. O basma de nori gălbui ca pucioasa încingea vârfurile dealurilor mai ridicate. Tamarinierul din curtea Rosannei risipea, ca o mână de pietriș, un sbor cârâitor de ciori.

Casamajor Beaubrun, femeia lui Rosanna și cei doi copii ai lor îi salutau. Spuneau: „fraților, mulțumim, da"; dar asta numai

1) *Munca agricolă colectivă.*

aşa, din politeţă, pentrucă un bine se face de bunăvoie: azi îţi lucrez eu ogorul, mâine îl lucrezi tu pe al meu. Ajutorarea este prietenia sărmanilor, nu-i aşa?

Ceva mai târziu veneau dinspre casa lor Siméon şi Dorisca, cu vreo douăzeci de negri voinici.

Pe Rosanna o lăsau să-şi vadă, în umbra tamarinierului, de cazanele şi de vasele ei mari de tablă din care începea să se audă bolborositul apei care dă în fiert. Délira şi celelalte vecine veneau puţin mai târziu să-i dea o mână de ajutor.

Bărbaţii plecau cu sapele pe umăr. Locul care trebuia curăţit se afla la cotitura potecii, apărat de o împletitură de bambuşi de care se agăţau, în neorânduială, mănunchiuri de liane cu flori liliachii şi albe; din potirele aurite ale assorossisului înflorea un miez roşu ca o catifea mucilaginoasă.

Dădeau la o parte poarta mişcătoare a barierei. La intrare, o ţeastă de bou înălbea pe un par. Măsurau din ochi treaba ce-o aveau de făcut: întreg „lotul" acesta de ierburi înnebunite după lumină, amestecate cu plante agăţătoare. Era însă un pământ bun; îl vor face tot atât de curat ca şi tăblia unei mese de lemn de curând rânduite. In anul ăsta, Beaubrun voia să încerce să răsădească aici pătlăgele vinete.

— Alinierea — strigau şefii de brigadă.

Simidor Antoine îşi trecea pe după umeri cureaua tamtamului. Bienaimé îşi lua locul de comandant în faţa oamenilor săi. Simidor îşi încerca mai întâi toba prin câteva bătăi, apoi ritmul izbucnea sub degetele sale. Toţi, într'un suflet, îşi ridicau dintrodată sapele în aer. Un fulger de lumină se lovea de fier; ridicau în aer, timp de o clipă, un arc de soare.

Vocea lui Simidor se auzea deodată puternică şi răguşită:

— *A té...* [1])

Dintr'o singură izbitură, sapele se abăteau cu o ichitură înnăbuşită, izbind coaja putrigăioasă a pământului.

— *„Femme-la dit, mouché, pinga*
on touché mouin, pinga-eh..." [2])

Bărbaţii înaintau într'un rând. Simţeau în braţe, ca un sânge înfierbântat, cântecul lui Antoine, pulsaţiile repezi ale tamtamului.

1) *La pământ.*

2) *Muierea spuse: domnule, bagă de seamă, nu mă atinge, ia seama...*

Şi soarele răsărea dintrodată. Fierbea ca o spumă de rouă pe câmpul plin de ierburi. Slavă ţie, soare, stăpâne, soare ce răsari! Mai mângâietor şi mai cald decât puful puiului de găină pe spinarea rotundă a dealului, adineaori încă învineţit de răcoarea premergătoare zorilor. Oamenii aceştia negri te salută cu un legănat de sape care smulg din cer aşchii vii de lumină. Şi frunzişul sdrenţuit al arborilor de pâine, peticit cu albastrul cerului şi de focul înflăcărării îndelung mocnite sub cenuşa nopţii, izbucneşte acum la marginea bayahondelor într'o zarvă de petale.

Cântecul încăpăţânat al cocoşilor se auzea dintr'o grădină în alta.

Linia mişcătoare a locuitorilor cânta noul refren într'un singur glas:

A té
M'ap mandé qui moune
Qui en de dans caille là
Compé répond:
C'est mouin avec cousine mouin
Assez-é! [1])

Ridicând sapele cu cozi lungi încununate de fulgere şi lăsându-le să cadă icnind, cântau mai departe:

Mouin en dedans déjà
En l'ai — oh!
Nan point taureau
Passé taureau
En l'ai, oh! [2])

O legătură ritmică se stabilea între inima bătândă a tobei şi mişcările oamenilor: ritmul era un flux puternic ce le pătrundea până în străfundul fiinţei şi le hrănea muşchii cu o vlagă mereu reînnoită.

Cântecul umplea dimineaţa inundată de soare. Vântul îl va duce dincolo de coline, către platoul Bellevue şi cumătra Francilla (care stă în faţa colibei, sub umbrarul de zaibăr, în mijlocul fâlfâitului de aripi şi al cotcodăcitului păsărilor cărora le

1) *La pământ*
Te întreb, cine e în casă:
Cumătrul răspunde:
Sunt eu cu verişoara mea
Destul, haida!

2) *Sunt chiar înăuntru*
Sunt în vânt, oh!
Nu se află un buhai
Mai buhai ca buhaiul
Sus în vânt, oh!

aruncă boabe de porumb); şi cum spuneam, Francilla, cumătra mea, se va întoarce la svonul câmpiei — da, îşi va zice ea, e timpul numai bun — îşi va ridica privirea spre cerul fără solz de nor, ca o ceaşcă de porţelan răsturnată, fără niciun picur de ploaie.

Cântecul va lua drumul trestiilor, de-a-lungul canalului, se va urca până la izvorul pitit în scorbura subţioarei dealului, în boarea greoaie a ferigilor şi a malangasurilor putrezite şi în picurul de taină al apei.

Poate că vreo tânără negresă din vecini, Irézile, Thérèse, Georgina... va fi terminat de umplut curcubătele. Când iese din firul apei, brăţări de răcoare i se destramă în jurul glesnelor. Fata îşi pune curcubătele într'un coş de paie pe care şi-l aşează pe cap. Păşeşte pe poteca umedă. In depărtare, toba slobozeşte un roi de sunete zumzuitoare.

— Am să mă duc mai târziu, îşi spune ea. Va fi şi el acolo (e vorba de iubitul ei). O năpădeşte o căldură, o dulce toropeală. Se grăbeşte cu paşi mari, legănându-şi braţele şi şoldurile cu o nesfârşită blândeţe. Zâmbeşte.

Pe deasupra bayahondelor plutesc sdrenţe de fum. In luminişuri, cărbunarii desfac mormanele de pământ sub care lemnul verde a ars înnăbuşit.

Un arbore este făcut să trăiască în pace, în culoarea zilei şi prietenia soarelui, a ploii şi a vântului, trăgându-şi din pământ sucurile elementare, mustul întăritor. Pare mereu cufundat într'o adâncă şi liniştită visare. Svâcnetul tainic al sevei îl face să geamă în după-amiezile calde. E o fiinţă vie ce cunoaşte drumul norilor şi presimte furtunile, pentrucă e plin de cuiburi de păsări.

Estinval îşi şterge cu dosul mâinii ochii înroşiţi. Din copacul ciuntit nu a mai rămas, risipit în cenuşă, decât scheletul calcinat al ramurilor, o mână de cărbuni pe care muierea sa o va vinde la târgul dela Croix-des-Bouquets.

Păcat că nu poate cânta şi el. Fumul i-a uscat gâtlejul. Gura îi este amară de parcă ar fi rumegat pastă de hârtie. Desigur că nu i-ar face rău un rachiu de scorţişoară, nu, mai bine unul de anason, e mai răcoritor, o înghiţitură bună de rachiu, să ajungă până în fundul stomacului.

— Rosanna, draga mea... ar spune el.

Ea îi ştie slăbiciunea, şi râzând, i-ar da o măsură cât trei degete desfăcute în furcă.

Svârle un scuipat gros şi se apucă iar să grăpeze pământul amestecat cu cenuşă.

*

Către ceasurile unsprezece, svonul îndepărtat al cumbitului începea să slăbească: nu mai era blocul masiv al vocilor ce îmbărbăta munca oamenilor; cântecul şovăia, nu mai avea putere, îi erau frânte aripile. Câteodată reîncepea, întrerupt de tăceri, dar cu descrescândă tărie. Tam-tamul mai bâlbâia şi el un timp, dar nu mai avea nimic din chemarea voioasă din zori, când Simidor îl bătea cu înţelept meşteşug.

Nu era numai din nevoia de odihnă: sapa devenea din ce în ce mai greu de mânuit, jugul oboselii înţepenea ceafa, soarele încingea; munca se terminase. Şi totuşi, mai adineaori se opriseră, cât să tragă o duşcă de tafie şi să se mai întindă puţin din şale — lucrul cel mai al dracului în trup, şalele. Dar aceşti oameni ai câmpului şi ai dealurilor îndepliniseră o muncă grea; degeaba îi luau în râs burghezii dela oraş, zicându-le: negri coate goale, negri pierde-vară, negri desculţi (erau prea săraci ca să-şi cumpere încălţăminte); căci, la naiba, când e vorba de făcut treabă cu spor, cine îndrăzneşte să se pună cu noi? Şi fiţi siguri că 'ntr'o bună zi picioarele astea tăpălăgoase de muncitori ai pământului, o să vi le proptim în dos, nemernicilor!

Indepliniseră o treabă grea. Scurmaseră, săpaseră, pliviseră faţa ursuză a pământului; culcaseră iarba rea la pământ. Beaubrun şi cu băieţii lui o strângeau laolaltă ca să-i dea foc. Tot ceeace fusese scaete, spin, încolăcitură de liane nefolositoare, se transforma în pământ, în cenuşă dătătoare de viaţă. Era mulţumit din plin, Beaubrun.

— Vă mulţumesc, vecinilor, spunea el întruna.

— Gata oricând la nevoie, vecine, răspundeam noi ceilalţi. Dar în grabă: nu mai era timp de salamalecuri. Aştepta mâncarea. Şi ce mâncare, ce mâncare! Rosanna nu era o negresă sgârcită; ce e-al ei, e-al ei! Toţi cei care, de necaz, spuseseră răutăţi pe socoteala ei, îşi recunoaşteau greşeala, pentrucă nu era o femeie de şagă, una de care să-ţi baţi joc. De îndată ce coteau drumul, un miros grozav le gâdila nările, îi saluta, îi învăluia, îi cuprindea, le stârnea în stomac plăcutul gol al poftei de mâncare.

Şi Simidor Antoine, care nu mai departe decât în ajun auzise dela Rosanna, după ce-i strecurase o vorbă cu două în-

ţelesuri, amănunte de o precizie uimitoare asupra destrăbălărilor propriei sale mame, adulmecând cu nările în vânt aroma cărnurilor fripte, ofta cu o convingere pornită din adâncuri.

— Beaubrun, dragul meu, femeia dumitale este o adevărată binecuvântare...

In căldări, în tingiri şi strachini se îngrămădeau friptura de porc frecată cu ardei de-ţi ardea gura, porumbul sdrobit în piuliţă, şi, dacă voiai orez, aveai şi orez: orez cu bobul mare, gătit cu mazăre roşie amestecată cu afumături. Iar banane, cartofi şi ignami, câţi vrei!

*

Bienaimé face câţiva paşi şi iată-l la marginea drumului. Se sprijină de lănteţii putreziţi ai barierei. De partea cealaltă, aceeaşi desnădejde: praful se ridică sus de tot în văzduh şi, învolburat în vârtejuri, se lasă peste iarba rea şi rară, roasă până la rădăcini — deasupra pământului — ca o barbă năpârlită.

Altădată, la vremea asta, încă din zori, cerul se făcea cenuşiu, norii se strângeau, umflaţi de apă, şi-i trăgea o ploaie molcomă, una aşa cum trebue; când norii crăpau ca nişte saci prea plini, curgea ca din ciur, dar fără de oprire, cu luminişuri de soare; ploaia nu sătura pământul, dar îl răcorea, îl pregătea pentru marile ploi ce aveau să vină, lustruia mlădiţele porumbului şi firele de mei: vântul şi lumina îi veneau într'ajutor. Din frunzişul îngreunat de ploaie ţâşneau cu fiecare clipă stoluri de potârnichi, şi către ceasul rugăciunii de seară, câţele săldbatice veneau sgribulite să bea apă din băltoacele care se întindeau de-a-lungul drumului; şi dacă se speriau, sburau greoaie, amorţite şi năclăite de ploaie.

Apoi vremea începea să se schimbe: către prânz o dogoare lipicioasă ardea câmpurile şi copacii copleşiţi; un abur subţire făcea ape-ape în văzduh, ca o spumă, deasupra tăcerii, turburată numai de ţistuitul pătrunzător al lăcustelor.

Cerul se destrăma sfâşiat în bucăţi alburii care mai apoi se îmbinau şi se'ndreptau greoaie spre culmile dealurilor, străbătute de fulgere şi tunete, bubuind ca o tobă. Soarele mai arunca din când în când, printre descusăturile norilor, o lumină îndepărtată, de o paloare plumburie care rănea privirile.

Din depărtări se pornea deodată un svon surd, mereu crescând — un suflu uriaş şi mânios. Oamenii întârziaţi pe câmpuri iuţeau pasul cu sapa pe umăr; copacii se încovoiau

dintrodată, o perdea de ploaie alerga scuturată cu putere în vuietul neîntrerupt al furtunii. Şi ploaia era gata: întâi câteva picături calde şi repezi apoi, brăzdat de fulgere, cerul întunecat se despica, rupând zăgazurile.

Bienaimé, în tinda strâmtă înconjurată de o balustradă înflorată şi adăpostită de streaşina acoperişului de paie, îşi privea pământul, pământul lui cel bun, ierburile inundate, copacii legănaţi în cântecul ploii şi-al vântului. Recolta avea să fie bună. Se trudise zile întregi în văpaia soarelui. Ploaia asta era răsplata lui. O privea cu prietenie căzând în ochiuri strânse, îi asculta clipocitul pe lespedea de piatră din faţa frunzişului. Atâta şi-atâta porumb, atâta mazăre de Congo, porcul îngrăşat: asta însemna că va avea o haină nouă, o cămaşă şi, poate, chiar şi noatenul murg al vecinului Jean-Jacques, dacă acesta mai lasă ceva din preţ.

O uitase pe Délira.

— Fă cafeaua, femeie, spuse el.

Da, îi va cumpăra şi ei o rochie şi o basma.

Işi înfundă cu tutun luleaua scurtă de lut. Iată ce însemna să trăieşti în bună înţelegere cu pământul.

Dar toate acestea erau trecutul. Din el nu mai rămăsese decât un gust amar. Erau aproape morţi în prăfăria asta, în cenuşa asta călduţă care acoperea tot ceeace fusese cândva viaţă; o, nu o viaţă uşoară, asta nu, dar dacă aveai curaj şi după ce te luai de piept cu ogorul, după ce-l întorceai pe o parte şi pe alta, scăldat în sudoare, însămânţându-l ca pe o femeie, venea şi mulţumirea: grânele şi fructele şi toate spicele.

Se gândise la Jean-Jacques, şi iată-l că vine pe potecă, tot aşa de bătrân şi de nefolositor ca şi el, păşind în urma unui catâr slăbănog şi lăsând funia căpăstrului să se târâie prin ţărână.

— Frate, salută el.

Şi celălalt răspunse la fel.

Jean-Jacques ceru veşti despre cumătra lui Délira.

Bienaimé spune: — Ce mai face cumătra mea, Lucia?

Şi îşi mulţumesc unul altuia.

Catârul are pe spate o julitură mare, care tremură sub pişcăturile muştelor.

— Cu bine, spuse Jean-Jacques.

— Cu bine, negrule, zise Bienaimé.

Şi se uită după vecinul lui care-şi duce catârul spre adăpătoare, spre balta aceea stătută, spre ochiul acela de noroi acoperit de lintiţă; din care beau cu toţii, oameni şi dobitoace.

*

E atâta timp de când a plecat, încât o fi şi murit, se gândeşte ea. Bătrâna Délira se gândeşte la băiatul ei, Manuel, plecat, sunt ani de-atunci, să taie trestie de zahăr în Cuba. O fi zăcând în ţară străină, repetă ea. Îi spusese o ultimă oară: mamă... Şi ea îl sărutase, îl ţinuse în braţe pe vlăjganul acela care fusese al ei, în adâncul cărnii şi sângelui ei, şi care devenise bărbatul acesta căruia îi şoptea printre lacrimi: Du-te, copilule, Sfânta Fecioară să te aibă în paza ei; şi când trecuse de cotitura drumului, îl înghiţise parcă pământul. Oh! fiu al pântecului meu, durere a pântecului meu, bucurie a vieţii mele, fiul meu, singurul meu fiu.

Se opri din râşnitul cafelei, ghemuită pe pământ. Nu mai are lacrimi, dar i se pare că inima i s'a împietrit în piept şi că s'a scurs de toată viaţa, şi nu i-a mai rămas decât neliniştea asta fără de leac care-i seacă inima.

Trebuia să se întoarcă după *Zafra;* aşa spun spaniolii la recoltă. Dar nu se mai întorsese. Îl aşteptase, dar el nu mai venise.

Câteodată i se întâmpla să-i spună lui Bienaimé:

— Mă întreb pe unde o fi oare Manuel?

Bienaimé nu răspundea. Lăsa luleaua să i se stingă. Şi o pornea pe câmp.

Mai târziu îi spunea iar:

— Bienaimé, tată, pe unde o fi oare băiatul nostru?

El îi răspundea arţăgos:

— Mai ţine-ţi gura.

Dar ei îi era milă de mâinile lui care tremurau.

Goli sertăraşul râşniţei, puse boabe noi şi începu din nou să învârtească. Nu era cine ştie ce treabă, dar se simţea istovită, parcă într'atât, încât îi venea să stea nemişcată, cu trupul ei bătrân lăsat în voia morţii care avea s'o facă, în sfârşit, una cu ţărâna asta, într'o noapte veşnică şi fără de amintiri.

Începu să cânte. Era un geamăt, un vaiet al sufletului, o mustrare nesfârşită adusă tuturor sfinţilor şi zeităţilor surde şi oarbe ale Africei, care nu o auziseră şi-şi întorseseră faţa dela durerea şi amarul ei.

O, Maica Domnului, în numele sfinţilor pământului, în numele sfinţilor lunii, în numele sfinţilor stelelor, în numele sfinţilor vântului, în numele sfinţilor furtunii, apără, rogu-te, dacă nu te superi, pe băiatul meu, care-i în ţară străină, o, stăpâne al răscrucilor, arată-i calea cea fără de primejdii, Amin!

Nu-l auzise pe Bienaimé când se întorsese.

El se aşeză lângă ea. In spatele dealului se zărea o turbureală roşie. Dar soarele nu mai era; se rostogolea acum înapoia pădurii. In curând avea să se lase noaptea, învăluind în linişte pământul acesta amar, înnecând în umbra liniştită a somnului pe oamenii aceştia nenorociţi. Apoi zorile se vor trezi odată cu cântecul răguşit al cocoşilor, ziua va începe din nou, aceeaşi şi fără nicio nădejde.

II

Spuse şoferului camionului: Opreşte!

Şoferul îl privi cu mirare, dar încetini. Nu se vedea nicio colibă: se aflau în mijlocul drumului şi nu se zărea ţipenie de om. In jurul lor, numai câmpia de bayahonde, de gumieri şi desişuri împrăştiate de cactuşi. Linia munţilor trecea la răsărit, nu prea înaltă şi de o culoare cenuşiu-roşiatică; pe măsură ce se depărta, se decolora şi se făcea una cu cerul.

Şoferul frână. Străinul coborî şi trase spre el un sac pe care şi-l aruncă pe umeri. Era înalt, negru, îmbrăcat într'o haină încheiată până sus şi cu pantalonii albaştri, dintr'un doc tare, prinşi în nişte jambiere de piele. O *machetă* [1]) lungă, vârîtă în teacă, îi atârna la şold. Duse mâna la marginea lată a pălăriei sale de paie, şi camionul se urni din loc.

Bărbatul mai dădu odată bunăziua cu privirea ţinutului regăsit: bineînţeles că recunoscuse, din desişul de ienuperi, poteca ce abia se zărea în îngrămădeala aceasta de pietre de unde se înălţau tulpinile înalte ale agavelor împodobite cu ciorchini de flori galbene.

Trase în piept mireasma ienuperilor întărită de căldură; amintirea locului era legată de acest miros pipărat.

1) *Cuţit folosit în America de Sud de cei ce-şi croiesc drum prin pădurea virgină (N. T.).*

Sacul atârna greu, dar nu-l simţea. Întări bine cureaua cu care era legat şi porni prin pădure.

Locul în care ai văzut lumina zilei îl ai mereu în ochi, în piele, în mâini, cu frunzişul copacilor săi, carnea pământului, oasele pietrelor, sângele râurilor, cu cerul, mireasma, bărbaţii şi femeile sale; este o prezenţă în inimă care nu se şterge niciodată, ca o fată pe care o iubeşti; îi cunoşti izvorul privirii, fructul gurii, colinele sânilor, mâinile ei ce se apără şi se dau, genunchii despuiaţi de taine, tăria şi slăbiciunea, glasul şi tăcerea.

— Ho! strigă el. (O pisică sălbatică trecu poteca dintr'o săritură, se răsuci în loc dintrodată şi dispăru într'un foşnet de frunze uscate şi răvăşite).

Nu, nu uitase nimic, şi acum îi venea în întâmpinare un alt miros cunoscut: izul de fum rece al cărbunelui de lemn rămas în luminişul în care a fost fabricat.

In faţă i se deschidea un vad strâmt, nu prea adânc şi secat. Tufe şi tot soiul de scaieţi îi năpădiseră albia.

Omul ridică privirea spre bucata aceea de cer clăbucit de aburi calzi, scoase din buzunar o batistă roşie, îşi şterse faţa şi rămase dus pe gânduri.

O luă pe cărare, dădu la o parte câţiva bolovani şi scormoni în pământul înfierbântat. Luă un pumn din pământul acela nisipos, îl frecă în palme şi pământul se fărâmiţă, cernându-i-se printre degete odată cu rămăşiţele de rădăcini moarte.

— *Carajo!* exclamă el.

Incetişor, pe gânduri, urcă din nou pe cărare; faţa îi era neliniştită. Dar îngrijorarea lui nu ţinu mult timp. In ziua aceea prea se simţea mulţumit. Apa îşi schimbă de multe ori cursul, aşa cum îşi schimbă câinele stăpânul. Cine ştie pe unde-o fi curgând acum, hoinara!

Se îndreptă spre un deluşor încununat de palmieri. Frunzele lor boţite atârnau fără vlagă; nicio adiere care să le mai deschidă, să le mai fluture, despletite, în lumina zilei. Drumul acesta era pentru străin un ocol, dar voia ca, de acolo, de sus, să vadă toată regiunea, întreaga câmpie, şi printre luminişurile copacilor, acoperişurile de paie şi petele svârlite ici-colo ale grădinilor şi ale ogoarelor.

Faţa i se înăspri, acoperită de sudoare. Ceeace vedea era o întindere pârjolită, de un ruginiu murdar; nicăeri nu se vedea prospeţimea verdeţii la care nădăjduise; ici-colo, petele mucigăioase ale colibelor.

Privi îndelung dealul pleşuv, povârnit deasupra satului, dealul descărnat, brăzdat de puhoaiele care lăsaseră urme adânci, alburii, acolo unde apele îl mâncaseră până la oasele stâncilor ce ieşeau afară. Incercă să-şi amintească stejarii falnici, în ale căror ramuri pulsa o viaţă atât de ciudată, adăpost al porumbeilor sălbatici lacomi de boabe negre, arborii de acaju, scăldaţi în luciri întunecate, sgomotul pe care-l făceau la cea mai mică adiere păstăile mazării de Congo, straturile de cartofi; toate trecuseră prin limba de foc a soarelui.

Se simţi abătut şi trădat. Soarele îi apăsa pe umeri ca o povară. Coborî dealul, ajungând din nou la potecă. Pătrundea într'o savană. Printre tufele de mărăcini rătăceau vite slăbănoage în căutarea ierbii care nu se mai găsea. Pe cactuşii înalţi se odihneau cârduri de corbi, care, la apropierea lui, îşi luau sborul, cu nesfârşite croncănituri, într'un vârtej negru.

Aici o întâlni. Avea o rochie albastră, strânsă în talie cu o basma. Colţurile batistei albe cu care îşi legase părul îi acopereau ceafa. Mergea repede, cumpănind pe cap un coş de răchită, şi şoldurile ei sdravene se mişcau în ritmul pasului ei lung şi întins.

Când îi auzi paşii, se întoarse din mers, lăsând să i se vadă faţa din profil, şi răspunse bineţei lui printr'un „bună ziua, domnule“ sfios şi puţin îngrijorat.

O întrebă, ca şi cum ar fi văzut-o şi în ajun — uitase de obiceiuri — ce mai face.

— Slavă Domnului, bine, răspunse ea.

El îi spuse:

— Şi eu sunt tot de pe aici, dela Fonds Rouge. Am plecat demult de prin părţile astea; stai puţin: de Paşti or să se împlinească cincisprezece ani. Am fost în Cuba.

— Ia te uită... zise ea cu voce slabă. Nu se simţea bine în prezenţa acestui străin.

— Când am plecat, nu era pe aici uşcăciunea asta. Apa curgea în albia ei, nu prea multă, e drept, dar totdeauna câtă era nevoie, şi dacă mai cădea câteodată vreo ploaie, era destulă ca să se şi reverse.

Privi în jurul lui.

— Acuma, parcă e o adevărată urgie!

Ea nu răspunse nimic. Incetinise pasul pentru ca el să poată trece, dar el îi făcu loc pe potecă şi păşi alături de ea.

Il privi pe furiş.

„E prea îndrăzneţ“, gândi ea. Dar nu cuteză să spună nimic.

Pentrucă el mergea fără să ia seama pe unde calcă, se împiedică de un bolovan ce-i stătea în drum şi îşi bălăbăni braţele de câteva ori ca să-şi recapete echilibrul.

— *Ago!* strigă ea, izbucnind în râs.

Atunci văzu că avea dinţii albi, frumoşi, privirea sinceră şi pielea, neagră, foarte fină. Era o negresă înaltă şi sdravănă.

— Azi e zi de târg? întrebă el.

— Da, la Croix-des-Bouquets.

— Este un târg mare. Pe vremea mea se adunau oameni de pretutindeni, vinerea, la târgul ăsta.

— Vorbeşti de vremea dumitale ca şi cum ai fi bătrân.

Şi se sperie pe dată de îndrăzneala ei.

El spuse, închizându-şi pleoapele, ca şi cum ar fi văzut desfăşurându-i-se în faţă un drum lung:

— Nu atât timpul este cel ce face vârsta omului, ci amărăciunea vieţii: cincisprezece ani tăind la trestie de zahăr, zi de zi, da, zi de zi, dela răsăritul soarelui până în faptul serii... La început aveam oasele ca frânte. Dar este ceva care te face *aguantar,* care îţi îngădue să rabzi. Ştii ce e, spune-mi, ştii ce e?

Vorbea strângându-şi pumnii.

— Furia! Furia te face să scrâşneşti din dinţi şi să strângi şi mai mult cureaua atunci când ţi-e foame. Furia e o mare putere. Când am făcut *la huelga*[1]), fiecare om era plin, îndesat ca o puşcă, de furie. Furia, dreptul şi dreptatea ta! Impotriva ei, nimic nu poţi face.

Ea nu prea înţelegea ce-i spunea el, dar era atentă la vocea asta întunecată ce rostea frazele răspicat, amestecând din timp în timp şi câte un cuvânt străin.

Oftă:

— Isuse Cristoase, pentru noi, nenorociţii, viaţa este un drum al nevoii, un drum fără izbăvire. Da, frate, aşa e, nu e nicio scăpare.

— Ba nu, este o scăpare, şi-am să-ţi spun care: pământul, bucata ta de pământ, făcut pe măsura puterilor tale, cu arborii tăi dătători de roade, cu vitele tale la păşune, cu tot ceeace-ţi trebue la îndemână, şi libertatea, care să nu aibă alte hotare decât timpul bun sau rău, ploaia sau seceta.

— E drept ce spui, zise ea, dar pământul nu mai dă ni-

[1]) Grevă (în spaniolă, în text).

mic şi când, din întâmplare, ai izbutit să-i smulgi câţiva cartofi şi câteva boabe de mei, ele nu fac niciun ban la piaţă. Aşa că viaţa e o ispăşire, iată ce e viaţa în ziua de astăzi.

Ajunseseră acum la primele îngrădituri ale satului. In locurile rărite de bayahonde se aflau pitulate colibele dărăpănate. Acoperişul lor mizerabil de paie acoperea o reţea subţire de nuiele lipite cu noroi şi cu tencuiala crăpată. In faţa unei colibe, o femeie sdrobea grăunţe într'o piuă cu ajutorul unui mai de lemn. Se opri cu mâna în aer, ca să-i vadă trecând.

— Cumătră Saintélia, bună ziua, strigă fata din mers.

— He, bună ziua, cumnată Annaïse, ce mai fac ai voştri, frumoasa mea?

— Toată lumea e sănătoasă, cumătră. Dar tu?

— La fel, da. Numai că omul meu zace în pat de friguri. Dar o să-i treacă.

— Da, o să-i treacă, dragă, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Mai merseră o bucată de drum.

— Va să zică, spuse el, Annaïse ţi-e numele.

— Da, Annaïse mi-e numele.

— Mie Manuel îmi zice.

Pe drum se întâlneau cu alţi oameni, cu care ea schimba plecăciuni şi câteodată se oprea ca să afle sau să dea noutăţi, aşa cum este obiceiul în Haiti.

In sfârşit, ajunseră în faţa unui gard. In fundul curţii se vedea o colibă adăpostită la umbra arborilor.

— Eu rămân aici.

— Nici eu nu merg mai departe: mulţumesc de cunoştinţă. Ne vom mai vedea?

Ea-şi întoarse capul surâzând.

— Locuiesc, cum s'ar spune, poartă în poartă cu tine.

— Adevărat? Unde?

— Uite acolo, la cotul drumului. Desigur că-i cunoşti pe Délira şi pe Bienaimé; sunt băiatul lor.

Cu faţa brăzdată ca de o mânie îndureratâ, Annaïse aproape că-şi smulse mâna dintr'a lui.

— *Hé, qué pasa?* [1]) se miră el.

Dar ea era acum dincolo de gard şi se îndepărta repede, fără a mai privi înapoi.

Câteva minute rămase ţintuit locului. „Cam sucită fată,

[1]) Ce s'a întâmplat? (în spaniolă în text).

cumetre", îşi spuse el; „acum îţi râde cu prietenie şi cât ai clipi din ochi te părăseşte fără să-şi ia măcar rămas bun. Nici dracu nu ştie ce se petrece în mintea femeilor."

Işi aprinse o ţigară, ca să-şi caute de lucru, şi trase adânc în piept fumul aspru ce-i reamintea de Cuba, imensitatea ce se întindea dela un orizont la altul, câmpurile de trestii de zahăr, coşul Centralei de zahăr, baraca împuţită în care, seara, după o zi istovitoare, se culca de-a-valma cu tovarăşii săi de nenorocire...

De cum intră în curte, un câine mic şi sburlit se repezi la el lătrând cu furie. Manuel se făcu că se pleacă să ia de jos o piatră şi că o aruncă după el. Câinele fugi schelălăind cu coada între picioare.

— Linişte, linişte acolo! strigă bătrâna Délira ieşind din colibă.

Işi duse mâna streaşină la ochi ca să vadă mai bine pe străinul care înainta. Acesta venea drept spre ea şi, pe măsură ce se apropia, o lumină orbitoare îi inunda sufletul.

Vru să se avânte, dar mâinile îi căzură de-a-lungul trupului şi, ameţită, se clătină, cu capul dat pe spate.

El o strângea la piept.

Cu ochii închişi, îşi sprijini capul la pieptul lui şi cu o voce mai slabă decât o adiere, şopti:

— *Pitite mouin, ay pitite mouin.*[1])

Printre pleoapele ei pălite curgeau lacrimile. Se lăsa la pieptul lui cu toată sfârşeala nenumăraţilor ani de aşteptare, ne mai având putere nici să se bucure şi nici să plângă.

De mirare, Bienaimé scăpase luleaua din mâini. O ridică şi o şterse cu grijă de cămaşă.

— Dă-mi mâna, băiete, spuse el. Ai umblat destulă vreme pe drumuri; mama ta s'a rugat mult pentru tine.

Işi privea băiatul cu ochii plini de lacrimi, şi adăugă cu un ton morocănos:

— Totuşi, ai fi putut să ne vesteşti că vii, ai fi putut să trimiţi înaintea ta pe vreun vecin cu vestea asta. Bătrâna era să moară de uimire. Să ştii, fiule, că n'ai grijă de părinţii tăi!

Cântări sacul cu ochii.

— Eşti mai încărcat decât un catâr.

Incercă să-l uşureze pe Manuel, se îndoi sub greutatea sar-

[1]) Micuţul meu, ah, micuţul meu.

cinii şi fu cât pe ce să scape sacul din mâini. Manuel îl prinse de curea.

— Lasă tată, sacul ăsta e greu.

— Greu? se răsti Bienaimé, încurcat. La vârsta ta, căram saci mai grei decât ăsta. Tineretul de astăzi s'a stricat, este lipsit de putere. Nu face nici două parale tineretul de azi, ţi-o spun eu.

Căută în buzunar ceva cu ce să-şi umple luleaua.

— Nu ai cumva puţin tutun? Se spune că în ţara asta, din care vii tu, creşte tutunul pe toate cărările, aşa cum cresc pe la noi buruienile pe dealuri. Blestemaţi fie, totuşi, spaniolii ăştia. Ne iau pentru zeci de ani copiii, şi când aceştia se întorc, nu mai au niciun pic de respect pentru bătrânii lor părinţi. Dece râzi? Ia te uită la el cum râde, nerusinatul!

Indignat, o luă pe Délira de martoră.

— Dar bine, tată... spuse Manuel, deabia ţinându-şi râsul.

— Niciun tată; te-am întrebat dacă ai tutun; ai fi putut să-mi răspunzi până acum, nu?

— Dar nu mi-ai dat răgaz, tată.

— Ce vrei să spui cu asta? Că vorbesc tot timpul, nu-i aşa, ca o moară stricată? Nu mai vrei să-ţi respecţi tatăl?

Cu un semn, Délira încercă să-l liniştească, dar bătrânului începuse să-i placă să facă pe furiosul.

— Şi acum nici nu mai am poftă de fumat: prea mi-ai făcut sânge rău, şi asta tocmai în ziua în care te-ai întors.

Dar Manuel îi întindea o ţigară, aşa că o luă, o mirosi cu sfinţenie şi făcu o strâmbătură ipocrită de desgust:

— Mă întreb dacă o fi bună! Mie îmi plac ţigările tari, da.

Se duse să caute un tăciune îndărătul şopronului acoperit cu frunze uscate de palmier care folosea de bucătărie.

— Nu-l lua în seamă, făcu Délira, atingând chipul fiului ei cu un gest de sfioasă adoraţie. Aşa e el; ce vrei, e bătrân. Dar are suflet bun, da.

Când se reîntoarse arăta la faţă ca'n vremurile bune.

— Mulţumesc, fiule, ce să spun, aşa ţigară mai zic şi eu. Hei, Délira, ce ai de te lipeşti de băiat ca o liană agăţătoare?

Trase adânc un fum în piept, îşi privi ţigara cu admiraţie şi scuipă lung printre dinţi.

— Ei drăcie! Asta zic şi eu ţigară! Haide, băiete, să bem ceva împotriva emoţiei.

Manuel găsi coliba aşa cum o păstrase în amintire: tinda

strâmtă cu pridvor, podeaua de pământ bătătorit şi acoperit cu pietre late, pereţii învechiţi care lăsau să se străvadă chirpiciul.

Are acum privirea de altădată, o privire în care nu se mai citeşte amărăciunea câmpurilor de trestie de zahăr şi nici nevoia de a-şi număra zilele prin oboseala de moarte a trupului.

S'a aşezat; este acasă la el, la ai săi, unde l-a adus îndărăt soarta; lângă acest pământ nedomolit, cu faţa julită, cu ogoarele năpăstuite şi coama buruienilor sbârlite spre cerul neîndurător ca un cal ridicat în două picioare.

Mângâie bătrânul bufet de stejar: bună ziua, bună ziua, iată că m'am întors; zâmbeşte mamei care şterge paharele; tata stă cu mâinile pe genunchi şi-l priveşte; a uitat să mai tragă din ţigară.

— Viaţa-i viaţă, spune el după un timp, sentenţios.

— Da, aşa e, gândeşte Manuel: asta-i viaţa; degeaba o iei pe cărări lăturalnice, degeaba dai ocol, viaţa este o veşnică reîntoarcere. In Guineea, zice-se, morţii se reîntorc şi chiar moartea nu este decât un alt nume dat vieţii. Fructul putrezeşte în pământ şi hrăneşte nădejdea unui nou arbore.

Când îi pârâiau oasele sub bâtele noduroase ale Gărzilor Rurale, o voce neînduplecată îi şoptea: eşti viu, eşti viu, muşcă-ţi limba şi înghite-ţi vaietele, pentrucă eşti un om adevărat, ai ceeace trebue acolo unde e nevoie de tine. Dacă ai să cazi, să ştii că eşti sămânţa unei recolte de neînvins.

— *Haitiano maldito, negro de mierda,*[1]) urlau jandarmii. Dar loviturile nu-l mai dureau. Printr'o ceaţă străbătută de fulgere, Manuel auzea, ca un izvor al sângelui, svonul nedomolit al vieţii.

— Manuel?

Maică-sa îi dădea de băut.

— Ai privirea rătăcită a celui ce are năluciri ziua'n amiaza mare, spuse Bienaimé.

Manuel îşi goli paharul dintr'o înghiţitură.

Aromatul rachiu de trestie de zahăr îi linse fundul stomacului cu limba lui arzătoare, strecurându-i foc în vine.

— Mulţumesc, mamă. Este un rachiu bun, te încălzeşte.

Bienaimé bău şi el la rândul lui, după ce mai întâi vărsă pe pământ câteva picături.

---

[1]) Haitian blestemat, negru scârbos.

— Tu ai uitat obiceiul, mormăi el. N'ai niciun pic de respect față de morți; și lor li-e sete.

Manuel râse.

— Ei, tată, cred că ei nu se mai tem de răceală. Eram leoarcă de sudoare și mi se uscase gâtlejul de cât praf am tot scuipat.

— Nu s'ar spune că-ți lipsește obrăznicia. Și obrăznicia este inteligența negrilor proști.

Bienaimé începea din nou să se mânie, dar Manuel se ridică și îi puse mâna pe umeri:

— S'ar părea că nu te bucuri că mă vezi, tată!

— Eu? Cine zice una ca asta?

De emoție, bătrânul se împleticea în vorbă.

— Nu, Bienaimé, spuse Délira liniștindu-l, nimeni n'a spus așa ceva. Nu, tată bun, tu ai mulțumirea și bucuria ta. Uite-l pe băiatul nostru. A venit. Dumnezeu ne-a dat binecuvântare și mângâiere. Mulțumesc, Isuse, Maică a Domnului, mulțumesc vouă sfinților, vă mulțumesc de trei ori.

Plângea. Umerii i se cutremurau încetișor.

Bienaimé își reveni și zise:

— Mă duc să vestesc vecinii.

Manuel își îmbrățișă mama cu brațele lui mari și puternice.

— Ajunge, mamă, atâta durere. Te rog. De azi încolo, aici rămân, pentru tot restul vieții mele. In toți acești din urmă ani am fost ca o buturugă luată de apele râului cel mare; m'am oprit la malul multor țări străine, am văzut în față mizeria; m'am bătut cu viața până am aflat drumul pământului meu, și asta pentru totdeauna.

Délira își șterse ochii:

— Ieri, pe seară, ședeam aici unde mă vezi; scăpătase soarele, se întuneca, țipa necontenit o pasăre în pădure; nu știu, mi-era teamă să nu se întâmple ceva și mă gândeam: oare am să mor fără să-l mai văd pe Manuel? Sunt bătrână, copilul meu; am dureri, trupul meu nu mai face nici două parale și capul nu e nici el mai bun. Și înafară de asta viața este atât de grea — deunăzi îi spuneam lui Bienaimé: Bienaimé, ce-o să facem? Ne-a cotropit seceta, piere totul: și vitele, și arborii, și bieții creștini. Vântul nu mai aduce nori, este un vânt blestemat ce-și târâie aripa pe pământ ca rândunicile și nu face altceva decât să ridice în slavă colbul: uite vârtejurile acelea din savană. Dela răsăritul și până în apusul soarelui nu e niciun strop de

ploaie în tot cerul ăsta; nu'nseamnă asta că ne-a părăsit bunul Dumnezeu?

— Bunul Dumnezeu nu are nicio legătură cu toate astea!

— Nu păcătui, fiule. Nu pune blesteme în gura ta.

Bătrâna Délira, speriată, își făcu cruce.

— Nu păcătuesc cu nimic, mamă. Sunt treburi ale cerului și sunt și de ale pământului: sunt două lucruri deosebite. Cerul este păsunea îngerilor; îngerii sunt fericiți; nu trebue să ducă grija mâncării și a băuturii. Și desigur c'or fi și îngeri negri care fac treaba mai grea a spălatului norilor sau mătură ploaia și limpezesc fața soarelui după furtună, în timp ce îngerii albi cântă ca privighetorile toată sfânta zi sau sună mereu în micuțele lor trompete așa cum arată pozele pe care le vedem în biserici. Dar pământul este o luptă crâncenă, o luptă fără odihnă: să ari, să sădești, să plivești, să cari apă și să stropești până la recoltă; și atunci vezi în fața ta, dimineața, câmpul în pârg, înrourat, și spui: eu, cutare, guvernator al boabelor de rouă; și mândria îți umple pieptul. Pământul e ca o femeie care se scoală împotrivă-ți când vrei s'o bați; am văzut că ați despădurit dealurile. Pământul e gol și fără apărare. Căci rădăcinile trăiesc în bună înțelegere cu pământul și îl țin în chingi: manguierii, stejarii, arborii de acaju îi dau apa ploilor pentru setea lui cea mare și umbra pentru ceasul dogorîtor al amiezii. Așa este și nu altfel, căci altminteri ploaia jupoaie pământul și soarele îl încălzește pân'ce nu mai rămân decât bolovanii. Ascultă-mă pe mine, nu Dumnezeu l-a părăsit pe negru, ci negrul a părăsit pământul, și acum își primește osânda: seceta, mizeria și desnădejdea.

— Nu vreau să te mai ascult, oftă Délira, scuturând din cap. Vorbele tale se aseamănă cu adevărul și poate că adevărul e un păcat.

Se apropiau vecinii. Erau sătenii: Fleurimond Fleury, Dieuveille Riché, Saint-Julien Louis, Laurélien Laurore, Joachim Eliacin, Lhérisson Céhlomme, Dorélien Jean-Jacques, Simidor Antoine și cumetrele Destine, Clairemise și Merillia.

— Vere, spuse unul, prea ai stat mult pe acele meleaguri!

— Frate, spuse altul, ne pare tare bine că te vedem iar!

Al treilea îi spuse: cumnate și cu toții îi strâng mâna, cu uriașele lor mâini de truditori ai pământului.

Destine îl salută cu o plecăciune:

— Nu ţi-o spun ca o dojană, dar Délira se stingea cu zile, săraca.

Şi Clairemise îl sărută: suntem rude, Délira este mătuşa mea. Mai alaltăieri îi povesteam un vis. Se făcea că vedeam un om negru, un om tare bătrân. Şedea lângă drumul cel mare, acolo unde se întretaie cu drumeagul Palmierilor, şi îmi spunea: „Du-te şi caut-o pe Délira". Mai mult n'am auzit, cântau cocoşii şi m'am trezit. Poate că era moş *Legba.*[1])

— Sau poate că eram eu, spuse Simidor. Oi fi eu bătrân şi negru, dar femeile mă plac încă. Ştiu ele bine că cu bâta veche li-e drumul mai uşor. Toate mă visează.

— Gura! Eşti cu un picior în groapă şi mai vorbeşti prostii, spuse Clairemise.

Simidor râse cu gura pân'la ureche.

Acum era hodorogit de tot şi se clătina ca un copac cu rădăcina putrezită. Dar toată ziua îi meliţa gura: ba că cutare-i aşa, ba că cutare-i pe dincolo, îţi spunea o mulţime de istorii şi snoave, fără să-şi cruţe scuipatul.

Privi la Manuel cu o sclipire răutăcioasă în colţul ochilor şi spuse arătându-şi cei câţiva dinţi descărnaţi pe care îi mai avea:

— Cu voia dumneavoastră, proverbul spune că: *Pissé qui gaillé, pas cumin,*[2]) dar să mă trăsnească Dumnezeu dacă am văzut un negru mai chipeş.

— Până nu spune el o prostie... îl luă în răspăr Destine. Şi iată că se mai şi jură. A dracului buruiană mai eşti!

— Da, reluă cu mândrie Bienaimé, e un negru chipeş. E sămânţa mea; vârsta m'a pipernicit, dar să mă fi văzut când eram tânăr; cu un cap îl întreceam în înălţime.

— Délira, se amestecă în vorbă Mérillia, Délira dragă, să-ţi fac un ceai ca să-ţi mai vii în fire. Ţi-ajunge prin câte ai trecut azi.

Dar Délira se uita la Manuel, la fruntea lui netedă şi lucioasă ca o piatră neagră, îi privea gura încăpăţânată, în contrast cu uitătura înceţoşată şi pierdută a ochilor. O bucurie, parcă dureroasă, îi străpungea inima ca şi cum ar fi purtat un copil în pântec.

— Bun, începu Laurélien Laurore, un sătean îndesat, domol

1) *Zeu afro-haitian. Cel ce „deschide" drumul.*

2) *Echivalent cu: piatra care se rostogoleşte nu prinde muşchi.*

şi scump la vorbă. Când grăia, strângea pumnii ca şi cum ar fi vrut să ţină vorbele să nu se risipească în vânt. Bun, se spune că în ţara asta a Cubei se vorbeşte o altă limbă decât a noastră, cum s'ar spune un jargon. Se mai spune că vorbesc atât de repede încât oricât ţi-ai deschide pâlnia urechii tot n'ai să înţelegi nimic. Ca şi cum şi-ar urca vorbele într'o căruţă ce şi-a luat vânt. Vorbeşti şi tu limba asta?

— Desigur, răspunse Manuel.

— Şi eu o vorbesc, strigă Simidor. Dăduse peste cap două stacane de rachiu. Am trecut graniţa de mai multe ori; dominicanii ăia sunt şi ei oameni ca şi noi, numai că sunt puţin mai roşii decât negrii din Haiti, iar femeile lor sunt nişte mulatre cu părul cât o claie. Am cunoscut şi eu una dintre şmecherele astea, şi ca să spun adevărul, era grasă bine! Antonio, îmi spunea, da, aşa îmi spunea. Ei bine, dacă e vorba s'o pui lângă femeile de pe la noi, nu-i lipsea nimica. Avea de toate şi de bună calitate. Aş putea chiar să jur, de nu mi-ar fi teamă că-mi face scandal Destine. Destine, dragă, nu te uita şi tu la gura păcătosului de mine, nu asta contează, ci restul, crede-mă.

Işi înnăbuşi un mic hohot de râs.

— Nu sunt draga ta. Şi tu eşti un vagabond, un om fără Dumnezeu.

Destine îşi ieşise din fire, dar toţi începură să râdă: Ăsta-i Antoine, ce să-i faci...

Sticla de rachiu trecea din mână în mână. Bea şi Manuel, dar mai mult se uită la săteni, citind în cutele feţelor lor scrijelitura adânc săpată a mizeriei. Stăteau cu toţii în jurul lui; erau desculţi cu toţii; şi printre sfâşieturile sdrenţelor peticite li se zărea pielea uscată şi pământie. Fiecare îşi ţinea la îndemână macheta, din obişnuinţă, desigur. Oare ar mai putea fi acum vreo muncă pentru braţele lor? Câteva gâteje de lemn ca să repare gardul grădinii, câteva bayahonde de doborît pentru a fi prefăcute în cărbunele pe care femeile îl vor duce pe spinarea măgarului la târg. Cu asta îşi mai duc viaţa lor înfometată de pe o zi pe alta, mai vânzând câteva păsări din când în când, şi rareori vreo viţică slăbănoagă pe care o dau mai pe nimic la târgul dela Pont Beudet.

Dar acum s'ar zice că şi-au uitat de soarta lor; înveseliţi de rachiu, râd cu gura până la urechi de sporovăelile neobosite ale lui Antoine:

— Fraţilor, eu v'o spun, şi mint eu vreodată? — asculta-

ți-mă: fata aia mititică, mamzela Héloïse, cum îi spune, se rotunjește pe zi ce trece. Iată ce înseamnă să te joci de-a prinselea cu băieții de prin vecini... Și pe vremea mea se întâmplau astfel de lucruri. Câtă bătaie de cap și câtă pierdere de timp, nenumărate șiretlicuri, ocolișuri, vorbe dulci, fel de fel de scorneli și de îmbrobodeli, ca până la urmă să te pomenești însurat de-a-binelea, legat de mâini și de picioare, cu o colibă de zidit, cu mobile de cumpărat, fără să mai punem văsăria la socoteală.

Mi-aduc aminte de *Sor*[1]) Mélie. Afurisita aia ar fi fost în stare s'aprindă și-un aghiasmatar. Avea o piele neagră, fără nicio pată, Slavă Domnului, niște ochi cu gene de mătase, lungi ca trestiile de-a-lungul eleșteului, dinții făcuți parcă dinadins pentru lumina soarelui, și înafară de asta era plinuță, chiar grăsuță, așa cum îmi place mie. Te uitai la ea și-ți venea în gură un gust de piper. Mergea dând din șolduri cum n'am mai văzut; era un fel de dans al pierzaniei; te turbura până în măduva oaselor.

Intr'o după amiază mă întâlnesc cu Sor Mélie, care se întorcea dela izvor. Era pe lângă grădina cu porumb a cumătrului Cangé. Apunea soarele, chiar se întunecase puțin. Pe potecă, nu prea trecea multă lume.

Din vorbă în vorbă, luai mâna Sorei Mélie; ea își lăsă ochii în jos și nu-mi spuse decât: „Antoine, ho, ești îndrăzneț, da, Antoine!" Pe vremea aceea eram mai luminați la cap decât voi ăștia, negrii de azi, aveam educație: Așa că începui să-i vorbesc pe franțuzeasca mea franțuzească: „Mamzel, de când te-am văzut în tinda bisericii mi-au luat foc călcâiele. Am și început să tai grinzi, și blăni, și să strâng paie pentru casa dumitale. In ziua nunții noastre, șoaricii or ieși din găurile lor, și iezii Sorei Minnaine or veni să behăe la ușa casei noastre. Așa că pentru a ne pecetlui dragostea, Mamzel, îmi cer îngăduința să fiu mai îndrăzneț".

Dar Sor Mélie își trase mâna dintr'a mea și cu ochii plini de fulgere îmi răspunse: „Nu, domnule, când vor înflori manguerii și când s'or coace boabele de cafea, când brigăzile cumbitului vor trece râul în sunetele tam-tamurilor, atunci, dacă ești om serios, te vei duce să stai de vorbă cu tatăl meu și cu mama mea".

Ca să mănânci trebue să te așezi la masă; ca s'o am pe Sor Mélie, a trebuit s'o iau de nevastă. Era o nevastă cumsecade,

1) *Soro*

a murit, e multă vreme de atunci. Să-i fie țărâna ușoară. Amin!

Și Antoine dădu, dintrodată, pe gât un stacan mare de rachiu.

— Ah, canalie, scrâșni printre dinți Destine, strângând din buze de dispreț.

Dar Laurélien Laurore, cu răbdarea întipărită pe față, îi pusese mereu întrebări lui Manuel.

— Bun, dar te întreb: apă au?

— Câtă vrei, *viejo*[1])! Apa curge dela un cap la altul al plantațiilor, și să știi că acolo crește o trestie de zahăr mai frumoasă și mai rodnică decât a noastră, creolă.

Toți ciuliră urechile.

— Cale de aici până în oraș, nu vezi decât trestie de zahăr. Trestie de zahăr în toate părțile. Numai pe alocuri câte un palmier neînsemnat, ca o mătură uitată într'un colț.

— Va să zică, tu spui că au apă, spuse Laurélien dus pe gânduri.

Și Dieuveille Riché întrebă:

— Și al cui e tot pământul ăsta și toată apa?

— Al unui alb american, Mister Wilson se numește. Deasemenea și uzina și toate împrejurimile sunt în stăpânirea lui.

— Dar țărani, țărani ca noi sunt pe acolo?

— Vrei să spui cu o bucată de pământ, păsări, câteva vite? Nu. Numai lucrători pentru tăiatul trestiei de zahăr, atât și nimic mai mult. Nu au nimic înafară de puterea brațelor lor, niciun pumn de pământ, nicio picătură de apă înafară de sudoarea lor. Toți lucrează pentru Mister Wilson și acest Mister Wilson în toată vremea asta stă în grădina casei sale frumoase, sub o umbrelă, sau se joacă cu alți albi alungând încoace și'ncolo o bilă albă cu un fel de mai de spălat rufe.

— Eh, spuse Simidor, cu o voce amară de astădată, dacă munca ar fi fost un lucru bun, de multă vreme ar fi luat-o bogații.

— Bine ai zis-o, Simidor, aprobă Saint-Julien Louis.

— Am lăsat acolo mii și mii de haitieni. Trăiesc și mor ca niște câini. *Matar a un Haitiano o a un perro:* să omori un haitian sau un câine, e tot una, spun jandarmii; niște bestii!

— Asta-i obrăznicie! exclamă Lhérisson Célhomme.

Manuel stătu câtva timp tăcut.

1) *Bătrâne.*

Își aminti de noaptea aceea. Era în drum spre o adunare conspirativă.

Se pregătea greva. *Alto!*[1]) strigase o voce. Manuel se aruncase la pământ, adăpostindu-se în negură. Cu toată vânzoleala fremătândă a vântului printre trestii, auzea, nu departe de el, o răsuflare înteţită. Ascuns în întuneric, încordat, cu mâinile gata la orice, aştepta. *Alto, alto!* repeta întărâtată vocea. Un fulger alb spintecă noaptea. Manuel, dintr'o săritură, prinse revolverul şi sdrobi mâna jandarmului. Se rostogoliră la pământ. Omul vru să strige după ajutor. Manuel, dintr'un pumn, îi rupse dinţii şi dădu până simţi că loveşte într'o carne neînsufleţită.

La amintirea aceasta scoase un suspin de satisfacţie.

— Da, aşa este, spuse Simidor, şi e o nedreptate. Nenorociţii lucrează în bătaia soarelui, iar bogaţii se lăfăesc la umbră. Unii seamănă şi alţii adună. Aşa este; noi ăştia, poporul, suntem ca un ceaun. In el fierb toate mâncările, el ştie durerea de a fi mereu pe foc, dar când mâncarea este gata, atunci ceaunului îi zici: tu nu poţi veni la masă, o să murdăreşti faţa de masă.

— Ăsta e adevărul! spuse tare Dieuveille Riché.

Peste oameni coborîse o tristeţe greoaie. A doua sticlă de rachiu era goală. Se întorseseră iarăşi la gândurile care-i frământau, înnebunindu-i: seceta, câmpurile pustiite şi foamea.

Laurélien Laurore întinse mâna lui Manuel:

— Eu mă duc, frate. Odihneşte-te după drumul ăsta lung. Mi-ar plăcea să mai stau cândva cu tine de vorbă despre ţara asta a Cubei. Aşa că vă spun la revedere, da.

— La bună vedere, *comprade!* [2])

Unul după altul îl salutară, ieşiră din colibă, spunând:

— La revedere, vară Délira, la bună vedere, Bienaimé, frate, la revedere!

— La revedere, vecinilor, răspundeau bătrânii, şi mulţumim de urare.

Pe pragul porţii, Manuel îi privi pierzându-se pe potecile ce duceau peste pădure la bordeiele lor.

— Trebue să-ţi fie tare foame! îi spuse mamă-sa. Mă duc să-ţi fac de mâncare; nu prea mare lucru, ştii bine.

1) *Opreşte-te.*

2) *Cumetre.*

Sub şopronul acoperit cu frunze de palmier se ghemui înaintea a trei pietre înnegrite, aprinse focul şi suflă răbdătoare în flacăra ce se năştea, făcând vânt cu podul palmei.

— Ii e toată fruntea o lumină! cugeta ea cuprinsă de fericire.

Soarele apunea. Până la vecernie nu mai era mult, dar un val de căldură grea de praf stăruia încă deasupra bayahondelor.

III

— Se face ziuă! îşi spuse Manuel.

Pe sub uşă se strecura, odată cu o boare rece, lumina turbure a zorilor. Auzea în curte cântecul bătăios al cocoşilor şi cotcodăcitul zorit al găinilor ce-şi scuturau penele.

Deschise uşa. Cerul, cotropit de noapte, albea spre răsărit, dar pădurea, încă adormită, se odihnea în întuneric.

Câinele îl întâmpină duşmănos, arătându-şi colţii ţâfnos şi mârâind întruna.

— Ia te uită ce câine afurisit, ce câine păcătos! strigă Délira, alungându-l cu vorbe şi cu mâna.

Demult se trezise şi acum încălzea cafeaua.

— Te-ai sculat de dimineaţă, copilul meu. Ai tras un somn bun?

— Bună dimineaţa, mamă! Tată, bună dimineaţa!

— Ei, cum merge, băiete? îl întreabă Bienaimé drept răspuns.

Inmuia o bucată de pâine de manioc în ceaşca de cafea.

Délira îi dădu lui Manuel un blid cu apă rece. El îşi clăti gura şi îşi limpezi ochii.

— N'am prea dormit, se văita Bienaimé, n'am dormit bine deloc. M'am sculat pe la miezul nopţii şi până la ziuă m'am întors când pe o parte când pe alta.

— Poate că bucuria nu te lasă să dormi, spuse zâmbind, Délira.

— Ce bucurie, care bucurie? o întoarse bătrânul. Mai mult ca sigur că din pricina puricilor n'am putut dormi.

In timp ce Manuel îşi bea cafeaua, deasupra dealului se ridica şi se întindea din ce în ce mai mult o roşeaţă vie. Savana şi mărăcinişul ei câlţos, odată cu lumina, căpăta spaţiu, se întindea până la marginea aceea nesigură de unde zorile se desprindeau încetişor, tiptil, din îmbrăţişarea nelămurită a nopţii.

Din pădure se auzi strigătul ascuţit al câţelor sălbatice.

„Şi totuşi, este un pământ bun, se gândea Manuel. E adevărat, dealul este pierdut, dar câmpia mai poate da încă din plin mei, porumb şi alte bucate. Ce-i lipseşte, e numai apa".

Vedea, ca în vis, apa curgând în canale, ca un împăienjeniş de vine ce duce viaţa până în adâncul pământului. Vedea bananierii plecându-se sub mângâierea mătăsoasă a vântului, cocenii păroşi ai porumbului, aracii încărcaţi de vrejurile roşiilor din grădini. Vedea tot pământul acesta pârjolit, învesmântat din nou în culorile verdeţii.

Se întoarse către tată-său:

— Dar ce-i cu izvorul Fanchon?

— Ce să fie cu izvorul Fanchon?

Bienaimé fărâmiţa în lulea ceeace îi mai rămăsese din ţigara de ieri.

— Apă! Are apă?

— Secătuit. Ca podul palmei mele!

— Şi izvorul Lauriers?

— Incăpăţânat mai eşti, negrule! Nu mai e nicio picătură. Nimic. N'a mai rămas decât balta Zombi, dar asta a ajuns acum o băltoacă plină de ţânţari, o apă putredă, ca o năpârcă moartă, încolăcită, o apă groasă şi greoaie care nu mai are puterea să curgă la vale.

Manuel tăcu; gura i se încreţi amar.

Bienaimé îşi târî scăunelul până la copac şi se aşeză cu spatele rezemat de trunchi. Stătea cu faţa spre şoseaua pe care treceau ţărăncile îndemnându-şi dela spate vitele, slabe ca nişte schelete.

Strigătele lor ascuţite spintecau liniştea dimineţii.

— Bine mamă, dar din ce o să trăiţi?

— Din mila lui Dumnezeu, şopti Délira.

Şi adăugă amărîtă:

— Dar pentru cei săraci, îndurarea cerului nu se mai arată.

— Resemnarea asta nu foloseşte la nimic.

Manuel dădu din cap cu nerăbdare.

— Resemnarea asta este trădătoare. Este tot una cu desnădejdea. Iţi sdrobeşte braţele: aştepţi înfăptuirea minunilor şi a proniei cereşti cu mătăniile în mâini, fără să faci nimic. Ne rugăm pentru ploaie, ne rugăm pentru recoltă, spunem rugăciuni tuturor sfinţilor şi zeilor. Dar ascultă-mă pe mine, pronia cerească este chiar voinţa negrului de a nu primi nenorocirea, de a îmblânzi zi de zi, îndărătnicia pământului, de a supune toanele apei nevoilor sale; şi atunci pământul o să-i spună: stăpâne!, apa o să-i spună: stăpâne!, căci nu e altă pronie cerească înafara muncii lui de ţăran hotărît, nu mai e altă minune decât rodul mâinilor sale.

Délira îl privi cu o dragoste neliniştită:

— Iţi merge gura uşor şi ai călătorit prin multe ţări străine. Văd că ai învăţat lucruri care trec dincolo de înţelegerea mea; eu nu sunt decât o biată negresă proastă. Dar să ştii că nu eşti drept cu bunul Dumnezeu. El e stăpânul tuturor lucrurilor, el stăpâneşte schimbarea anotimpurilor, firul ploii şi viaţa făpturilor lui. El dă lumină soarelui şi aprinde candelele stelelor; el suflă peste lumina zilei şi face noaptea adâncă; el îndreaptă spiritele izvoarelor, ale mărilor şi ale copacilor. Tată *Loko,*[1]) mă auzi? spune el. Stăpâne *Agoué,*[2]) mă auzi? Iar Loko-atisu răspunde: „facă-se voia ta", şi Agouéta-Woyo zice: „Amin!"; ai uitat toate lucrurile astea?

— A trecut multă vreme decând nu le-am mai auzit, mamă.

Manuel zâmbea; iar Délira, dezamăgită, oftă:

— Fiule, copilule, asta-i adevărul, da!

Se făcuse ziuă de-a-binelea. Soarele de un roşu mânios învăluia culmea dealului. Crăpăturile lui se umplură de o lumină crudă, iar câmpurile se arătară în toată goliciunea lor. In savană, boii sâcâiţi de tăuni mugiră prelung. Fumul dela hornurile cărbunarilor plutea pe deasupra bayahondelor.

Manuel îşi luă macheta.

— Mă duc să dau o raită prin împrejurimi, mamă.

— Şi în ce parte?

— Pe acolo!

El arătă cu un gest nelămurit către dealuri.

— Ai grijă să nu oboseşti prea mult pe drum, băiete!

[1]) şi [2]) Zeităţi afro-haitiene.

Văzându-l că se îndreaptă spre pădure, Bienaimé bombăni singur.

— Deabia a venit şi a şi început să umble hai-hui.

Manuel străbătea pădurea ce nu se luminase încă cu totul; ramurile se plecau deasupra potecii străjuite de cactuşi. Dar acum îşi aducea bine aminte: după câteva ocoluri şi încrucişări va da în valea strâmtă unde, pe vremuri, Bienaimé deştelenise o bucată de pământ bună pentru bumbac; apoi, prin râpa dealului, se va duce până la izvor.

Dădu peste un stol de câţe, care sburară cu sgomot într'un boschet de arbori de băcan. „Aş putea încerca să prind una, dar câţele sunt mult mai şirete decât turturelele şi decât potârnichile." Se simţea plin de viaţă, cu tot gândul ce-i stăruia în minte. Ii venea să cânte un cântec de bun venit arborilor: Copacilor, copacii mei, vă spun „bună ziua". Iar voi să-mi răspundeţi: „bună să-ţi fie inima", ca să pot intra în casă. Voi sunteţi casa mea, voi sunteţi ţara mea. Vă spun vouă: lianelor de pe copacii mei, eu sunt sădit în pământul acesta, sunt legat de acest pământ. Copacilor, o, copacii mei, vă spun „bună ziua". Iar voi răspundeţi-mi: „bună să-ţi fie inima", pentru ca să pot întra în casă.

Mergând, întinse pasul, călcând uşor, dar cu spor, aşa cum merg negrii dela câmp. Din când în când îşi făcea drum cu macheta, tăind lianele care-i stăteau în drum. Când ajunse în luminiş, mai cânta încă ultimele note ale melodiei. Un ţăran îşi făcuse aici o moară de cărbune. Era un negru greoi, ca bătut cu maiul. Mâinile îi atârnau de braţe ca două mănunchiuri de rădăcini. Pe fruntea lui îngustă, părul lunecase ca nişte tufişuri risipite pe câmpie, ajungându-i până la rădăcina nasului.

Manuel îl salută, dar celălalt se uită la el fără să răspundă. De sub sprâncenele-i stufoase privirea lui tremura aidoma privirii unui animal neîncrezător, înghesuit în vizuina lui din mărăciniş.

In cele din urmă, spuse:

— Tu eşti negrul care s'a întors ieri din Cuba?

— Eu sunt.

— Tu eşti băiatul lui Bienaimé?

— Chiar eu.

Subţiindu-şi privirea de parcă ar fi fost o lamă de oţel, omul îl măsură pe Manuel din cap până în picioare, şi apoi, cu încetineală socotită, întoarse capul, scuipă, şi îşi văzu mai departe de moara lui.

Manuel se sbătea între mânie şi mirare. Dacă vălul roşu ce-i acoperi privirea ar mai fi durat încă o clipă, i-ar fi băgat pe gât acestui necunoscut obrăznicia sa, dându-i una'n cap cu latul machetei. Dar se stăpâni.

Işi urmă drumul rumegându-şi mânia şi supărarea. *El hijo de puta*...[1]) Dar ce se întâmplă pe aici? Işi reaminti schimbarea bruscă a Annaïsei. „E ceva necurat la mijloc".

Valea se aşternea la picioarele dealului. Apele, prăvălindu-se din înălţimi, o mâncaseră adânc, şi prin povârniş, pământul luat de ape se pierduse în depărtări. Ciolanele pietrelor răzbiseră prin pielea ei slabă, şi scaeţii, ca nişte păianjeni înţepători, o cotropiseră.

Manuel o luă pe coasta dealului. Urca în bătaia soarelui. Nu se uită decât o clipă la câmpie, la culoarea ei bolnăvicioasă, la coama căruntă a bayahondelor, la albia îngustă tăiată de puhoaie ce-şi desgolea în soare nesfârşitul ei şir de bolovani. O luă pe cărarea care cobora pieziş spre tăietura în care susurase pe vremuri izvorul Fanchon.

Lespezile de piatră, lustruite de ape, îi răsunară sub paşi. Şi le amintea brăzdate de muşchiul umed; îşi amintea de apa limpede, de murmurul ei fără început şi fără sfârşit şi de şuierul vântului sfârtecat de chemările aerului ca o rufă întinsă la uscat. Venea de departe, izvorul, gândea Manuel, venea chiar din rărunchii dealului, curgând tainic în adâncuri, strecurându-se cu răbdare în beznă, pentru ca la urmă să iasă la iveală în tăietura dealului, curăţit de nămol, proaspăt şi limpede ca privirile orbilor.

Nu mai rămăsese decât o cicatrice de prundiş şi de pir; şi mai departe, acolo unde începea podişul văii, pietrele stâncilor, rostogolite din vârful dealului, se odihneau în jurul unui petic de nisip ca nişte vite liniştite.

Voise să-şi dea singur seama. Acum era lămurit, şi mai mult ca sigur, cu izvorul Lauriers se întâmplase acelaş lucru: adică mai rămăsese doar o groapă de noroi aproape uscat şi nimic altceva. Dar asta înseamnă că trebue să te supui, să pieri cu încetişorul, să te cufunzi fără putinţă de scăpare în mizerie şi şi să spui pământului: rămâi cu bine, eu, unul, mă las păgubaş? Nu! In spatele dealurilor acestora mai sunt şi alte dealuri, şi să-l trăsnească Dumnezeu dacă n'o să le scociorască cu unghiile

1) *Copil de târfă (în spaniolă în text).*

virele râpelor, până va da de sângele apei, până îi va simţi limba udă pe mână.

— Cumetre, n'ai văzut cumva prin paraginile astea o iapă murgă?

Era glasul lui Laurélien.

— Şi-a rupt căpăstrul, blestemata.

Coborî greoi la vale, către Manuel.

— Cum s'ar spune, faci din nou cunoştinţă cu pământul nostru.

— Una e să auzi şi alta să vezi — deaceea am venit aici cu noaptea în cap, răspunse Manuel. Imi spuneam în mintea mea, îmi spuneam aşa: poate că tot a mai rămas vreun firişor ascuns, căci se întâmplă de multe ori ca apa să se piardă în strecurătoarea nisipului; se scurge până dă de tare şi apoi îşi croieşte drum prin adâncurile pământului.

Desprinse cu cuţitul un bulgăre de pământ şi-l sdrobi de piatră. Era plin de rămurele putrede şi de resturi de rădăcini uscate care i se sfărâmau între degete.

— Iată, n'a mai rămas nimic: apa a sleit până'n adâncul dealului. Dece am căuta-o? E în zadar.

Şi adaugă, cuprins deodată de mânie:

— Dar dece dracu aţi tăiat pădurea? Stejarii, arborii de acaju şi tot ce mai creştea pe deal? Ce negri fără cap şi fără măsură aţi fost!

Laurélien se luptă o vreme cu vorbele:

— Ce să-i faci, cumetre... Am făcut luminişul pentru lăstăriş, am tăiat pentru grinzi şi pentru colibe, pentru îngrăditurile grădinilor şi nici nu ne-am dat seama ce facem. Căci nevoia şi prostia merg mână'n mână, nu-i aşa?

Soarele râcâia spatele cojit al dealului cu unghiile lui scânteietoare; pământul gâfâia din plămânii lui bolnavi şi toată regiunea, coaptă de secetă, începea să dogorească.

— E târziu, spuse Laurélien. Cine ştie pe unde mi s'a rătăcit iapa; e în călduri şi tare mi-e frică nu cumva să se lase încălecată, parşiva, de armăsarul şontorog al cumătrului Dorismond.

Urcară împreună suişul dealului.

— Ai să vii mâine, de ţi-o ajuta Dumnezeu, la luptele de cocoşi?

— Dacă oi avea chef, viu, spuse Manuel.

Nu era stăpânit decât de un singur gând, izvor al supărării lui, şi începea să-şi iasă din fire. Laurélien îl văzu turburat şi

tăcu din gură. Când ajunseră la locul unde poteca se îmbuca cu urcușul și cu coborîșul, Manuel se opri:

— Laurélien, spuse el, am să-ți vorbesc deschis, măi frate. Ascultă-mă, te rog, ascultă-mă cu luare aminte. Chestiunea asta a apei înseamnă pentru noi viața sau moartea, mântuirea sau prăbușirea. Am stat o bună parte din noapte cu ochii deschiși; n'am găsit nici somn, nici tihnă, atât de mult m'am gândit. Manuel, mi-am tot spus eu, cum să scăpăm de sărăcia asta? Cu cât m'am gândit mai mult, cu atât am văzut mai limpede că nu e decât un singur drum, unul, și drept: trebue să dăm peste apă! Fiecare negru are credințele lui, nu-i așa? Uite, eu mă jur să găsesc apa și s'o aduc cu căpăstrul de gât pe câmpie. Eu o spun, eu, Manuel Jean-Joseph!

Laurélien îl privea cu ochii sgâiți.

— Și cum ai să faci?

— Nădăjduește și vei vedea. Deocamdată însă, încredere pentru încredere, taina rămâne între noi.

— Maica Domnului dela Altagrâce să-mi plesnească ochii dacă o să scot o vorbă.

— Bine. Dacă o să am nevoie de ajutorul tău, pot să mă bizui pe tine?

— Fii liniștit, jură solemn Laurélien.

Își strânseră mâinile.

— Ne-am înțeles? întrebă Manuel.

— Ne-am înțeles!

— Adevărat?

— De trei ori adevărat.

In timp ce Manuel cobora la vale, Laurélien îl mai strigă odată:

— Cumetre Manuel, auzi?

— Ce spui, cumetre Laurélien?

— Poți să pui mâine rămășag pe cocoșul meu: nu-i altul mai bătăios ca el.

Manuel o luă de-a-lungul pădurii; tăierile din trecut o roseseră pe margini, dar își recăpăta acum drepturile prin înmulțirea cactușilor arboriferi acoperiți de ghimpi, cu frunzele mari și cărnoase, nepăsătoare la mișcările aerului, groase și lucitoare ca pielea rechinilor.

Când ajunse acasă, cerul, care prinsese culoarea cenușie a fierului, apăsa peste luminișurile dintre arbori ca un capac înfierbântat. Coliba sprijinită de umbrar părea uitată acolo dintr'un

veac fără de vârstă. Bienaimé moțăia sub palmier. Arcul jucăriei vieții se stricase, înlemnind în mers; acelaș vânt ridica de pe câmpie vârtejuri de praf; dincolo de savană, acelaș orizont golea privirea de orice nădejde de mai bine, iar bătrâna Délira, cârpind o rochie de mii de ori cârpită, rumega cu îngrijorare aceleași gânduri de totdeauna: rezerva de alimente scădea din zi în zi, nu mai erau decât câțiva pumni de mei și de mazăre de Congo, ah, Sfântă Fecioară, nu era vina ei, ea își făcuse datoria și își luase măsurile de prevedere, așa cum o învățase înțelepciunea bătrânilor. Inainte de a semăna porumbul, dis-de-dimineață, în fața ochiului roșu și cercetător al soarelui, spusese Domnului Isus Cristos, cu fața întoarsă către răsărit, îngerilor Guineei, cu fața întoarsă către miazăzi, Morților, cu fața la apus, Sfinților, cu fața către miazănoapte, ea le spusese, aruncând grăunțele în cele patru zări sfinte: Isuse Cristoase, Ingerilor, Morților, Sfinților: acesta este porumbul pe care vi-l dăruesc, iar voi dați-mi în schimb puterea de a munci și mulțumirea de a culege. Păziți-mă pe mine și familia mea de boli: pe Bienaimé, bărbatul meu, și băiatul, care e prin țări străine. Păziți-mi grădina asta de secetă și de fiare, e un bine pe care vă rog să mi-l faceți, ajutați-mă, vă rog, în numele Sfintei Fecioare făcătoare de minuni, amin și mulțumesc.

Își ridică privirea obosită spre Manuel:

— Te-ai întors, copilul meu...

— Aș vrea să te întreb ceva, mamă. Dar mai întâi vreau să mă spăl.

Își scoase apă în jghiab și-și umplu un lighian. Gol până în brâu, în spatele colibei, se spală până ce pielea sa frecată cu putere capătă lustru și mușchii se întinseră cu elasticitate ca niște liane pline de sevă.

Când se întoarse, răcorit, luă un scaun și-l trase sub șopron. Délira se așeză alături de el. El îi povesti întâmplarea ciudată din pădure.

— Spune-mi, cum arată negrul ăla? întrebă Bienaimé, care se trezise.

— Este un negru vânjos și îndesat, cu părul ca boabele de piper.

— Și ochii înfundați în cap, nu-i așa?

— Da.

— E Gervilen, spuse Bienaimé. Ah, blestematul, câinele, nemernicul!

— Şi ieri am mers pe drum cu o fată, am vorbit prietenește, dar când i-am spus cine sunt, mi-a întors spatele şi a fugit.

— Ce fel de negresă era? — întrebă din nou bătrânul.

— Inaltă, cu ochii mari, dinţii albi, pielea frumoasă. Mi-a spus şi cum o chiamă. Annaïse o chiamă.

— E fata Rosannei şi a răposatului Beaubrun. O prăjină numai bună pentru adunat tâmpiţii cu ea, cu ochii ei de vacă lăptoasă; de pielea ei, puţin îmi pasă, iar cât despre dinţi, n'am râs cu ea ca să-i văd.

Bienaimé fierbea de mânie şi vorbele i se încurcau în călţii bărbii.

— Dece ne duşmănim? întrebă Manuel.

Fără să răspundă, Bienaimé se duse să-şi ia scaunul.

Era sub şopronul umbrarului un joc de întuneric ce venea din frunzişul palmierului care-l acoperea.

— Asta-i poveste veche, începu bătrânul, dar nu s'a uitat. Pe vremea aceea tu erai plecat în Cuba.

Rodea muştiucul lulelei.

— A curs sânge!

— Povesteşte, tată, te ascult, spuse cu respect Manuel.

— Ei bine, fiule, pe vremea când răposatul Johannes Lonjeannis a murit — noi îi spuneam Generalul Lonjeannis, pentrucă făcuse războiul cu ţăranii răsculaţi — a trebuit să se treacă la împărţeala pământurilor.

Dacă îţi aduci aminte, generalul ăsta Lonjeannis era un adevărat *don*[1]), un negru plin de măreţie, un patriarh — nu se mai văd din ăştia în zilele noastre. Prin el eram înrudiţi, ca să zic aşa, cu toţii. Făcuse la copii cu nemiluita. Cu mătuşămea îl făcuse pe Dorisca, tatăl acestui Gervilen, cadă blestemul iadului asupra capului lui râios. O împărţeală de pământuri se face cu multe greutăţi, e drept, dar suntem în familie, aşa că până la urmă tot se ajunge la o înţelegere. Spui: eşti mulţumit, cumetre cutare? şi cumătrul cutare răspunde: sunt mulţumit, şi fiecare îşi ia partea lui de pământ. Pământul nu e un cearşaf; e destul de mare pentru toţi. Numai să vezi că Dorisca face pe surdul ca un cătâr încăpăţânat şi într'o bună zi numai ce ne pomenim cu el, cu tot neamul lui şi cu un număr de oameni ce ţineau cu el, că vine peste noi. Ce să facem? ne ducem să

1) *Moşier (cuvântul vine din limba spaniolă).*

vedem ce s'a întâmplat. Erau un cumbit întreg, Dorisca şi ai lui, şi nu le fusese milă de rachiu. Cum frate-miu, răposatul Sauveur-Jean-Joseph, fie-i ţărâna uşoară, nu era laş, s'a apropiat primul de el: cumetre Dorisca, i-a spus el, nu faci bine. Dar Dorisca îi răspunse: „Ieşi de pe pământul meu, că de nu, am să te fac bucăţi de or să te borască şi câinii". „Va să zică mă înjuri, spuse răposatul Sauveur, la dracu", spuse Sauveur, şi de mamă. „N'ai făcut bine că ai zis aşa", spuse Sauveur, şi scoţându-şi macheta înainte ca s'apuce celălalt să facă la fel, în doi timpi şi trei mişcări l-a şi dat gata.

Şi atunci a început bătaia. Răniţi au fost cu duiumul. Eu însumi...

Bienaimé îşi ridică cămaşa şi arătă cu degetul urma unei răni ce se vedea printre firele de păr alb ce-i acoperea pieptul.

— Iar Sauveur a murit în închisoare; era fratele meu mai mic şi era un negru de treabă.

Ducându-şi pumnul la ochi, Bienaimé îşi şterse o lacrimă.

— Ascult, spuse Manuel.

— Până la urmă, pământul, a fost împărţit cu ajutorul judecătorului; dar odată cu el a fost împărţită şi ura. Inainte eram cu toţii un singur neam. De atunci, însă, s'a terminat. Fiecare îşi păstrează amărăciunea şi-şi clocește ura. Noi, de o parte, şi ei, de alta. Iar între noi: sânge! Nu se poate trece peste sânge.

— Gervilen ăsta e numai răutate, şopti Délira. Când bea, îi turbură rachiul minţile.

— E un negru lipsit de conştiinţă! adăugă Bienaimé.

Cu capul plecat, Manuel asculta. Aşa dar, un nou duşman se ridicase în sat şi îl despărţise în două, ca o graniţă. Era ura, şi amintirea amară a trecutului însângerat, cruda şi neiertătoarea luptă între fraţi.

— Ei, ce zici de toate astea! spuse Bienaimé.

Manuel se ridicase. Inaintea privirii lui, acoperişurile de papură ale colibelor se întrezăreau printre copaci şi în fiecare colibă se dospea otrava neagră a răzbunării.

— Eu spun că e păcat!

— Nu te înţeleg, fiule.

Dar Manuel se îndrepta încet spre câmpuri; păşea în bătaia soarelui şi călca în picioare ierburile pălite, cu spatele adus de parcă ar fi purtat o povară.

IV

Câteva zile mai târziu, Manuel dregea umbrarul. Înlocuia o grindă mâncată de carii cu un trunchi tânăr de lemn de băcan. Îl curăţise de crengi, îi jupuise scoarţa şi-l pusese la uscat. Dar lemnul mai năduşea încă o umezeală roşie.

— Bine faci că mai vezi de umbrar, spuse maică-sa.

— Putrezise cu totul, răspunse Manuel, cu mintea în altă parte.

Maică-sa aşteptă puţin.

— Pentrucă l-am chemat pe Dorméus.

— Pe Dorméus?

— Pe *hungan*,[1]) fiule.

Manuel întări grinda.

— Mă asculţi, *pitite mouin?* [2])

— Da, te ascult.

Infigea cuiele în carnea moale a lemnului de băcan.

— Asta va fi poimâine, cu voia lui Dumnezeu, spuse Délira.

— Dacă va vrea Dumnezeu, îngână Manuel.

— Bienaimé s'a dus să caute frunze fragede pentru ca să acoperim umbrarul. Avem o mare datorie de 'mplinit.

Manuel se dădu jos pe bancă. Terminase.

— El, moş Legba, este cel care ţi-a arătat calea întoarcerii. Clairemise l-a văzut în vis, pe Atibon-Legba, stăpânul răspântiilor. Trebue să-i mulţumim. Am şi poftit neamurile şi vecinii. Mâine ai să pleci la târg să cumperi cinci galoane de rachiu şi două sticle de rom.

1) *Preotul păgân al zeităţilor haitiene (N. T.).*

2) *Copilul meu.*

— Am să mă duc, răspunse Manuel.

In seara celei de a doua zi, sătenii aşteptau cu toţii sub umbrarul nou împodobit. Lămpile atârnate de stâlpii casei ardeau cu un miros rânced şi, în bătaia vântului, lingeau păturile de umbră cu o limbă fumegândă.

Un svon de glasuri pe şosea vesti sosirea lui Dorméus. Bienaimé îl aştepta la barieră. Hunganul înaintă; era un negru voinic, roşcat, cu seriozitatea întipărită în fiece mişcare. Era urmat de ceata hunsiilor lui, îmbrăcate şi acoperite pe cap cu o pânză albă imaculată; aveau în mâini crengi arzânde de pin. Păşeau înaintea lui La Place, şeful ceremonialului, înaintea stegarilor, a toboşarilor şi a celor care băteau gongul.

Făcând o plecăciune, Bienaimé îi întinse lui Dorméus un ulcior cu apă. Hunganul îl luă în mână cu reculegere şi-l ridică încetişor, cu mâinile împreunate, către cele patru zări. Buzele sale şopteau cuvinte de taină. Apoi stropi pământul, desenă un cerc magic, îşi îndreptă trupul şi începu să cânte, iar toţi cei de faţă cântară cu el:

Papa Legba, l'ouvri barrié-a pou nous, ago yé.
Atibon-Legba, ah l'ouvri barrié a pou nous, pou nous passer
Lo n'a rivé, n'a remercié loa yo
Papa Legba, mait'e trois carrefours, mait'e trois chemins mait'e trois rigoles
L'ouvri barrié-a pou nous, pou nous entrer
Lo n'a entré, n'a remercié loa yo [1])

— Treci, părinte, treci, spuse Bienaimé, strecurându-se smerit prin faţa hunganului.

Dorméus o luă înainte urmat de oamenii săi. Torţele aruncau o lumină slabă peste rochiile albe ale hunsiilor, şi făceau să scânteieze fluturaşii dauriţi ai drapelelor. Ceilalţi înaintau într'un vârtej mai vâscos decât noaptea.

Iar Legba, bătrânul zeu al Guineei, sosise. Căpătase, sub

1) *Moş Legba, deschide-ne bariera, să putem trece, ago yé!*
Atibon-Legba, ah, deschide-ne bariera să putem trece
Când om ajunge acolo, vom aduce mulţumiri lui loa ...
Moş Legba, stăpâne al celor trei răspântii, stăpâne al celor trei căi, stăpâne al celor trei şanţuri
Deschide-ne bariera, ca să putem intra
Când vom fi intrat, îi vom aduce mulţumiri lui loa ...

umbrar, forma lui Fleurimond, pe care însă îl schimbase după chipul şi asemănarea sa venerabilă, după anii lui fără de număr: cu umerii gârbovi, şi gâfâind de oboseală pe cârja unei crengi răsucite.

Locuitorii se dădură la o parte înaintea hunganului, deschizându-i drumul respectului. Stegarii legănară deasupra posedatului un acoperământ de drapele desfăşurate în vânt. Dorméus desenă la picioarele sale vêvul magic şi înfipse în mijlocul lui o lumânare aprinsă.

— Copiii tăi te salută, îi spuse el lui Legba; ei îţi închină această slujbă ca semn de adâncă mulţumire şi de recunoştinţă.

Şi arătă o traistă care atârna de stâlpul din mijloc.

— Aici este desaga ta, plină de hrana de care vei avea nevoie pe drumul întoarcerii. Nimic nu lipseşte; mălăieş afumat, stropit cu sirop şi untdelemn, carne sărată, prăjituri şi băutură ca să-ţi astâmperi setea.

— Iţi mulţumesc, spuse loa-ul cu vocea stinsă, îţi mulţumesc pentru mâncare şi pentru băutură. Văd că treburile voastre merg prost cu seceta asta. Dar lucrurile se vor schimba, va trece şi asta. Binele şi răul se încrucişează. Eu, Legba, sunt stăpânul acestei răspântii. Am să arăt calea cea bună fiilor mei, creolii. Vor lăsa de o parte calea nevoii.

Un cor de rugăciuni îl înconjură.

— Fă asta pentru noi, tată, rugămu-te, tată dragă, te rugăm. Pedeapsa e prea aprigă şi tu eşti apărarea noastră. Milostiveşte-te, milostiveşte-te şi ne mântue pe noi. Posedatul dădu din cap, cu o mişcare de om bătrân, în semn că le va împlini ruga. Mâna îi tremura pe cârjă şi mai spuse câteva vorbe abia suflate şi de neînţeles.

Dorméus ridică mâna: bătaia întreruptă a tobelor începu mai întâi încetişor, apoi crescu puternic într'un salt întunecat şi aprig, care se răspândi în noapte; şi cântul tuturor începu să urce, sprijinit pe ritmul antic, iar locuitorii porniră să-şi dănţuiască rugăciunea, cu genunchii îndoiţi, cu braţele larg desfăcute:

Legba, fais leur voir ça [1])
Alegba-sé, c'est nous deux.

Părinţii lor implorară fetişurile Whydah dansând acest Yanvalou, şi în zilele lor de amar îşi aminteau de ele cu o fidelitate care pornea din noaptea timpurilor, care învia puterea ascunsă a bătrânilor zei din Dahomey:

C'est nous deux, Kataroulo [1])
Vaillant Legba, c'est nous deux.

Hunsiile, învârtindu-se în jurul stâlpului din mijloc, îşi amestecau spuma rochiilor lor albe în valul adânc răscolit al locuitorilor învesmântaţi în albastru; şi Délira dănţuia cu faţa plină de reculegere, iar Manuel, pătruns şi el de bătaia magică a tobelor până în fundul cel mai tainic al sângelui său, dansa şi cânta şi el împreună cu ceilalţi.

Criez abobo [2]), *Atibon Legba*
Abobo Kataroulo, Vaillant Legba.

Dorméus dădu semn cu bastonul lui ritual făcut dintr'o curcubată golită pe dinăuntru şi împodobită cu o reţea de vertebre de năpârcă şi mărgele de sticlă împletite laolaltă. Tobele se potoliră. In mijlocul vêvului, La Place, pusese pe un ştergar alb un cocoş de culoarea flăcării, spre a înmănunchia toate forţele supranaturale într'un singur nod viu, într'un tufiş arzător de fulgi, pene şi sânge.

Dorméus luă cocoşul în mâini şi-l legănă deasupra capetelor locuitorilor ca pe un evantai.

Mérilia şi Clairemise se clătinară, cuprinse de fiori, cu faţa răvăşită. Acum dănţuiau cu umerii cutremuraţi de spasme, cuprinse de îmbrăţişarea diavolească a loa-ilor care le stăpâneau în trup şi în gând.

Santa-Maria-Gratia

Locuitorii intonară slujba de mulţumire, căci aceasta însemna că Legba le primea jertfa.

Dintr'o smuncitură puternică, Dorméus smulse capul cocoşului, arătând trupul celor patru zări.

Abobo,

cântară hunsiile.

Hunganul făcu aceeaşi mişcare spre zări şi lăsă să picure pe pământ trei stropi de sânge.

Saignez, saignez, saignez [3])

cântară locuitorii.

1) *Legba, arată-le lor asta, Alegba-sé, noi doi suntem.*

1) *Noi doi suntem, Kataroulo, vrednice Legba, noi doi suntem.*
2) *Strigăt de exaltare religioasă.*
3) *Sângeraţi, sângeraţi, sângeraţi.*

In tot timpul acesta, Délira stătea îngenunchiată alături de Bienaimé, cu mâinile împreunate la înălţimea obrazului. Il căuta pe Manuel din ochi, dar el, în clipa aceea, se afla în colibă, unde bea rachiu împreună cu Laurélien şi cu Lhérisson Celhomme.

— Da, da, trebue să slujim bătrânilor zei ai Guineei, spunea Laurélien.

— Viaţa noastră se află în mâinile lor, răspunse Lhérisson.

Manuel îşi goli paharul. Bătaia răguşită a tobelor înviora însufleţirea cântecului.

— *Vamos*[1]), să mergem să vedem ce se mai petrece pe afară, spuse el.

Sângele cocoşului picura încet, făcând o băltoacă în ţărână.

Hunganul, hunsiile, Délira şi Bienaimé îşi înmuiară în ea un deget şi îşi făcură pe frunte semnul crucii.

— Te-am căutat peste tot, spuse bătrâna cu dojană în glas.

El abia o auzi: într'un vârtej furtunos, hunsiile dănţuiau cântând în jurul animalului jertfit şi fiecare, trecând pe lângă ei, îi smulgea câte o mână de pene, până ce-l jumuliră de tot.

Antoine primi jertfa din mâinile hunganului. El nu mai era acuma Simidor cel hâtru, cel plin de răutăţi ca un cactus de ghimpi: ceremonios şi pătruns de importanţa sa, el îl întruchipa acum pe Legba, bătrânul, şi era însărcinat să frigă, fără usturoi şi fără grăsime, ceeace nu mai era un cocoş oarecare, ci *Koklo*-ul lui loa, învesmântat în acest nume ritual şi în sfinţenia pe care i-o dădea jertfirea lui.

— Ia seama, cumetre, spuse el unui locuitor care-l izbise.

Dar tăcu pe dată, îngrozit de moarte.

Căci omul acesta care ţopăia sălbatic, cu faţa schimonosită, nu mai era Duperval Jean Louis, ci *Ogoun*, loa-ul de temut, zeul făurarilor şi al oamenilor sângeroşi, care striga cu o voce de tunet:

— Sunt eu, sunt eu, sunt eu, Negrul Olicha Baguita Wanguita.

Dorméus se apropie de el, cu bâtul ritual ridicat ameninţător. Scuturat de lungi fiori, posedatul chelălăia:

1) *Să mergem (în spaniolă în text).*

— Sunt eu, sunt eu, sunt eu, Negrul Batala, Negrul Ashadé Bôkô.

In mâinile hunganului, bâtul ritual vâjîia ameninţător.

— Tată Ogoun, spuse Dorméus, dă-ne pace; slujba asta, nu te supăra, nu-i pentru tine. Ziua vine, ziua se duce: îţi va veni şi ţie rândul altădată. Lasă-ne să ducem mai departe slujba aceasta.

Posedatul făcea spume la gură, se clătina tare, când spre dreapta, când spre stânga, împingând din jurul lui cercul locuitorilor.

— Nu fi încăpăţânat, spunea mai departe Dorméus, dar cu din ce în ce mai puţină siguranţă, căci nu mai era nimic de făcut. Ogoun se încăpăţâna, nici nu-i trecea prin gând să plece, îşi cerea partea lui de respect, şi La Place îi dădu sabia, pe care o sărută, iar hunsiile îi înnodară o batistă roşie în jurul tâmplelor, îi prinseră altele în jurul braţelor, şi Dorméus desenă pe pământ un vêvê pentru a îngădui loa-ului să intre. I se aduse un scaun şi el se aşeză, i se dădu o sticlă de rom şi el bău, i se întinse o ţigară şi el începu s'o fumeze.

— Ha, spuse el, Manuel s'a întors. Unde-i Manuel?

— Aici sunt, da, spuse Manuel.

— Răspunde-mi: da, tată.

— Da, tată.

— S'ar spune că eşti cam colţos, nu-i aşa?

— Nu.

— Răspunde-mi: nu, tată.

— Nu, tată.

Dintr'o săritură, posedatul se ridică, dădu cu sălbăticie hunsiile la o parte din drumul lui şi porni să joace cântând:

Bolada Kimalada, o Kimalada
n'a fouillé canal la, ago
n'a fouillé canal la, mouin dis: ago yé
veine l'ouvri, sang couri
veine l'ouvri, sang coule, ho
Bolada Kimalada, o Kimalada[1])

1) *Bolada Kimalada, o Kimalada*
Băgaţi de seamă, o să săpaţi la canal,
Vă spun, o să săpaţi la canal, băgaţi de seamă
Vâna-i deschisă, sângele curge
O, vâna-i deschisă, sângele curge
Bolada Kimalada, o Kimalada.

Se legăna înainte şi înapoi, într'un dans Nago, singur, în mijlocul locuitorilor turburaţi; apoi încetini, în tresăriturí, gâfâind încă, mereu tremurând, dar din ce în ce mai slab, căci loa-ul pleca din el, şi de sub masca războinică a lui Ogoun se ivea încetul cu încetul chipul hăbăuc al lui Duperval. Mai făcu câţiva paşi nesiguri, câteva spasme îi mai hâţânară capul, şi Duperval se prăbuşi: loa-ul îl părăsise. Manuel, ajutat de Dieuveille Riché, îl ridică şi-l duse ceva mai la o parte. Era greu şi fără de simţire ca un trunchi de copac.

— Bienaimé, spuse Délira, Bienaimé, bărbate. Nu-mi place ce a cântat tata Ogoun. Mi s'a lăsat ceva greu pe inimă. Nu ştiu ce-i cu mine.

Dar Dorméus slujea mai departe lui Legba ceremonia *asogwê*-ului. Bienaimé, Délira şi Manuel îşi împreunară mâinile în jurul desăgii şi o arătară pe rând celor patru zări. Hunganul înfipse penele cocoşului în jurul stâlpului, desenă un nou vêvê şi aprinse o lumânare în mijlocul lui.

Drapelele unduiră, chemarea înnăbuşită a tobelor răsună din nou, dând un nou avânt cântecului, vocile ascuţite ale femeilor sfâşiară greoaia masă a corului:

. . . . . .

Legba-si, Legba saigne, saigne
Abobo
Vaillant Legba
Les sept Legba Kataroulo
Vaillant Legba
Alegba-se, c'est nous deux
Ago ye.

Manuel se lăsa purtat de vârtejul dansului, însă o tristeţe ciudată i se strecură în suflet. Întâlni privirea maică-si şi i se păru că vede strălucind în ochii ei lacrimi.

Jertfa pentru Legba se sfârşise; stăpânul drumurilor se reîntorsese în Guineea strămoşilor săi, pe căile de taină pe care merg numai loaşii.

Totuşi, serbarea continua. Locuitorii îşi mai uitau nevoile, dansul şi alcoolul îi amorţeau, purtând cu ele şi înnecând sufletul naufragiat în acele regiuni ireale şi turburi în care-i pândea nebunia sălbatică a zeilor africani.

Şi când se ivirá zorile, tobele răsunau încă peste nesomnul câmpiilor ca o inimă fără de moarte.

V

Viaţa începea din nou, dar nu se schimba cu nimic: urma acelaş drum, acelaş făgaş, cu o crudă nepăsare. Erau în picioare din zorii zilei: printre crăpăturile cerului întunecat se strecurau şi se revărsau primele lumini turburi ale zilei. Peste un timp, umbra colinei se desena limpede, dantelată de o lumină palidă. De îndată ce soarele atingea pădurea, îndeajuns pentru a lumina prin frunzişul bayahondelor potecile care se încrucişau, Manuel pleca. Dobora copacii, ridica în luminiş grămada de lemne în care acestea ardeau înnăbuşit. Apoi lua drumul muncelului. Şi se întoarcea leoarcă de năduşeală şi cu mâinile pline de pământ. Délira îl întreba unde fusese. Ii răspundea mereu prin cuvinte care ocoleau întrebarea. Şi în colţul gurii i se sbătea acea cută încăpăţânată.

In fiecare sâmbătă Délira încărca pe spatele celor două măgăriţe cărbunele şi pleca la oraş. Se întorcea noaptea târziu cu ceva merinde ca vai de lume şi câţiva gologani. Intra în colibă sdrobită sub povara unei oboseli uriaşe. Bienaimé îşi cerea tutunul şi niciodată nu-l găsea îndeajuns de tare.

Uneori bătrâna îşi povestea necazurile. Inspectorii din piaţă, aşezaţi la pândă la barierele oraşului, se năpusteau asupra ţărăncilor şi le jefuiau fără de milă.

— Vine şi-mi cere să plătesc. Eu îi arăt că am plătit. Insă el se înfurie şi începe să înjure. Uită-te, îi spun eu, dacă n'ai

nicio ruşine, uită-te şi ţine seamă de părul meu cel alb. N'ai şi tu o mamă de mă batjocoreşti aşa? Tacă-ţi gura, strigă el, chiar aşa strigă, că de nu te bag la temniţă pentru rebeliune şi pentru scandal public. Şi am fost silită să-i dau banii. Nu, să ştiţi că nu există nicio milă pentru noi, nevoiaşii.

Manuel îşi strângea pumnii de-i pârâiau oasele.

— Tâlharul, negru fără de credinţă, mârâia Bienaimé.

O clipă mai târziu spunea:

— Du-te la culcare, femeie, că ţi se 'nchid ochii. Ai avut mult de mers.

Délira îşi aşternea o velinţă pe podea. Cu toate împotrivirile lui Manuel, stăruia ca el să doarmă în patul de acaju din odaia cealaltă.

... Uneori venea pe la ei în timpul zilei, Antoine.

Se ghemuia lângă Bienaimé.

— Ah, Simidor, Simidor, spunea bătrânul, ce-o mai fi şi cu nevoia asta? Simidor da din cap.

— Aşa ceva nu s'a mai pomenit.

Şi adăuga cu un glas înnăbuşit, privind amărît la câmpurile arse:

— Nu-mi mai spune Simidor. Spune-mi Antoine; ăsta-i numele meu. Vezi tu, cumetre, când îmi spui Simidor îmi aduc aminte de timpurile de odinioară. Amare-s amintirile astea; amare ca fierea.

... După amiezile, Manuel împletea pălării din frunze de palmier. Se vindeau cu preţ bun, treizeci de centime, în târgul vecin. Ceremonia „vodu" înghiţise puţinii bani pe care-i adusese din Cuba. Numai Dorméus costase patruzeci de piaştri.

Adeseori, Laurélien venea să-l vadă. Se aşeza pe bancă; mâinile lui mari şi noduroase făcute să mânuiască sapa, i se odihneau pe genunchi: spunea cu vocea joasă:

— Ei, cum mai e cu apa, aia?

— Nimica încă, răspundea Manuel. Dar sunt pe urmele ei.

Degetele sale dibace împletau în timp ce gândurile lui sburau la Annaïse. In mai multe rânduri o văzuse prin sat. De fiecare dată ea îşi întorsese capul şi se depărtase cu mersul acela şăgalnic şi legănat.

Laurélien îi cerea din nou:

— Povesteşte-mi despre Cuba.

— E o ţară de cinci ori, nu, de zece, nu, de douăzeci de

ori mai mare decât Haïti. Dar, ştii tu, eu unul din asta sunt făcut, da, eu...

Şi atingea pământul, mângâindu-i sgronţurii.

— Asta sunt eu: pământul ăsta îl am în sânge. Uită-te la culoarea pielii mele: s'ar spune că vopseaua pământului a intrat în mine, în mine şi în tine. Ţara asta e a oamenilor negri şi ori de câte ori a încercat cineva să ne-o ia, am plivit nedreptatea cu lovituri de machetă.

— Da, dar în Cuba sunt mai multe bogăţii, traiul este mai uşor. Aici trebue să te lupţi din greu cu viaţa, şi la ce bun? Nici n'ai cu ce să-ţi umpli burta şi n'ai nicio putere împotriva samavolniciilor jandarmilor. Judecătorul, jandarmii, agronomii, negustorii de grâne, toţi trăiesc pe pielea noastră ca nişte păduchi. Am stat o lună la închisoare, laolaltă cu o şleahtă de hoţi şi ucigaşi, numai pentrucă venisem la oraş desculţ. Dar stau şi te întreb, de unde să fi luat eu, cumetre, bani pentru pantofi? Aşa că, ce suntem noi, ăştia, negrii desculţi, dispreţuiţi şi loviţi?

— Ce suntem? Dacă îmi pui o întrebare, să-ţi dau un răspuns: ei bine, noi suntem ţara asta şi ţara asta fără noi nu e nimic, nimic. Cine seamănă, cine stropeşte, cine seceră? Cafeaua, bumbacul, orezul, trestia, cacaua, porumbul, bananele, roadele şi fructele toate, dacă n'am fi noi, cine le-ar face să crească? Şi cu toate astea, suntem săraci, nu-i aşa? suntem nevoiaşi, nu-i aşa? suntem nenorociţi, nu-i aşa? Dar ştii tu, frate, din ce cauză? Din cauza neştiinţei noastre; noi încă nu ştim că suntem o forţă, o singură forţă; toţi locuitorii, toţi negrii adunaţi de pe dealuri şi câmpii. Intr'o zi, când vom fi înţeles adevărul ăsta, ne vom ridica dintr'un colţ în celălalt al ţării şi vom chema adunarea generală a stăpânilor apelor, marele cumbit al truditorilor pământului, pentru a desţeleni mizeria şi a însămânţa viaţa cea nouă.

— Cuvintele tale au tâlc adânc, da, glăsui Laurélien.

Işi pierduse aproape răsuflarea urmărind cuvintele lui Manuel. Brazda adâncă ce-i străbătea fruntea arăta sforţarea de a gândi. In ascunzişul cel mai afund al minţii sale obişnuite cu încetineala şi cu răbdarea, acolo unde gândurile de împăcare cu soarta şi de supunere se făuriseră cu o înţepeneală fatală şi tradiţională, începea să se ridice o perdea de lumină care străfulgera o nădejde neaşteptată, încă întunecată şi îndepărtată, dar aspră, sigură şi adevărată ca frăţia.

Aruncă un scuipat printre dinţi.

— Ceeace spui tu e limpede ca lumina zilei.

Se ridicase în picioare şi mâinile sale încercau parcă să prindă neînţelesul cuvintelor.

— Te duci?

— Da, am trecut pe aici că tot aveam drum, mergeam după vite. Am să mă gândesc la vorbele tale; au greutate, da, da. Rămas bun, stăpâne.

— Dece-mi spui „stăpâne"? se miră Manuel.

Laurélien plecă fruntea şi se gândi:

— Nici eu nu ştiu, spuse el.

Se îndepărtă cu mersul lui domol şi apăsat şi Manuel îl urmări cu privirea până când dispăru după copaci.

O singură radiere orbitoare îmbrăţişa suprafaţa cerului şi a pământului. Se auzea de undeva uguitul tânguitor al unei turturele. De unde venea, nu se ştie. Se rostogolea în mijlocul tăcerii cu sunete zorite. Vântul se liniştise, câmpiile însetate, cu ierburile lor ruginite şi uscate, căzuseră în brânci sub greutatea soarelui. Pe o culme îndepărtată, care stăpânea întinderea încâlcită a bayahondelor, frunzele palmierilor atârnau, neînsufleţite, ca nişte aripi frânte.

In faţa fiecărei colibe, la umbra celor câtorva copaci pe care seceta îi cruţase, locuitorii stăteau şi priveau cu ochii mari la nenorocirea în care se afundaseră. Certurile izbucneau fără pricină, pălăvrăgeala cumetrelor se înăsprea, prefăcându-se cu uşurinţă în sfadă. Copiii se ţineau departe de pumnii şi palmele pe care le puteau primi din te miri ce, dar prudenţa lor nu folosea la nimic. Se auzea deodată o voce înciudată care striga:

— Philogène, hei? Missié Philogène, n'auzi când te strig?

Şi celălat se apropia cu moartea în suflet şi-şi primea tainul, de-i răsuna tărtăcuţa.

Pentrucă lucrurile începeau să se înrăutăţească, foamea începea să-şi arate colţii de-a-binelea, la oraş preţul pânzei albastre se urca mereu, aşa că degeaba cârpeai rufele de zor, erau unii cărora, fie-ne cu iertare, li se zărea dosul prin găurile din pantaloni, ca un pătrar de lună neagră printre fâşiile unui nor alb, ceeace nu prea era lucru frumos, nu, nu se putea spune aşa ceva.

Duminica, la ghiluş, rachiul cu scorţişoară, cu lămâie sau cu anison se urca repede la capul locuitorilor, mai ales al acelora care pierdeau la joc, şi de multe ori se întâmplase ca să intre şi bâtele în horă; slavă Domnului că nu mergeau prea departe,

până la machete, din fericire, şi câteva zile mai târziu se împăcau, dar nu era chiar aşa de sigur că în fundul sufletului nu rămânea o rămăşiţă de ură.

— Manuel, spuse Bienaimé, ce-ar fi dacă te-ai duce să vezi ce-i cu junca cea bălţată?

Manuel îşi lăsă lucrul, desfăcu funia care atârna într'un cui şi-i încercă tăria.

— Prinde-o de un ţăruş, dar să-i laşi destulă libertate să nu se împiedice în ea.

— Dece nu aştepţi să se facă mai mare? spuse Délira. Să ne facă un viţel pe care să-l vindem în locul ei mai târziu?

— Şi din ce să trăim până atunci? Vom ajunge să ne mâncăm şi dinţii până'n gingii, răspunse tăios bătrânul.

Inconjurată din trei părţi de gardurile grădinilor şi închisă dinspre apus de arborii pădurii, savana slujea drept ocol pentru vite. Locuitorii primeau dela vacile lor lapte puţin şi subţire. oamenii nu le prindeau decât atunci când era nevoie să le însemne cu fierul roşu sau să le vândă la oborul din Pont-Beudet, când nevoia îi silea să facă rost de câţiva bani.

In savană nu mai creştea decât un fel de graminee măruntă şi seacă, cu tulpini mici şi răsfirate, ca firele rare de păr de pe negi, şi înafară de umbra câtorva arbori de băcan, soarele stăpânea un ţinut fără margini. „Dac'ar fi irigaţii pe aici, peste tot ar creşte numai iarbă grasă de Guineea", se gândea Manuel.

Zări junca: putea fi văzută datorită pielei ei bălţate cu roşu şi cu alb. Făcu un laţ ca s'o prindă cât mai repede, să-i taie drumul şi s'o încolţească în gardul de cactuşi care mărginea câmpia Saint-Julien.

Junca îşi dădu seama de această manevră şi începu s'o ia la trap spre largul savanei. Manuel se luă repede după ea şi din fugă îi aruncă laţul după gât. Il târî, dar el se opintea din toate puterile, trăgând de funie prin smucituri şi liniştind-o poruncitor cu glasul:

— Ho, neastâmpărato, ho, şmechero, ho, văcuţa mea dragă, ho...

Izbuti să arunce capătul funiei după un buştean. Junca se sbătu, căută să lovească cu coarnele în toate părţile, dar în cele din urmă trebui să se dea bătută. Manuel aşteptă un timp, apoi o duse la umbra unui arbore de băcan unde-o priponi. „Ai să-ţi schimbi stăpânul, îi spuse el, mângâindu-i botul catifelat. Ai să

părăseşti savana asta mare. Ce să-i faci, aşa e viaţa".

Junca îl privi cu ochii ei mari şi umezi, şi mugi. Manuel îi mângâie spatele şi coastele cu podul palmei. „Nu s'ar spune că eşti prea grasă; e de-ajuns să te pipăe puţin cineva ca să-şi dea seama că eşti numai oase; nu faci prea multe parale, nu, mai mult ca sigur că nu".

Acum soarele aluneca pe povârnişul cerului, care din pricina vaporilor subţiri şi transparenţi ai norilor căpătase culoarea indigoului din clăbucii de săpun. Insă acolo, deasupra pădurii, o înaltă barieră în flăcări arunca pale galbene în sângerarea amurgului.

Manuel se întoarse pe drumul cel mare şi străbătu satul. Colibele se înşirau în vraiştea curţilor printre întortocherile potecilor. Le despărţea ceva mai mult decât pomii, grădinile şi şanţurile. O mânie surdă, ţinută în frâu, pe care o singură scânteie ar fi făcut-o să izbucnească cu violenţă şi pe care nevoia o ascuţea şi mai mult, făcea ca fiecare locuitor să se uite la vecinul său pieziş, cu buzele tivite şi mâna întotdeauna gata să lovească.

S'ar fi zis că trecutul nu fusese îngropat de atât amar de ani, odată cu Dorisca şi cu Sauveur. Ei îl reîmprospătau mereu, aşa cum sgândări mereu cu unghia o rană încă sângerândă.

Femeile erau cele mai furioase; erau întradevăr deslănţuite. Căci ele erau primele ce-şi dădeau seama că nu mai aveau nimic de pus pe foc, că plozii le plângeau de foame, că le piereau copiii cu mâinile şi picioarele subţiate şi alungite, noduroase ca arborii uscaţi, cu burţile umflate. Uneori erau ca şi înnebunite din cauza asta şi se ocărau, de câte ori aveau prilejul, cu vorbe necuviincioase. Dar vorbele femeilor nu dau loc la urmări, nu sunt decât frunze în vânt; mai rău era că bărbaţii tăceau.

La toate acestea se gândea Manuel când trecea prin sat. Erau unii care-l salutau: la revedere, spunea omul, oh, la revedere Manuel, spunea altul. Cum staţi cu curajul? întreba Manuel. Ne luptăm cu viaţa, răspundea un altul. Dar erau unii care întorceau capul când treceau pe lângă el sau priveau drept înainte, prin el, ca şi cum n'ar fi fost om, ci fum.

Totuşi, îi cunoştea bine. Nu erau oare Pierillis, Similien, Mauléon, Ismaël, Termonfis, Josaphat? Crescuse la un loc cu ei printre copacii ăştia, se jucase cu ei împreună, puseseră în savană curse pentru potârnichi, şi laolaltă furaseră ştiuleţi de porumb verde. Mai târziu îşi împreunaseră în cumbituri glasurile şi puterile lor de negri cuprinşi de neastâmpărul tinereţii. Ei, ce

mai curăţaseră şi măturaseră ei pe timpuri grădina asta a fratelui Mirville, măcar că'n ziua aceea se cam întrecuseră cu rachiul, da, da, îşi amintea, îşi amintea de toate, nu uitase nimic.

Il cuprindea dorinţa să se apropie de ei şi să spuie: Hei, vericilor, nu mă mai cunoaşteţi, sunt eu, Manuel, Manuel Jean-Joseph, chiar el şi nimeni altul.

Dar feţele lor erau ca nişte ziduri negre şi fără lumină.

Nu, nu era nimic drept şi nimic înţelept în toată povestea asta. Trebuiau să lase morţii să se odihnească în pace, în ţintirimul lor, sub umbra frangipanilor. Nu aveau ce căuta în viaţa oamenilor vii, strigoii ăştia de ziua mare, stafiile astea însângerate şi înverşunate.

Şi apoi, dacă dădea de apă, va avea nevoie de ajutorul tuturor. Nu va fi treabă uşoară s'o aduci până în câmpie. Va trebui să se întocmească un cumbit mare din toţi locuitorii şi apa îi va uni din nou, suflarea ei proaspătă împrăştia miazma pismei şi-a urei; unirea frăţească va renaşte odată cu ierburile cele noi, cu câmpurile pline de spice şi încărcate de fructe, cu pământul sătul de viaţă simplă, roditoare.

Da, îi va căuta şi le va vorbi: sunt înţelegători şi-i vor da dreptate.

In faţa casei, Hilarion, ofiţerul de poliţie rurală, juca treizeci şi şapte cu adjutantul lui.

Işi ridică privirea din cărţi şi cată la Manuel.

— Salut, spuse el; tocmai te căutam; stai puţin că am să-ţi spun ceva.

Se adresă partenerului lui de joc:

— Zecele de caro; arată-mi asul.

— N'am niciun as.

— Scoate asul, strigă Hilarion ameninţător.

Adjutantul puse asul pe masă.

— Trişor şi obraznic ce eşti, spuse Hilarion triumfător.

Strânse cărţile pachet în mână şi se întoarse către Manuel.

— Cum s'ar spune, stai de vorbă cu locuitorii, nu-i aşa?

Manuel aştepta.

— Le'ndrugi fel şi fel de vorbe, după cum s'aude.

Un licăr de răutate se aprinse în ochii săi pe jumătate închişi.

— Ei bine, lucrurile astea nu-s pe placul autorităţilor; vorbele tale sunt îndemn la răscoală.

Işi răsfiră cărţile în mână:

— Să nu zici că nu ţi-am spus.

Manuel zâmbi:

— Asta-i tot?

— Asta-i tot, răspunse Hilarion cu ochii 'n cărţi. Zecele de treflă, noul de treflă, scoate asul.

— Dar n'am niciun as, gemu celălalt, desnădăjduit.

— Să-mi scoţi imediat asul.

Adjutantul puse pe masă asul de treflă.

— Aha, banditule, se bucură Hilarion, ce, credeai că poţi să-l duci pe Hilarion Hilarie! Să te înveţi minte altădată, escrocule!

Râsul lui răsuna încă, puternic, în timp ce Manuel se îndepărta. Nu era neliniştit. Vorbise, adeseori, cu Laurélien, cu Saint-Julien, cu Riché şi cu ceilalţi. Bineînţeles, nu se duseseră să-l pârască, ci discutaseră doar şi îi repetaseră cuvintele, care ajunseseră la urechile păroase ale lui Hilarion, întocmai ca o muscă ce se prinde într'o plasă de păianjeni. La urma urmei, era un semn bun, cuvintele lui lăsau urme.

Copiii îi urmăreau statura înaltă cu priviri pline de admiraţie. Pentru ei, el era omul care străbătuse mările, care trăise în acea ţară ciudată care se chiamă Cuba; era înconjurat de un nimb de taine şi legende.

Manuel îl prinse pe unul din ei de mână; era un pui de negru mic, negru ca un tăciune, cu ochi rotunzi şi lustruiţi ca nişte bile. Il mângâie pe căpăţâna care era rasă cu ciob de sticlă:

— Cum te chiamă?

— Monpremier.

O voce de femeie strigă, gâlcevitoare:

— Monpremier, vino'ncoa.

Piciul o luă la goană spre colibă; în grabă, călcâiele i se loveau ritmic de bucile goale.

Manuel plecă mai departe, cu inima grea. Lasă în urma lui ultimele colibe. Ciulinii auriţi acopereau cu puful lor strălucitor, marginile şoselei. O geană de lumină bătea câmpia'n lung, umbre se şi aninau de copaci; iar colinele se pierdeau în ceaţa sinilie a înserării. Ceeace ziua fusese aspru şi duşmănos, acum, la scăpătatul soarelui, se îndulcea, se potolea.

In zarea şoselei, o văzu venind. O recunoscu numaidecât, după rochia închisă, după basmaua albă, după statura ei înaltă; numai ea putea avea acea aruncătură suplă, senină, a mersului, acea unduire a şoldurilor, plină de blândeţe. Şi-apoi, o aştepta.

Inaintă încet spre ea.

— Iţi doresc seară bună, Annaïse.

Ii despărţeau numai câţiva paşi.

— Lasă-mă să trec.

Răsufla cu greutate; pieptul i se sbătea.

— Spune-mi, te rog, ce ţi-am făcut şi dece ne duşmănim?

Ea îi ocolea privirea.

— Nu-ţi sunt datoare nicio lămurire. Mă grăbesc; lasă-mă să trec.

— Mai întâi să-mi răspunzi. Nu vreau să-ţi fac nimic rău, Annaïse. Pentru tine, nu am decât prietenie. Crede-mă, e adevărat.

Ea oftă.

— Ia uitaţi-vă, oameni buni, ce mai om îndărătnic! S'ar spune că n'are urechi de auzit. Iţi spun încă odată să mă laşi să-mi văd de drum, n'auzi?

Se vedea însă că se silea să pară grăbită şi supărată.

— Te-am căutat peste tot, dar tu te ascundeai mereu, de parc'aş fi fost vârcolac. Vroiam să-ţi vorbesc pentrucă ştiam că tu mă poţi ajuta.

— Eu, să te ajut? Cum aşa? spuse ea cuprinsă de uimire.

Abia acum îl privi pentru prima oară în faţă, şi Manuel văzu că'n ochii ei nu se citea mânia, ci numai o adâncă tristeţe.

— Am să-ţi spun, dacă vrei să m'asculţi.

— O să ne vadă lumea, şopti ea cu o voce slabă.

— N'are să vină nimeni, şi chiar dacă... Nu te-ai plictisit încă, Annaïse, de toată ura asta care ne desbină?

— Şi fără de ura asta avem destule necazuri cu viaţa, da, e adevărat, ah, tare grea s'a făcut viaţa, Manuel.

Dar îşi reveni numaidecât:

— Lasă-mă, lasă-mă să plec, pentru numele lui Dumnezeu.

— Va să zică, nu mi-ai uitat numele?

Ea răspunse cu glasul stins:

— Te rog, nu mă chinui.

El îi cuprinse mâna. Annaïse voi să şi-o retragă, dar nu mai avu putere.

— Se spune că eşti o bună muncitoare.

— Da, răspunse ea cu mândrie, mâinile mele sunt mâini muncite.

— Am o mare vorbă cu tine, să ştii.

— N'avem timp acum; se lasă noaptea; vezi doară.

Şoseaua nu se mai zărea, copacii se întunecau şi se topeau în umbră. O lumină stinsă, furişată, mai dăinuia în depărtări.

Singuratic, mai stăruia în depărtări un nor roşu şi negru, care se destrăma în spuza amurgului.

— Te temi de mine, Annaïse?

— Nu ştiu, spuse ea cu vocea înnăbuşită.

— Mâine, pe 'nserat, când soarele va fi la picioarele dealului, te voi aştepta la culmea palmierilor. Ai să vii, nu-i aşa?

— Nu, nu...

Vorbea încet, speriată.

— Anna, spuse el.

Simţi cum mâna ei tremură 'ntr'a lui.

— Ai să vii, nu-i aşa, Anna?

— Ah, cât mă chinueşti, parcă mi-aş fi pierdut îngerul păzitor; dece mă chinueşti, Manuel?

El îi văzu ochii plini de lacrimi, şi printre buzele care rugau, strălucirea umedă a dinţilor ei.

Ii lăsă mâna.

— S'a făcut noapte, Anna, du-te de te odihneşte în pace, negresa mea.

Dar ea nu mai era acolo. Şi paşii ei, îndepărtându-se, nu făceau niciun sgomot.

Manuel mai spuse odată:

— Am să te aştept, Anna.

VI

Sub umbra palmierilor adia o părere de răcoare; suspinul abia simţit al vântului luneca printre frunze într'un necurmat murmur, şi o urmă argintie de lumină le îmbrăca cu o uşoară unduire, ca un val de plete răsfirate.

Pe drumul mare, ţărăncile îşi mânau din urmă măgăruşii istoviţi. Ii îndemnau cu strigăte, şi svonul înnăbuşit al glasurilor lor ajungea până la Manuel. Le pierdea din vedere la cotul unei perdele de bayahonde, dar le zărea apoi mai departe: era zi de târg şi se întorceau de acolo, mai având încă de străbătut cale lungă înaintea lor până la asfinţitul soarelui. Din depărtare nu le putea recunoaşte, dar ştia prea bine că erau cumetre din satul lui, din Fonds Rouge, din Ravine Sèche — care se găseau ceva mai departe, în văgăuna Morne Crochu — şi din aşezările din Bellevue, Mahotière şi Boucan Corail.

Femeile mergeau într'un şir aproape neîntrerupt, în praful stârnit, şi de multe ori câte una din ele alerga după vreo vită care o lua la goană şi o aducea înapoi la cireadă cu o ploaie de blesteme şi lovituri de bici.

Mai la o parte, o femeie călărea pe un roib. Sângele lui Manuel svâcni spre inimă cu bătăi grăbite şi arzătoare. Ea se opri, întoarse de mai multe ori capul îndărăt şi porni pe o potecă lăturalnică. „O s'apuce drumul văgăunii şi o să sosească la cotitura culmii". Ciuli urechea şi prinse sgomotul copitelor pe bo-

lovani. Era un mers şovăielnic, care se pierdea într'un trap mărunt când dădea calul de nisip. Terenul îşi pleca mărăcinişul său pipernicit până'n marginea văgăunii. „O să treacă pe acolo, printre plopii aceia; am să ies şi are să mă vadă." Auzea acum sgomotul sec al pietricelelor care, desprinzându-se din costişă, se loveau în rostogolirea lor de bolovani. Annaïse răsări deodată din întortochetura potecii. Calul întindea gâtul şi răsufla din greu. Ea avea o rochie din indiană imprimată cu flori şi în cap o pălărie mare de paie, legată cu o panglică sub bărbie. *Huïe*, spunea ea, îndemnându-şi calul cu călcâiele: *huïe!*

Manuel ieşi din ascunzătoare şi ea îl zări. Se opri, şi dintr'o mişcare vie a şoldurilor, sări jos din şea.

Roibul era lac de spumă, coastele i se sbăteau cu putere — se vedea că Annaïse îl mânase în trap fără să ţină seamă de urcuş şi de stânci. Il duse de frâu şi-l legă de furca unui copac.

Se apropie de Manuel cu un pas egal şi sprinten. Avea pieptul înalt şi plin, iar din faldurile rochiei, umbletul mândru al picioarelor scotea la iveală linia sinuoasă a trupului ei îmbobocit.

Se înclină în faţa lui.

— Te salut, Manuel.

— Te salut, Anna.

Ea îi atinse mâna întinsă cu vârful degetelor. Sub umbra pe care o lăsa pălăria ei se vedea o basma de mătase albastră care-i strângea tâmplele. Cercei de argint îi străluceau în urechi.

— Aşa dar, ai venit.

— Am venit, după cum vezi, dar n'ar fi trebuit.

Ea îşi înclină capul şi-şi întoarse privirea.

— Toată noaptea m'am sbătut, toată noaptea mi-am spus: nu, dar de dimineaţă m'am îmbrăcat încă dela cântatul cocoşilor şi m'am dus la târg, ca să am o pricină de plecare.

— Şi ai avut o vânzare bună, la piaţă?

— Ah, Doamne, nu, frate. Doar câteva măsuri de porumb, asta a fost tot.

Ea tăcu câteva clipe şi apoi spuse:

— Manuel?

— Te ascult, Anna.

— Să ştii că eu sunt o negresă cuminte, să ştii! Niciun băiat nu m'a atins vreodată. Am venit pentrucă sunt sigură că tu n'ai să fii un rău.

Şi întrebându-se pe ea însăşi, spuse visătoare:

— Dece am eu încredere în tine, dece ascult vorbele tale?

— Increderea este aproape o taină: nu se poate cumpăra şi nici preţ nu are; nu poţi să spui: dă-mi încredere de atâţia gologani. Increderea-i o înţelegere dela inimă la inimă: ea vine dela sine — e firească — cu o privire, poate, şi sunetul glasului e deajuns ca să ştii dacă-i vorba de minciună sau de adevăr. Din prima zi, mă auzi tu, Anna, din prima zi am ştiut că în tine nu este înşelăciune, că totul e limpede în tine, limpede şi curat ca apa de izvor, ca lumina ochilor tăi.

— Nu începe cu complimentele, nu folosesc la nimic şi nici nu li se simte nevoia. Şi eu, după întâlnirea noastră, atunci, pe şosea, îmi spuneam în sinea mea: nu e ca ceilalţi şi pare să fie sincer, dar lucrurile pe care le spune, Jésus Marie Joseph! sunt prea înţelepte pentru înţelegerea unei biete femei ca mine.

— Nu începe cu complimentele, nu folosesc la nimic şi nici nu li se simte nevoia.

Izbucniră amândoi în râs. Râsul Annaïsei se auzea ca un gângurit, şi dinţii ei se înmuiau într'o albeaţă orbitoare.

— Râzi ca o turturică, spuse Manuel.

— Şi tot ca o turturică am să sbor dacă nu încetezi cu linguşelile tale.

Faţa ei neagră era luminată de un zâmbet blând.

— Nu vrei să te aşezi? Uite, aici n'ai să-ţi murdăreşti rochia.

Se aşeză alături de el, rezemată de trunchiul unui palmier, cu rochia răsfirată în jurul ei şi cu mâinile împreunate deasupra genunchilor.

Câmpia se desfăşura în faţa lor, împresurată de coline. De aici vedeau încâlcitura de bayahonde, colibele împrăştiate prin luminişuri, ogoarele căzute pradă secetei, şi, în răsfrângerea luminii în care se scălda savana, mişcările risipite ale cirezilor de vite. Peste pustiirea aceasta, stăpân era doar sborul corbilor. Făceau întruna acelaş cerc, se coborau pentru o clipă pe cactuşi şi, speriaţi de cine ştie ce, străpungeau tăcerea cu croncănitul lor ascuţit.

— Care-i vorba aceea mare pe care ziceai că ai să mi-o spui, şi cum, eu, Annaïse — tare aş vrea să ştiu — aş putea fi de ajutor unui bărbat ca tine?

Manuel tăcu o clipă. Privea înaintea lui cu ochii pierduţi în depărtări.

— Vezi culoarea câmpiei, spuse el, parc'ar fi nişte paie

în gura unui cuptor aprins. Recolta s'a dus, nu mai e nicio nădejde. Din ce trăiţi? Va fi o minune dacă veţi trăi de acum încolo, dar adevărul e că veţi muri şi veţi muri încet. Şi ce aţi făcut împotriva acestui fapt? Numai un singur lucru: v'aţi strigat sărăcia către loa, i-aţi adus jertfe ca să dea ploaie. Dar toate astea nu sunt decât prostii şi maimuţăreli. Nu au nicio valoare, nu au niciun rost şi sunt prilej de risipă.

— Atunci, Manuel, ce are valoare? Şi nu ţi-e teamă să-ţi baţi joc de bătrânii din Guineea?

— Nu, am tot respectul pentru obiceiurile din bătrâni, dar sângele unui cocoş sau al unui ied nu poate da viaţă anotimpurilor, nu poate schimba drumul norilor şi nici nu-i poate umfla cu apă ca pe nişte burdufuri. Alaltăieri noapte, când s'a făcut slujba pentru Legba, am jucat şi am cântat din tot sufletul: sunt negru, nu-i aşa? şi m'am bucurat ca un adevărat negru. Când aud tobele bătând, simt un gol în stomac, simt o mâncărime în rărunchi şi un fior în picioare. Trebue să intru în joc. Dar atâta tot.

— In ţara aceea a Cubei ţi-au intrat în cap gândurile astea?

— Incercarea este toiagul orbilor şi am învăţat, pentrucă mă întrebi, că ceeace are valoare e răzvrătirea şi ştiinţa că omul e brutarul vieţii.

— Dar pe noi, pe noi viaţa ne frământă.

— Pentrucă sunteţi o cocă neînsufleţită, supusă; iată ce sunteţi.

— Dar ce putem face oare? Nu suntem oare fără ajutor şi fără leac împotriva nevoii? Asta-i soarta, ce vrei?

— Nu, atâta timp cât ai braţe de muncit şi voinţa să lupţi împotriva duşmăniei. Ce-ai spune tu, Anna, dacă ogoarele ar prinde din nou culori, dacă în savană, iarba de Guineea ar creşte înaltă, ca un râu revărsat?

— Aş mulţumi pentru izbăvirea asta.

— Ce-ai spune tu dacă porumbul ar creşte înconjurat de răcoare?

— Aş mulţumi pentru blagoslovire...

— Vezi tu oare spicele de mei şi mierlele prădalnice pe care trebue să le alungi? Vezi spicele?

Ea închise ochii:

— Da, le văd.

— Vezi tu oare bananierii grei de roade?

— Da.

— Vezi tu grânele şi fructele'n pârgă?

— Da, da.

— Vezi tu bogăţia?

Ea deschise ochii.

— M'ai făcut să visez. Văd numai sărăcia.

— Şi totuşi, aşa ar putea fi dacă am avea, ce, Anna?

— Ploaia, dar nu o ploaie abia cernută, ci ploi mari, care să ţină timp îndelungat.

— Sau irigaţii, nu-i aşa?

— Dar izvorul Fanchon a secat şi izvorul Lauriers deasemenea.

— Inchipueşte-ţi însă, Anna, închipueşte-ţi că descopăr apa, închipueşte-ţi c'o aduc în câmpie.

Ea îl privi uimită.

— Ai face tu asta, Manuel?

Privirea ei se oprea acum îndelung asupra fiecăreia dintre trăsăturile lui, cu o intensitate neobişnuită, ca şi cum, treptat îl descoperea, ca şi cum, pentru prima oară, îl recunoştea.

Spuse cu o voce înnăbuşită de emoţie:

— Da, o vei face. Tu eşti negrul care va găsi apa, tu vei fi stăpânul izvoarelor, tu vei păşi prin roua şi printre grânele tale. Îţi simt puterea ta şi adevărul.

— Dar nu numai eu, Anna, ci toţi locuitorii îşi vor avea partea lor, cu toţii se vor bucura de binefacerea apei.

Ea lăsă să-i cadă braţele cu descurajare.

— Ay, Manuel, ay, fratele meu, toată ziua îşi ascut dinţii numai în ameninţări; se urăsc unul pe altul, familia este desbinată, prietenii de ieri sunt duşmanii de astăzi şi ei şi-au luat două stârvuri drept flamuri şi asupra acestor morţi a curs sângele, şi sângele încă nu s'a închegat.

— Ştiu, Anna, dar ascultă la mine: va fi o muncă foarte grea să călăuzeşti apa până la Fonds Rouge, va fi nevoie de ajutorul tuturor, şi dacă nu se vor împăca, acest lucru nu va fi cu putinţă.

Am să-ţi povestesc ceva: când mă aflam în Cuba, în primele zile, eram fără de apărare şi fără putere de a ne împotrivi; unul se credea alb, altul era negru, şi era foarte multă neînţelegere între noi: eram risipiţi ca nisipul, şi patronii călcau pe acest nisip. Dar când ne-am dat seama că eram cu toţii la fel, când ne-am adunat pentru a declara *la huelga*...

— Ce înseamnă vorba asta: *huelga?*

— Pe aici, voi îi spuneţi grevă.

— Dar nu ştiu nici asta ce înseamnă.

Manuel îi arătă palma lui desfăcută:

— Uită-te la degetul ăsta ce slab e, şi la ăstălalt ce mic e, şi la celălalt mai vesel, iar ăsta atât de nevoiaş, iar ăsta mititelul, nici nu mai vorbim de el.

Işi strânse pumnul:

— Şi acum, spune, este destul de sdravăn, destul de greu, destul de strâns? S'ar zice că da. Ei bine, asta-i greva: un NU spus de mii de glasuri care nu fac decât unul singur şi care se prăbuşeşte pe biroul patronului cu greutatea unei stânci. Nu, îţi spun, nu şi nu rămâne. Nici lucru, nici *zafra,* nici pic de iarbă cosită dacă nu ne plăteşti preţul cel adevărat al muncii şi al strădaniei braţelor noastre. Iar patronul, ce poate să facă, patronul? Să cheme poliţia. Da. Pentrucă el şi poliţia sunt cum e pielea şi cămaşa. Să-i spună: ia înhaţă pe tâlharii ăştia. Noi nu suntem tâlhari, ci muncitori, *proletori,* aşa se spune, şi rămânem sub furtună în rânduri strânse şi înverşunate; unii cad, dar cei care rămân se ţin bine, cu toată foamea, poliţia, închisoarea, şi în timpul ăsta trestia de zahăr aşteaptă şi putrezeşte de-a-npicioarele, centrala aşteaptă cu zimţii fără de lucru ai morilor ei, patronul aşteaptă cu socotelile lui şi cu toate gândurile pe care le nutrise ca să-şi umple buzunarele, şi la urma urmei e silit să spuie: cum adică, ce, oare nu s'ar putea sta de vorbă? Bine-înţeles, se poate sta de vorbă. Asta înseamnă că am câştigat lupta. Şi dece? Pentrucă ne-am unit ca umerii munţilor într'o singură linie şi când voinţa omului creşte şi se face cremene, ca munţii, nu se află putere pe pământ sau în iad în stare s'o sdruncine şi s'o sfarme.

Privi în depărtare, spre câmpie, spre cerul înălţat ca un mal de lumină:

— Vezi tu, cel mai mare lucru de pe lumea asta e frăţia oamenilor, adevărul că toţi cântăresc deopotrivă în cumpăna nevoii şi-a nedreptăţii.

Annaïse spuse umilă:

— Şi eu, eu ce trebue să fac?

— Atunci când voi fi descoperit apa, am să-ţi dau de ştire şi ai să începi să le vorbeşti femeilor. Femeile sunt cele mai supărăcioase, nu spun nu, dar şi cele mai inimoase şi mai simţitoare, şi sunt clipe când, tu ştii foarte bine, inima şi judecata

fac una. Tu ai să spui: verişoară cutare, ai auzit? Ce să aud, va răspunde ea. — Se aude cum că băiatul lui Bienaimé, negrul acela căruia i se zice Manuel, a descoperit un izvor. Dar el spune că e treabă grea să-l aducă în câmpie, că va fi nevoie să se întemeieze un cumbit general; dar că din pricină că suntem certaţi unii cu alţii, treaba nu-i cu putinţă şi izvorul va rămâne acolo unde este, fără de niciun folos pentru nimeni. Şi apoi te vei porni să vorbeşti despre secetă, despre sărăcie şi cum slăbesc copiii şi cad bolnavi, şi că dac'ar fi irigaţii, totul s'ar schimba din temelie, şi dac'ai să vezi că femeia te ascultă, ai să-i mai spui că toată povestea aia cu Dorisca şi cu Sauveur şi-a trăit, poate, traiul, că interesul celor vii trebue să treacă înaintea răzbunării morţilor. Ai să le iei pe toate cumetrele la rând cu vorbele astea, însă cu grijă şi cu înţelepciune, zicând din timp în timp: „păcat, da...; şi totuşi...; poate că totuşi..." ...Ai înţeles, negresa mea?

— Am înţeles şi te voi asculta, negrul meu.

— Dacă se va prinde, femeile nu vor mai da pace bărbaţilor lor. Chiar şi cei mai îndărătnici vor obosi tot auzindu-le trâncănind cât e ziua de mare, fără să mai punem nopţile la socoteală: apă, apă, apă... Va fi ca o larmă de clopoţei ce le va ţiui mereu în urechi: apă, apă, apă... până în clipa în care ochii lor vor vedea întradevăr apa sclipind prin grădini, grânele crescând singure; şi atunci vor spune: Bine, femeie, bine, să facem aşa.

Eu unul îmi iau răspunderea oamenilor mei, am să le vorbesc aşa cum trebue şi ei vor primi, de asta sunt sigur. Şi parcă văd ziua când cele două tabere se vor afla faţă în faţă:

„Ascultaţi, fraţilor, vor zice unii, suntem fraţi ori nu?"

„Da, suntem fraţi", vor vorbi ceilalţi.

„Făr'de pică?"

„Făr'de pică!"

„Adevărat?"

„Adevărat!"

„Inainte, pentru cumbit?"

„Inainte, pentru cumbit!"

— Ah, spuse ea cu un zâmbet fericit, cât eşti de şiret. Nu prea am eu minte multă, dar sunt şi eu destul de vicleană; ai să vezi!

— Tu? Tu eşti toată numai minte, şi iată dovada: să-mi răspunzi la întrebarea asta. E o ghicitoare.

Şi-i arată câmpia cu mâna întinsă:

— Vezi coliba mea? *Bueno*. Acuma ţine-te după mâna mea, mai la stânga, trage o linie dreaptă plecând dela movilă şi până la aşezarea aceea care se află la marginea pădurii. *Bueno*. E un loc frumos, nu? S'ar putea zidi acolo o colibă, cu pridvor, cu două uşi şi două ferestre şi poate chiar şi o tindă mică, nu? Uşile, ferestrele, pridvoarele, parcă le văd vopsite în albastru, albastrul e o culoare frumoasă. Şi în faţa colibei, ce-ar fi dacă am sădi nişte dafini, nu prea sunt folositori dafinii, nu dau nici fructe şi nici umbră, dar i-am pune numai de plăcerea podoabei.

El îşi petrecu braţul împrejurul umerilor săi, şi ea fremătă.

— Cine va fi stăpâna colibei?

— Lasă-mă, spuse ea cu vocea sugrumată, mi-e cald.

— Cine va fi stăpâna grădinii?

— Lasă-mă, lasă-mă, mi-e frig.

Ea se desfăcu din îmbrăţişarea lui şi se ridică. Avea capul plecat, şi nu-l privea în ochi.

— E timpul să plec.

— N'ai răspuns la întrebarea mea, nu.

Ea porni să coboare povârnişul şi el o urmă. Annaïse desfăcu frâiele calului.

— N'ai răspuns la întrebarea mea.

Ea se întoarse cu faţa spre Manuel.

O lucire îi lumină chipul, nu era o rază a soarelui care asfinţea, ci adânca bucurie.

— Oh, Manuel.

El îi îmbrăţişase calda şi nesfârşita dulceaţă a trupului.

— Da, Anna?

— Da, dragul meu. Dar, lasă-mă să plec, te rog.

El îi ascultă rugămintea şi ea îi alunecă dintre braţe.

— Atunci, rămas bun, stăpânul meu, spuse ea cu o plecăciune.

— Rămas bun, Anna.

Dintr'o săritură sprintenă, se urcă în şea. Ii mai zâmbi încăodată, apoi, dând pinteni calului, apucă drumul văgăunii.

VII

In apropiere de Fonds Rouge începu s'o învălue noaptea, dar roibul, care făcuse de atâtea ori drumul în ceasul acesta, îl cunoaştea bine. Numai mersul lui domol legăna gândurile Annaïsei: era încă răscolită de moliciunea care-o cuprinsese, de această neştiută înfiorare a cărnii, de învârtejirea copacilor şi a cerului în faţa privirilor ei rătăcite; ar fi fost pierdută dacă, aşa cum se găsea, slabă şi răsturnată în braţele lui Manuel, voinţa ei nu s'ar fi agăţat de o spaimă necunoscută.

„Işi pierduse sufletul, vai Dumnezeule mare, ce farmec mai era şi asta? Sunt unii blestemaţi — mă închin, apără-mă Sfântă Fecioară dela Altagrâce — care prin farmecele lor îl preschimbă pe om în dobitoc, în iarbă sau în stană de piatră, cât ai clipi din ochi, aşa e, da, da. Parcă nici n'aş mai fi eu; ce se întâmplă oare cu mine, ce se întâmplă cu mine? M'a cuprins a bucurie care doare, aproape, m'a cuprins o căldură care arde ca ghiaţa, nu mă mai sbat, mă las purtată; o, stăpâne al apei, în tine nu e nicio vrajă a duşmăniei, dar tu cunoşti toate izvoarele, chiar pe acela care doarme în străfundul fiinţei mele, tu l-ai deşteptat şi el mă ia cu apele lui, şi eu nu mă pot împotrivi lui, rămas bun, iată-mă. Ai să mă iei de mână şi eu am să te urmez, ai să-mi cuprinzi trupul în braţele tale, şi eu am să spun: ia-mă, şi-ţi voi împlini plăcerea şi voinţa, aşa vrea soarta".

Dintrodată calul se opri brusc. Cineva sau ceva i se ivise în drum.

— Cine-i acolo? strigă ea speriată.

Se auzi un glas răguşit:

— Bună seară, verişoară.

— Cine-i acolo, cum te chiamă?

— Nu mă recunoşti?

— Cum vrei să te recunosc pe întunericul ăsta?

— Sunt eu, Gervilen.

Păşea alături de ea, ca o umbră adunată, care abia se deosebea în noapte, şi ea simţi o nedesluşită ameninţare.

— Cum se face că ai întârziat atâta la târg?

— Am întârziat, porumbul nu se vindea deloc, şi nu ştiu ce-a avut şi calul ăsta, că a lenevit toată ziua. E o pacoste, calul ăsta.

— Şi nu ţi-e teamă să te întorci după asfinţitul soarelui?

— Nu; pe drumul acesta nu sunt răufăcători.

— Dar nu tâlharii de drumul mare sunt cei mai primejdioşi.

Şi cu acelaş rânjet sinistru, adăugă:

— Sunt mai ales fel şi fel de duhuri rele, demonii, diavolii mari, tot felul de luciferi.

— Iartă-mă Doamne, Saint Jacques, Saint Michel, ajutaţi-mă, şopti ea înspăimântată.

— Ţi-e teamă?

— Mi-a îngheţat sângele în vine.

Gervilen tăcu câteva clipe şi în tăcerea asta Annaïse simţi o frică de neîndurat.

— Se spune că ar da unul târcoale prin ţinuturile astea.

— Cam pe unde oare?

— Vrei să ştii?

— Oh, spune-mi repede!

El şuieră printre dinţi:

— Pe culmea palmierilor.

Înţelese îndată. Îi văzuse, Gervilen; răul, Juda!

Ea spuse cu o nepăsare prefăcută:

— S'ar putea să nu fie aşa.

— Şi de altminteri tu nici nu treci pe acolo, nu-i aşa? Nu e în drumul tău.

— Nu.

— Minţi.

El trase de căpăstru cu atâta furie încât roibul se ridică în două picioare şi bătu aerul cu copitele.

Strigase: însă glasul îi rămăsese în adâncul pieptului, răguşit şi plin de mânie. Răsuflarea lui duhnea a rachiu.

— Minţi, nerusinato! V'am văzut cu ochii mei.

— Dă drumul la căpăstru, nu vezi că eşti beat? Mă grăbesc spre casă.

— Beat? Vrei să spui oare că n'am văzut cum a pus labele pe tine şi cum tu n'ai făcut nimic ca să-l împiedici?

— Şi chiar dac'ar fi adevărat. Cu ce drept te amesteci tu în treburile mele? Ce drept ai tu asupra mea?

— Mă priveşte, ei drăcie! Suntem din aceeaşi familie: oare Rossana nu este sora răposatei Miranise, maică-mea?

— Miroşi a tafia, spuse ea cu scârbă. Mi se întoarce inima pe dos.

— Eşti foarte dispreţuitoare, dar te porţi ca o târfă. Şi încă cu cine? Cu un golan care a hoinărit prin străinătăţi ca un câine fără stăpân, băiatul lui Bienaimé, nepotul lui Sauveur, ca să spun aşa, duşmanul duşmanilor.

Era furios, dar vorbea cu glas înnăbuşit, ca şi cum s'ar fi temut să nu-l audă noaptea.

Mergeau în întâmpinarea luminilor care sclipeau plăpânde în noapte. Câinii începură să latre. In curţi, umbrele locuitorilor se mişcau în jurul jăraticului din bucătăriile de vară.

— Annaïse?

Ea nu răspunse.

— Annaïse, n'auzi că-ţi vorbesc?

— N'ai terminat cu ocările?

— Eram mânios.

— Atunci spune: iartă-mă.

El şopti, ca şi cum vorba i-ar fi fost smulsă cu cleştele:

— Iartă-mă.

Ţinea însă mai departe frâiele calului.

— Annaïse, ai uitat. ce ţi-am spus deunăzi?

— Nici să nu te gândeşti la aşa ceva.

— Ăsta-i ultimul tău cuvânt?

— Ultimul.

— Să nu-l mai trimit atunci pe Dorismé, unchiul meu, să te ceară Rosannei.

— Nu. Degeaba îl trimiţi.

El spuse încet şi cu o sforţare grea, de parcă s'ar fi înnăbuşit:

— Are să-ţi pară rău, Annaïse. Şi jur: să mă fac cenuşă şi Sfânta Fecioară să-mi crape ochii dacă n'am să mă răzbun.

Ea îi ghici prin întuneric faţa schimonosită de furie.

— Nu mă sperii.

Dar neliniştea îi năpădise inima.

— Sunt un om de cuvânt; ţine minte ce-ţi spun: se va căi negrul ăsta, că i-a tăiat drumul lui Gervilen Gervilis. Vai de pielea lui!

— Ce-ai de gând să faci?

— Iţi spun încă odată: vai de pielea lui. Intr'o zi ai să înţelegi vorbele astea şi ai să-ţi muşti pumnii până la os.

— Hue, strigă el deodată calului, prăbuşindu-şi cu furie latul mâinii peste spatele roibului.

Calul o luă la galop şi Annaïse abia îl putu stăpâni.

Când ajunse acasă, Rosanna o aştepta. Era o negresă voinică; abia încăpea pe uşă.

— Dece vii aşa de târziu?

Annaïse descălecă şi Gille, fratele ei, se apropie să ia şeaua de pe cal.

— Ii vorbesc fetii ăsteia şi parcă n'ar avea urechi, bombăni Rossana mânioasă.

— Bună seara, surioară, te-a întrebat dece ai întârziat.

— Ah, gemu ea la capătul puterilor, de-aţi şti cât sunt de obosită!

VIII

— Ai ceva pe suflet, parcă eu nu văd; da, văd, şi te întreb dece, şi tu nici nu mă învredniceşti c'un răspuns, nu-i bine, fiule, nu-i bine. Să însemne asta că n'ai încredere? De mic ai fost aşa: închis şi mut ca un perete, atunci când încercam să mă apropii de tine, dar erau şi zile în care, ah, Doamne, parc'ar fi ieri şi totuşi timpul ăsta tot a trecut, veneai seara lângă mine: mămico, spune-mi o poveste, iar eu mă prefăceam că aveam treabă şi tu-mi spuneai: mămico, te rog; uite, stăteam chiar pe locul ăsta unde ne aflăm acuma, după căderea nopţii, şi începeam: Cric? Crac... şi până la urmă adormeai cu capul pe genunchii mei; aşa era, fiule, ţi-o spune bătrâna ta mamă.

Délira puse în farfuria lui Manuel o bucată de ignam cu puţin mei. Era toată mâncarea lor pe ziua aceea.

— Vorbeşti aiurea, femeie, spuse Bienaimé.

— Poate, poate că vorbesc aiurea. Asta din cauză că timpul ce a trecut şi cu timpul de azi nu se deosebesc prea mult; nu te supăra, Manuel, dacă bătrâna aiurează: pentru mine, vezi tu, ai rămas tot băieţelul meu cel mic, şi când erai plecat printre străini şi te aşteptam, simţeam o greutate pe inimă ca şi cum te-aş mai fi purtat încă în pântecul meu, asta era numai sarcina durerii, ah, Manuel, ce durere aveam, şi acum tu te-ai întors, dar eu nu sunt liniştită, nu, şi de câteva nopţi, da, am vise urîte.

Manuel mânca în tăcere. Maică-sa, aşezată la picioarele lui pe un scăunel, îl privea, cu ochii scăldaţi de tristeţe.

— N'am nimic, mamă. Nu sunt bolnav, nu-i aşa? Nu te frământa în zadar.

— Desigur că nu eşti bolnav, spuse Bienaimé, băgându-se şi el în vorbă. S'a văzut oare negru mai sdravăn ca tine? Dar mai lasă-l în pace, Délira. Dacă m'aş apuca să-l turui şi eu: cine l-a învăţat să mânuiască sapa şi cosorul, să plivească, să sădească şi chiar să pună capcane pentru a prinde păsări, n'am mai termina niciodată!

Işi aprinse luleaua cu un tăciune.

— Ai terminat de mâncat? întrebă Délira.

— Da, sunt plin până 'n gât.

Mintea; foamea-i răscolea stomacul, dar bătrâna nu luase încă nimic în gură şi în cratiţă nu mai rămăsese mare lucru.

Ca deobicei îşi trase scaunul aproape de curcubătă şi-l reză cu faţa la drumul cel mare. Soarele i se târa la picioare, dar avea capul în umbră.

Délira atinse, umilă, braţul lui Manuel.

— Iartă-mă, fiule, îţi spun: iartă-mă pentru toate văicărelile astea. Ştiu că n'au rost, dar mi-am făcut atâta sânge rău pentru tine, încât mintea mea merge înainte în gol, se învârteşte, se 'nvârteşte: e o adevărată moară a neliniştilor. Când pleci ca să rătăceşti prin coclaurile acelea — ce-i fi căutând tu pe acolo, e o taină — mă uit după tine până ce pieri înapoia bayahondelor şi dintrodată mi se opreşte inima: dacă nu se mai întoarce, dacă pleacă pentru totdeauna? Ştiu prea bine că este cu neputinţă aşa ceva, dar mă rog la îngerii şi la sfinţii mei ca şi cum ar sta vreo primejdie deasupra capului tău şi noaptea mă deştept şi deschid uşa odăii tale şi te văd culcat: doarme, respiră, este aici, mulţumescu-ţi ţie, Fecioară a Minunilor.

Pentrucă, fiule, eşti singura mea avere pe acest pământ, împreună cu bătrânul meu, aşa arţăgos cum este el, bietul Bienaimé.

Manuel îi mângâie mâna. Era mişcat până'n adâncul inimii.

— Să nu fii amărîtă din cauza mea, mamă, auzi tu? Şi îţi voi da în curând o veste mare, dragă, auzi tu? Dacă par necăjit, este fiindcă în fiecare zi aştept să se întâmple şi sunt nerăbdător.

— Ce veste, ce întâmplare, despre ce vorbeşti tu, Manuel?

— E prea devreme ca să ţi-o spun. Dar va fi o bucurie, ai să vezi.

Délira îl privi uimită, apoi un zâmbet blând îi şterse de pe faţă tot ce mai rămăsese din neliniştea ei.

— Ţi-ai găsit vreo fată? Ay, Manuel, ţi-a venit şi ţie vremea să te vezi la locul tău cu o negresă cuminte şi muncitoare, nu una din haimanalele alea dela oraş. De câte ori nu mi-am spus: nu mai am mult de trăit, o să mor oare fără s'apuc să văd copiii copilului meu? Spune-mi cum o chiamă; am ghicit, nu-i aşa? Stai puţin: Marielle, nu? Atunci, Célina, fata cumetrei Clairemise, este şi ea foarte cinstită.

— Nici una nici alta, mamă. Nu asta-i noutatea. Adică...

— Adică?

— S'ar putea şi treaba asta, şi chiar aşa va fi: cele două lucruri se leagă unul de altul ca liana de creangă, dar nu mă întreba mamă; cu tot respectul pe care ţi-l datorez, mai este încă o taină, din pricina anumitor împrejurări.

— Cum s'ar spune, ai taine faţă de mama ta!

Era dezamăgită şi puţin jignită.

— Şi cum e fata asta? cel puţin, nu e una fudulă?

— E o negresă ce nu-şi are pereche în ţara toată.

— Ce culoare are? E neagră neagră sau, să zicem: roşcată?

— Neagră neagră. Dar tu ai să mă întrebi dacă are ochi mari sau nu, dacă are nasul aşa şi aşa; şi apoi cât e de înaltă, dacă e slabă sau grasă, dacă e o negresă cu coade lungi sau una cu părul scurt, şi atunci vei avea icoana ei ca şi cum ai vedea-o în carne şi oase.

Râse:

— Ah, mamă, şireată mai eşti, da!

— Bine, bine, spuse Délira, prefăcându-se supărată, îţi spun: am să-mi pun lacăt gurii, nu vreau să mai ştiu nimic, nu mă bag, nu m'amestec! Şi ia mai du-te d'aici, missié, am de spălat vasele.

Dar se vedea bine că aventura o intriga şi o încânta în acelaş timp. Şi Manuel îi petrecu braţul pe după gât şi porniră să râdă amândoi; râsul Délirei era neobişnuit de tânăr, poate din pricină că nu prea avusese prilejul să-l facă auzit; viaţa n'a fost întotdeauna prea veselă; nu, n'avusese când să-l folosească: aşa că-l păstrase proaspăt, ca un cântec de păsărică într'un cuib bătrân.

— Ia te uită la îndrăgostiţii ăştia! exclamă Bienaimé.

Braţele sale ridicate în sus luau cerul de martor.

— Mai adineaori mi se bocea, iar acum, ia te uită cum râde! Ce comedie mai e şi asta, fraţilor? Femeile sunt schimbăcioase ca vremea. Dar e o zicală care nu se prea adevereşte, că, eu unul, tare aş vrea să cadă o ploaie sdravănă după seceta asta!

Pâcâi odată din lulea:

— Un timp mai blestemat ca ăsta, n'am pomenit în viaţa mea!

Cerul cărămiziu era o suprafaţă goală luminată de un soare năpraznic. Găinile moleşite de căldură căutau un pic de umbră. Câinele dormea cu capul între labe. Puteai să-i numeri coastele: dacă nici dreptcredincioşii cei vii nu mai aveau ce mânca, ce să mai zici de câini?

Bienaimé închise ochii; mai ţinea încă în gură luleaua stinsă, dar capul îi luneca într'o parte; luneca într'un somn care-l fura acum în mai tot timpul zilei, şi în care avea mereu acelaş vis: se făcea că vedea un lan nesfârşit de porumb, cu frunzele grele de rouă, cu ştiuleţii mari de plesneau pănuşii, desvăluind şiragurile zâmbitoare ale boabelor.

Délira spăla farfuriile. Şi cânta un cântec ce semăna cu viaţa, adică vreau să spun că era trist: altul, nu ştia. Cânta încetişor cu gura închisă, un cântec fără cuvinte, care colcăia în piept ca un geamăt. Şi totuşi, inima i se mai uşurase după ce vorbise cu Manuel, dar ea nu ştia altă limbă decât jeluirea asta — ce vreţi, cânta şi ea ca negresele; aşa le-a învăţat viaţa să cânte, de parcă şi-ar înnăbuşi un oftat, şi e un cântec pe care-l iau mereu dela capăt, pentrucă e aidoma mizeriei, şi vă întreb, mizeriei îi dai vreodată de capăt? Dacă Manuel ar fi auzit gândurile astea, s'ar fi supărat; el vedea lucrurile într'o lumină de bucurie, într'o lumină roşie; el spunea că viaţa este dată pentru ca oamenii, toţi negrii, să trăiască mulţumiţi; poate că avea dreptate; se duce ziua de azi şi va veni o zi care va aduce acest adevăr, dar până atunci, viaţa e o pedeapsă, iată ce este viaţa.

O vreme, totul păru că picoteşte şi numai cântecul legăna tăcerea, care este somnul sgomotului.

Dar glasul întârâtat al lui Simidor îl deşteptă pe Bienaimé.

— Bienaimé, hei, Bienaimé, am noutăţi, spuse el.

Bătrânul căscă, se frecă la ochi şi scutură cenuşa din lulea.

— Iar ai venit să-mi baţi capul. Dacă ţi-ar merge picioarele cum îţi merge limba, cred c'ai face drumul de aici şi până la Port-au-Prince într'o clipită.

— Nu, ceeace-ţi spun e adevărul adevărat. Pe Dumnezeul meu: Saint-Julien a plecat şi cumătrul Loctama asemenea.

— Ei şi, or să se întoarcă ei. Ştie calul cât îl ţine funia de par.

— Dar au plecat de-a-binelea. Erzulie, nevasta lui Saint-Julien, spune întruna că vor trece graniţa pe la Grand Bois ca să caute de lucru în Dominicania. Nenorocita, strigă şi se vaită. In curând n'are să-i mai rămână niciun strop de apă în trup de atâta plâns. Saint-Julien a lăsat-o cu şase pui de negri, micuţi de tot. Ce să-i faci, seceta asta este plină de desnădejde; şi sunt unii care nu se lasă chiar atât de uşor să piară — mai bine părăsesc pământul strămoşilor ca să afle o viaţă nouă în ţară străină. Şi Charité, fata cumetrei Sylvina, a plecat şi ea.

— Nu mai spune!

— Da, da, chiar aşa e, şi-au s'o urmeze şi altele, mai mult ca sigur. S'a dus la oraş. Ştii cum are s'o termine? In păcat şi'n boli lumeşti. Dar este o zicală care spune că mai bine să fii slut decât mort. Şi o să murim cu toţii, dacă mai merg lucrurile aşa. Eu, nu cer altceva: sunt bătrân, mi-am trăit traiul. Şi la ce bun să mai trăiesc dacă nu pot să-mi mai trec cureaua tobei după grumaz, să cârmuesc cumbitul cântând şi să-mi beau apoi porţia de rachiu? Eram născut pentru treaba asta, degetele-mi erau ca nişte baghete şi'n loc de creier aveam un cuib de păsăruici cântătoare. Aşa că te întreb, la ce bun să mai trăiesc? Rostul meu s'a sfârşit.

Băuse o leacă, Simidor, şi acum i se părea viaţa amară.

— Isuse Cristoase, oftă Délira. Dacă cei tineri se duc, nouă, celor bătrâni, cine o să ne îngroape ciolanele, pentru ca în ziua judecăţii de apoi, să ne înfăţişăm întregi între Necuratul şi Tatăl Ceresc?

— Nu mă scoate din sărite, Délira, se răsti Bienaimé. Cred că şi lui Dumnezeu îi e lehamite auzindu-te cum îl pomeneşti pentru toate fleacurile.

Se întoarse spre Antoine.

— Nu trebue să-i lăsăm să plece. Pământul ăsta ne-a hrănit din moşi strămoşi. El este încă bun, nu cere decât puţină apă. Spune-le că ploaia va veni, spune-le să aibă răbdare. Nu, mă voi duce chiar eu să stau de vorbă cu ei.

Intrebarea era dacă oamenii vor asculta pe Bienaimé. Erau

sătui de mizerie, nu mai puteau. Până şi cei mai cumpăniţi o luau razna, şi cei mai sdraveni nu ştiau încotro s'o apuce. Iar slăbănogii se lăsau în voia soartei: fie ce-o fi, îşi spuneau ei. Îi vedeai întinşi pe rogojini în faţa colibelor lor, posomorîţi şi tăcuţi, rumegându-şi nenorocirile, lipsiţi de orice voinţă. Alţii îşi cheltuiau ultimii bani pentru un stăcănel de rachiu la Florentina, nevasta jandarmului din sat, sau beau pe datorie, ceeace mai curând sau mai târziu avea să-i lege de mâini şi de picioare. Alcoolul le dădea o părere de vioiciune, o scurtă închipuire de nădejde, o uitare de-o clipă. Pe urmă însă, se trezeau cu capul greu, cu gura uscată; li se părea că viaţa a căpătat un gust greţos şi nu aveau nici măcar o îmbucătură de carne sărată ca să-şi dreagă stomacul.

Satul întreg se ducea de râpă, în frunte cu cei mai buni dintre locuitori, negri de nădejde, care pe vremuri se luau la trântă cu brazda; oricum, nu era păcat?

— Manuel, unde-i Manuel ăsta? strigă Bienaimé.

— E plecat, răspunse Délira.

— Veşnic e plecat, veşnic nu-i acasă, mereu bate câmpurile şi dealurile. Nu-i un negru adevărat fii-tu ăsta, Délira.

— Este şi fiul tău, Bienaimé.

— Nu-mi întoarce vorba. Se vede că obiceiul ăsta, dela tine l-a moştenit.

— Da, că tu n'ai nicio pată.

— Nu spun asta, fiindcă ar fi lăudăroşenie.

— Sunt unii, spuse Simidor, care au şezutul uşor ca fulgul, ăştia nu pot sta locului, dar nu-i vina lor.

Délira, însă, se supărase. Când i se întâmpla aşa ceva, şi asta destul de rar, îşi îndrepta trunchiul uscăţiv şi părea foarte înaltă; nu ridica vocea, rămânea liniştită şi cumpănită; dar cuvintele-i deveneau tăioase:

— Aşa e: am fost o femeie fără căpătâi, n'am muncit pentru tine zi cu zi, din zori şi până'n noapte. N'am făcut altceva decât să râd şi să petrec. Necazurile şi nevoia nu mi-au tăbăcit obrazul, uită-te la sbârciturile mele, nevoia nu mi-a ros pielea, uită-te la mâinile mele, nevoia nu m'a însângerat, ah, dacă ai putea să priveşti în inima mea! Cât despre tine, tu eşti un negru fără păcate, un negru cum nu s'a mai pomenit, un negru ca nimeni altul. Mulţumescu-ţi ţie, Doamne, că o păcătoasă ca mine este nevasta unui bărbat ca el.

— Bine, ajunge, îţi spun: ajunge, femeie, că mi-ai împuiat

urechile. Cumetre Antoine, hai să vedem ce se mai întâmplă.

Délira se uită după ei, dădu din cap şi zâmbi; îi trecuse mânia.

— Ah, Bienaimé, ah, sărmanul meu negru, şopti ea.

Gândul i se întoarse de îndată la Manuel: „Ce Dumnezeu o fi căutând printre dealuri? Nu cumva o comoară?" Gândul ăsta îi veni dintrodată: „Albii francezi au locuit odată prin partea locului, ici şi colo mai vezi şi acum urmele plantaţiilor lor de indigotieri. Nu s'a dus oare vestea că un om din Boucan Corail a găsit, din întâmplare, săpându-şi grădina, un ulcior plin cu bani de argint? Oare cum îi spunea omului aceluia? Ei, na, i-am uitat numele, dar nu-i nimic, întâmplarea este adevărată, Bienaimé a văzut chiar una dintre monete, era mare şi grea; un italian din oraş le luase pe toate pe preţ bun şi omul, dar cum îi spunea oare? Ciriaque, da: Ciriaque, cumpărase pământ înspre Mirebalais şi ajunsese mare proprietar.

Lumea spune însă că pentru a găsi o comoară trebue să ai înţelegere cu diavolul. Manuel nu e în stare de aşa ceva; despre asta sunt sigură."

... Podişul acela mic din Chambrun pe care se afla Manuel se înalţa în mijlocul unei fâşii de câmpie care-l ferea, ca pe o insulă, de văluirea colinelor din jur. De aci puteai cuprinde cu privirea regiunea întreagă: la răsărit, coama aceea povârnită a dealului de unde se ridică fumurile, este Bellevue; colibele de pe costişă, Boucan Corail, şi mai departe, în albăstruiul depărtării, înşirat pe o pantă dulce, Mahotière şi rodul bogat al grădinilor sale de legume la umbra manguierilor şi avocatierilor. Locuitorii săi aveau chiar norocul de a stăpâni un izvor cu apă bună de băut, care folosea şi la spălatul rufelor. Apa izvora dintr'o cută a dealului, şi pe malurile ei cresc verze caraibe, salate şi chiar mentă. Aici veneau să ia apă negrii din Fonds Rouge, dar era tare departe şi curcubătele pline atârnau greu la întoarcere.

Locurile astea se numesc Terres Froides, în contrast cu câmpia. Locuitorii lor erau mai laţi în spate decât noi şi, când mergeau, aveau un fel al lor de a-şi trage şezutul înapoi; negri congo le spunem noi, dar trăiam totuşi în bună înţelegere cu ei.

Dincolo de Mahotière, drum de o zi călare, dădeai de dealul Villefranche; pădurea de brazi începea dela poalele sale, odată cu dârele lungi de ceaţă, sdrenţe umede mai rele ca ploaia care te pătrunde până în măduva oaselor. E munte drept, sfârtecat de prăpăstii fără fund şi înconjurat de culmi care se pierd pe cerul răvăşit; copacii aici sunt negri şi încruntaţi; vântul se

tângue zi și noapte în ramurile lor, căci brazii sunt simțitori și cântă.

Am auzit că pe podișul lui sunt pășuni minunate și că vitele cornute se îngrașă aci de ți-e mai mare dragul, dar eu unul, nu m'am dus niciodată mai departe de Orangers, unde locuește o cumătră de-a mea — Finélia o chiamă — dar chiar și acolo stărue o răcoare neprielnică nouă, negrilor de șes.

In fața ochilor lui Manuel, linia dealurilor se pierde spre apus într'un singur val de un albastru șters și plăcut ochiului; dacă din loc în loc valul e rupt de crestătura unei vâlcele, ca în dreptul acestui podiș mic din Chambrun, se ridică apoi din nou într'un alt talaz, cu alți eucalipți, cu alți stejari și cu acelaș mărăciniș încâlcit dintre care se înalță, svelți, palmierii.

Un fâlfâit grăbit și mătăsos îl făcu să ridice capul spre sborul unui stol de porumbei sălbatici. „Sunt guguștiuci". Le urmări dâra cenușie, până la pogorîrea lor răsfirată pe o colină vecină.

Deodată îi veni o idee care îl puse în picioare. „Porumbeii sălbatici îndrăgesc răcoarea. *Caramba,* dacă ar fi, cum se zice, un semn al cerului?" Coborî povârnișul colinei aproape alergând. Inima-i bătea cu putere. „Ce-i cu tine, Manuel, frate?" își spunea el. „Parcă te-ai duce la prima întâlnire cu o fată. Iți fierbe sângele în vine!" O neliniște ciudată îi ridica un nod în gât. „Mi-e teamă să nu fie, ca în alte dăți, o amăgire și o dezamăgire, și simt că dacă n'o să izbutesc nici acum, o să mă prindă o mare desnădejde. Poate că voi și spune: „ei și? atâta pagubă!" Nu, nu-i cu putință. Poți oare trăda pământul, îi poți întoarce spatele, îl poți părăsi fără să-ți pierzi în acelaș timp rostul pe lume, îndemânarea mâinilor și bucuria de a trăi? Ba da, va reîncepe să caute, o știe el bine, aceasta era misiunea și datoria sa. Oamenii ăștia din Fonds Rouge, capetele astea îndărătnice, căpățânile astea tari ca stânca, aveau nevoie de apă pentru a regăsi unirea între frați și pentru a-și reface viața așa cum trebue ea să fie: un schimb de bunăvoință între negri, semeni prin soartă și nevoi.

Manuel străbătu tinda câmpiei, pășind repede: era grăbit, era nerăbdător și i se părea că sângele i se învârtoșează încercând să năvălească prin izbiturile acestea surde în adâncul pieptului său.

„Colo s'au lăsat porumbeii. O colină bine împădurită, sunt chiar și pomi de acaju, iar frunzișul acela cenușiu, ce pare argintat în soare, nu mă înșel: sunt copaci-trâmbiță și firește, nu lipsesc eucalipții, dar pe unde să pătrund între ei?"

Auzul îl îndruma mai mult decât privirea. La fiecare pas pe care și-l deschidea cu lovituri de machetă în împletitura de plante și liane, se aștepta să audă sborul speriat al porumbeilor.

Își croia drumul pieziș, spre locul cel mai împădurit al colinei; o vale întunecată unde arborii se înghesuiau într'o lumină tihnită.

O văgăună abruptă se deschise în fața lui. Manuel o coborî agățându-se de tufișuri. Pietrele care se rostogoleau de sub el stârniră porumbeii, care își luară sborul, fâlfâind, de pe ramurile copacilor, și prin răriturile frunzișului îi văzu împrăștiindu-se în toate părțile.

„Erau mai sus; câțiva se aflau tocmai pe ramurile smochinului aceluia."

Manuel se afla la capătul unui fel de coridor străbătut de lianele care atârnau din pomi în mănunchiuri desfăcute. Sufla o boare de răcoare și poate că din această pricină plantele agățătoare creșteau atât de stufoase și de dese. Urcând spre smochin, simțea cum suflul acesta binefăcător îi usca sudoarea; înconjurat de o tăcere adâncă, intră într'o penumbră verde și o ultimă lovitură de machetă îi înfățișă colina înconjurată de o platformă largă: smochinul uriaș se înălța aci cu avântul unui piept puternic; ramurile lui acoperite de mușchi stufos adăposteau un spațiu cu o umbră solemnă, și rădăcinile-i monstruoase întindeau o mână tirană asupra stăpânirii și tainei acestui colț al pământului.

Manuel se opri; abia de-și credea ochilor, în timp ce un fel de slăbiciune îi muia genunchii: zărea niște malangari, chiar pipăia una dintre marile lor frunze netede și reci, și malangasurile sunt plante care cresc pe lângă apă.

Macheta lui se afundă în pământ; săpa cu înfrigurare și gaura nu era încă adâncă și lărgită, când în pământul alb, ca de cretă, începu să mustească apa.

Făcu acelaş lucru ceva mai încolo, repezindu-se cu furie asupra malagasurilor, rupându-le cu grămada, smulgându-le din rădăcini cu zecile: de fiecare dată se auzea un gâlgâit care se împrăştia într'o baltă mică şi se transforma într'un ochi de apă limpede, îndată ce se liniştea.

Manuel se întinse la pământ. Strângea pământul la piept cu tot trupul.

„Aici este, draga, buna, curgătoarea, cântătoarea, proaspăta — binecuvântarea, viaţa".

Atingea pământul cu buzele şi râdea.

IX

— Ce spui de Manuel al nostru? De două zile parc'ar sta pe un furnicar. Ba-i ici, ba-i colea, dar niciodată în acelaş loc. Merge pe şosea, se aşează pe margine, se scoală iar. Il chemi şi nu te aude; când îl chemi din nou, parcă se trezeşte dintr'un vis: Da, ce e? îţi răspunde el, dar vezi bine că nici nu te ascultă. Il aud cum se svârcoleşte noaptea în pat, îl aud mişcându-se şi sbătându-se; caută somnul şi nu-l află. Azi dimineaţă l-am auzit râzând de unul singur, în timp ce se spăla în dosul casei. Nu cumva şi-o fi ieşit din minţi, băiatul nostru? Bienaimé, bărbate, răspunde-mi, Bienaimé.

— Ce vrei să-ţi spun? mormăi bătrânul posac. Nu sunt în pielea lui şi nici în capul lui nu sunt. Este un negru plin de viaţă, Manuel, un negru care nu poate sta locului. Asta-i totul. Unii sunt domoli din fire şi alţii sunt iuţi ca fulgerul. Ce vezi tu neobişnuit sau îngrijorător în asta? Tu ai vrea să-l ţii tot timpul lângă fusta ta ca pe un băieţaş, şi să-ţi bată mereu capul: mămico în sus, mămico în jos, ca şi cum nu ar fi crescut, ca şi cum nu ar fi un om în toată firea, un om cu mintea întreagă. Aşa că, lasă-l în pace: mânzul cel tânăr nu-i bun decât să alerge în galop peste câmp. Dă-mi un cărbune să-mi aprind pipa.

— Nu erai tu acela care te plângeai mai ieri că băiatul nu stă niciodată acasă?

— Eu, când oare?

Bătrânul făcea pe miratul.

— Imi cauţi pricină, Délira?

— Şi lopata aia pe care a cumpărat-o ieri la târg, mi-ai putea spune la ce-i foloseşte şi dece a plecat dis-de-dimineaţă cu ea peste dealuri, şi dece, când s'a întors, era mânjită cu un pământ alb cum nu se găseşte prin părţile noastre, hai?

— Cum vrei să-ţi răspund la toate întrebările astea? Mai bine m'ai întreba dece luna seamănă uneori cu o felie de pepene galben şi alteori e rotundă ca o farfurie. Tu scoţi omul din fire, Délira. La ce mă tot înţepi cu întrebările tale cât e ziulica de mare? Când erai tinerică, nu vorbeai mai deloc, trebuia să-ţi scot vorba cu cleştele. La drept vorbind, rău îmi pare de vremea aceea.

Se ghemui din nou în scaunul său, bombănind supărat, strângând între dinţi luleaua.

Necazurile se înmulţeau. Când pe cineva îl urmăreşte piaza rea, se spune că până şi-o bucată de caş îi poate sparge capul. Junca bălţată se împiedicase în frânghie şi-şi rupsese un picior. Dorméus o descântase pentru trei piaştri, nerușinatul, dar vita încă nu se vindecase şi Bienaimé nu putea s'o ducă la vânzare. Lhérisson plecase la muncă spre Croix des Bouquets într'o echipă a Lucrărilor Publice. Şi alţii se gândeau să-i urmeze pilda şi chiar să plece de tot din Fonds Rouge. Şi acum, iată-l şi pe Manuel umblând de parc'ar fi lovit cu leuca: când dracu — iartă-mă Doamne, că am păcătuit, n'am să mai greşesc, mea culpa — când or să se sfârşească toate ponoasele astea?

Iat-o şi pe cumătra Destine. Ce-o fi făcând ea de-şi păstrează toată slănina asta pe corp, se întrebă Bienaimé. Faţa ei mare şi neagră străluceşte ca o bucată de piele bine lustruită.

— Am venit în treacăt să-ţi dau ziua bună, cumătră Délira. Cumetre Bienaimé, ziua bună, da.

— Bună ziua, dragă, răspunse bătrânul.

Apoi se preface că doarme. N'are chef de vorbă.

Délira îi întinde Destinei un scăunel. Ea, una, rămâne apoi în picioare. Destine se prăvale peste scaun, revărsându-se de jur împrejur.

— Ce mai e nou? spune ea.

— Ne împlinim osânda, oftează Délira.

Arată câmpul cu capul şi îşi ridică ochii spre cerul neîndurător.

E cel mai fierbinte ceas al zilei, şi nu este amiaza, ci mai

degrabă două după masă, când pământul începe să exale un abur care suie şi joacă, şi te face să închizi ochii, de orbitor ce e.

Dinspre bayahonde se aude un gângurit trist de turturică, şi masculul îi răspunde cu un accent răguşit, îmbietor. Dar dialogul lor nu întrerupe tăcerea, ci o însoţeşte şi o face mai grea, mai vie.

— Şi eu am să plec, declară Destine.

— Nu mai spune... exclamă Délira înspăimântată.

— Da, dragă, aşa e. Vom părăsi pământul părinţilor şi al moşilor noştri, omul meu, Joachim, şi cu mine. Avem rubedenii înspre Boucan Corail, rubedenii cam îndepărtate, dar poate ne vor milostivi cu o bucată de pământ, cât să ne ridicăm o colibă şi să sădim o grădiniţă. Să ne ajute Domnul, Délira, dar tare e greu...

Femeia plângea; lacrimile-i lăsau dâre murdare pe obraji.

Viaţa se stinsese la Fonds Rouge. Nu aveai decât să asculţi tăcerea din jur ca să auzi moartea, să te laşi în voia acestei toropeli şi să te simţi înmormântat. Loviturile regulate şi repetate ale maiurilor în piue nu se mai auzeau: nu mai găseai un bob de mei, şi cât de departe era încă vremea cumbitului, vremea cântului viril şi vesel al bărbaţilor, a legănării sclipitoare a sapelor în soare, vremea fericită când dănţuiau cu toţii sub umbrar şi când vocile nesilite ale tinerelor negrese ţâşneau ca un izvor în noapte; rămas bun, vă spun: rămas bun, timpuri de har şi îndurare, rămas bun, ne stingem cu toţii, s'a sfârşit. Oh, loa, dragii mei loa din Guineea, voi n'aţi cumpănit bine munca mâinilor noastre şi partea noastră de durere, cântarul vostru e meşterit şi din pricina asta murim noi, fără ajutor şi fără de nădejde, drept-îi? răspundeţi-mi: — nu, într-adevăr, nu-i drept.

Délira spuse cu un glas molcom:

— Duminica trecută am plivit mormintele morţilor mei. Sunt îngropaţi aici cu toţii; mă aşteaptă. Zilele mele sunt numărate, mi se apropie ceasul. Eu nu pot să plec.

Destine plângea mereu:

— Eu am doi băieţi în pământ.

Délira îi atinse umărul:

— Curaj, Destine, te vei întoarce, cumătră, te vei întoarce odată cu ploaia şi belşugul.

Destine îşi şterse ochii cu dosul mâinii ei grăsune, moi şi lipsite parcă de oase:

— Azi dimineaţă am găsit o năpârcă răsucită pe culmea casei, Joachim s'a urcat pe masă şi i-a tăiat capul cu cosorul. Joachim, i-am spus eu, dacă-i un semn rău, mă auzi, Joachim? Dar el a dat din umeri, fără să spună un cuvânt; nenorocirea noastră îl roade pe bietul om, îl roade pe dinăuntru ca o boală, aşa că, acum, abia de mai deschide gura. Şi Florentina îi cere banii pentru rachiu cu ameninţări şi vorbe grele pe care nici nu aş putea să le rostesc, nerușinata, căţeaua jandarmului.

Cumătra se ridică:

— Ne mai vedem noi Délira, dragă; nu voi pleca înainte de sfârşitul săptămânii. M'am întâlnit cu Manuel pe drum; iată un bărbat bine făcut. Ai noroc, cumătră; băieţii mei, amândoi, sunt în pământ, dar asta-i viaţa, nu-i nimic de făcut când te loveşte nevoia, trebue să-ţi pleci capul.

După ce plecă Destine, Bienaimé deschise ochii; se legănă înainte pe scaun, lovind mânios cu piciorul.

— Ah, negri nerecunoscători ce sunteţi, strigă el. Pământul ăsta v'a hrănit, zi de zi, ani de-a-rândul, şi acum îl părăsiţi, tânguindu-vă de ochii lumii, cu puţină apă'n ochi pentru spălat sufletele încărcate şi părerile de rău. Şleahtă de fătarnici. Noi însă, noi rămânem. Aşa-i, Délira? Aşa-i, băbuţo?

— Ei, unde ne-am putea noi duce? răspunse Délira.

*

In sfârşit, după două zile pline de nerăbdare, Manuel izbutise s'o întâlnească. Ea mergea pe şosea, în apropierea colibelor. Dar el îi şoptise printre dinţi, trecând pe lângă ea, fără să se oprească: Aşteaptă-mă în faţa ţarcului cumătrului Lauriston, sub tamarin.

Iar acum o conducea spre izvor. Cu greu se ţinea după el, atât de repede mergea, şi apoi se temea să n'o vadă cineva, dar Manuel îi spunea că nu: locul era părăsit de multă vreme, un fost câmp de bumbac între bayahonde: acum era plin de iarbă şi de mărăcini.

Intrară în pădure. Soarele răzbea desişul copacilor şi se juca pe potecă odată cu mişcările vântului în înaltul ramurilor.

— Crezi că-i destulă apă? întrebă Annaïse.

— Am săpat până aici.

Şi însemnă cu mâna o linie până la brâu.

— Şi nu e numai într'un singur loc. In mai multe. In tot lungul plaiului. E plin. Un mare bazin, îţi spun.

Gâfâia, nu atât din pricină că mergea repede, cât din pricina acestei aduceri aminte.

— Dacă n'aş fi astupat gropile, cred că s'ar fi revărsat, atât de multă e.

— Eşti tare, da, Manuel, tu eşti tare.

— Nu, dar am credinţă.

— Credinţă în ce?

— Credinţă în viaţă, Anna, credinţă că oamenii nu trebue să moară.

Ea rămase o clipă pe gânduri.

— Ce vrei să spui? Ca şi cu apa, trebue să scormoneşti adânc în cuvintele tale pentru a le desluşi înţelesul.

— Oh! Firește că tuturor ne e dat să murim, dar viaţa însăşi este un fir care nu se rupe, care nu se pierde, şi ştii pentruce? Pentrucă fiecare negru, cât timp trăieşte, leagă un nod: munca pe care o îndeplineşte şi rostul omului pe pământ face viaţa vie în vecii vecilor.

Ea îl privi cu înflăcărare:

— Isuse, Fecioară Maria, cât de învăţat eşti... Şi toate gândurile astea se nasc în capul tău?

Şi începu să râdă:

— Nu te doare capul câteodată?

— Râzi de mine, hai...

Manuel o luă de braţ; obrazul ei se schimbă deîndată, lumina îi tremură în ochi, şi spuse cu voce sugrumată, pentrucă inima îi bătea puternic în piept:

— Du-mă la izvor.

Desişul se lumina, copacii se răreau; la capătul potecii se deschidea întinderea largă a şesului.

— Vezi colina? spuse Manuel. Nu, nu aceea, cealaltă, cea împădurită, albastră-închis, fiindcă deasupra ei pluteşte un nor? Acolo-i. Stai să văd dacă nu vine cineva.

Ieşi din pădure, aruncă o privire în jur. Ii făcu semn şi ea veni lângă el.

— Repede, Manuel. Mi-e teamă să nu ne vadă cineva.

Ea nu-i spuse că dela ultima lor întâlnire, Gervilen o pândea. De undeva, de după vreo cotitură de drum, apărea întotdeauna fără de veste. Nu spunea nimic, dar în ochii lui înroşiţi pâlpâia o lumină sinistră. Astăzi, plecase la târg; era sigură de lucrul

ăsta, pentrucă fratele ei, Gille, trebuia să-l însoţească, fiind martor la judecătorie pentru un măgar furat sau rătăcit, nu-şi mai aducea bine aminte.

Gille o întrebase:

— Te-ai certat cumva cu vărul Gervilen? Alaltăieri seara, când a venit să mă vadă, se uita la tine chiorîş.

Ea nu-i răspunsese.

— Parcă ai umbla în vis, spuse Manuel. Nu-mi spui nimic, negresa mea?

— Aş vrea să ajungem mai repede. Şesul ăsta-i lung şi simt parcă în spate privirea cuiva, ca o înţepătură de cuţit.

Manuel întoarse capul în toate părţile:

— Nu-ţi fie frică, nu-i nimeni. In curând nu va mai trebui să ne ascundem. Vor şti cu toţii pentru cine clădesc eu coliba asta. Trei odăi va avea, trei; am şi făcut socoteala. Mobilele, singur le voi face, se găseşte pe aci lemn de acaju frumos, şi eu mă pricep puţin şi la tâmplărie.

Voi ridica şi un umbrar, cu o plantă agăţătoare, pentru umbră. Am putea încerca cu viţă de vie, ce spui? Dacă-i turnăm o porţie bună de drojdie de cafea la rădăcină, o să rodească, nu-i aşa?

— Cum vrei tu, aşa va fi, rosti ea. „Da, eu voi fi stăpâna casei tale. Voi arunca sămânţă pe pământul tău, şi te voi ajuta să-ţi strângi recolta. Mă voi scula în zori, pe rouă, odată cu răsăritul soarelui, ca să culeg rodul pământului nostru; mă voi duce sub seninul serii să văd dacă dorm găinile pe crengile copacilor, dacă fiarele sălbatice şi flămânde nu le-au răpit. Voi duce la târg porumbul şi bucatele noastre. Tu mă vei aştepta la întoarcere în pragul uşii. Lumina lămpii va fi în spatele tău, pe masă, şi glasul tău va rosti: a fost vânzare bună, femeie? Iar eu îţi voi răspunde după cum va fi fost norocul sau nenorocul zilei. Iţi voi da să mănânci şi voi sta în picioare cât timp vei mânca, şi tu îmi vei spune: îţi mulţumesc, negresa mea, şi eu îţi voi răspunde: cum poruncesti tu, stăpâne, pentrucă eu voi fi sluga casei tale. Noaptea mă voi culca lângă tine, şi tu nu vei spune nimic, dar tăcerii tale şi vecinătăţii mâinii tale, eu voi răspunde da, bărbate, pentrucă voi fi sluga dorinţei tale. In grădina noastră va fi un şanţ cu apă, şi trestie şi lauri pe malurile lui. Aşa mi-ai făgăduit tu. Şi vor fi copiii pe care ţi-i voi dărui, aşa îţi făgăduesc eu, în numele sfinţilor care sunt pe pământ, în numele sfinţilor care sunt printre stele."

Faţa ei devenise gravă, după chipul sufletului ei.

— Sprâncenele tale sunt încruntate, se miră Manuel; ochii tăi privesc undeva departe. Spune-mi ce ai, negresa mea?

Annaïse îi zâmbi, şi buzele-i tremurau.

— In ce parte e izvorul, Manuel?

— Am ajuns. Dă-mi mâna. Este aici un urcuş care nu-i uşor.

Mergeau pe drumul deschis de macheta lui Manuel prin hătiş.

Manuel coborî primul în văgăună. Ea se codi, alunecă puţin şi el o primi în braţele sale. Simţi greutatea şi căldura trupului ei. Dar ea îi alunecă din braţe.

— Miroase a răcoare, spuse ea, miroase a boare şi a umezeală.

Porumbeii băteau din aripi, deschizându-şi drum prin frunziş, spre cer.

Ea ridică ochii spre ramurile care se închideau asupra tăcerii.

— E întuneric, ce întuneric e! Parcă afară nici n'ar fi soare. Strop cu strop se strecoară aici lumina. Ascultă, nu aud niciun sgomot, suntem ca pe o insulă, departe. Manuel, suntem la capătul lumii.

— La începutul lumii, vrei să spui. Fiindcă la începutul începuturilor a fost o femeie şi un bărbat, ca tine şi ca mine, la picioarele lor curgea primul izvor, şi femeia şi bărbatul au intrat în apă şi s'au scăldat în viaţă.

Manuel îi prinse mâna:

— Vino.

Indepărtă lianele. Ea pătrunse în taina smochinului.

— Este păzitorul apei, şopti ea cu un fel de spaimă religioasă.

— Este păzitorul apei.

Ea contemplă ramurile acoperite de muşchiul argintiu.

— E foarte bătrân.

— E foarte bătrân.

— Nu i se vede vârful.

— Vârful lui ajunge până la cer.

— Rădăcinile lui sunt ca nişte labe.

— Ele ţin apa.

— Arată-mi apa, Manuel.

El săpă în pământ:

— Priveşte.

Annaïse îngenunche, își muie un deget în băltoacă și făcu semnul crucii.

— Te binecuvântez, apă sfântă, spuse ea.

— Privește și aci; de jur împrejur, numai apă.

— O văd, spuse ea.

Și își lipi urechea de pământ.

— O aud.

Asculta, cu fața încordată, luminată de o încântare nesfârșită.

El era lângă ea.

— Anna.

Buzele lor se întâlniră.

— Manuel, șopti ea.

Inchise ochii și el o răsturnă. Era întinsă pe pământ, și vuietul adânc al apei trezea în ea o voce care era glasul sângelui.

X

— Răsare soarele, spuse Délira.

— E după colină, răspunse Bienaimé.

Găinile cotcodăceau, neliniștite. Așteptau să li se arunce porumb, dar oamenii nu mai aveau ce să mănânce. Păstrau cu strășnicie ultimele grăunțe, le măcinau cu maiul și pregăteau din ele o fiertură groasă, deasă și grea, care le umfla pântecul.

Cocoșii se înfruntau, înguleraţi, cu penele sbârlite în jurul gâtului. Schimbau câteva lovituri de cioc și de pinteni.

— Chhh... și Bienaimé bătea din palme. Luptătorii se despărțeau pentru a se regăsi mai departe și își trâmbițau din răsputeri chemarea la trântă.

Și în fiecare curte era la fel. Așa începe ziua, cu o lumină nehotărîtă, cu pomii amorțiți și fumul care se urcă din spatele colibelor, fiindcă e clipa când se fierbe cafeaua și nu-i rău să înmoi o bucată de posmag în cafeaua îndulcită cu melasă de trestie, bineînțeles, pentrucă acum nu mai are nimeni cu ce să cumpere zahăr, nici din cel roșu, mai ieftin.

— Manuel spunea că se duce după Laurélien.

— Așa a spus.

— Dar ce se întâmplă oare, Bienaimé?

— Intreabă-mă ca să te 'ntreb!

— De multă vreme n'am mai auzit o vorbă frumoasă din gura ta.

Bienaimé sorbi o înghiţitură de cafea. Se simţi ruşinat.

— Păi dacă mă înţeapă iar reumatismele, spuse el ca o scuză. Dacă m'ai unge cu puţin ulei? Mai ales încheieturile mă ţin.

— O să încălzesc puţin ulei cu sare. O să fie un leac mai bun.

Bătrânul îşi aprinse pipa. Îşi mângâie barba albă.

— Délira, hei?

— Da, Bienaimé.

— Am să-ţi spun ceva.

— Te ascult, Bienaimé.

— Eşti o femeie tare cumsecade, Délira.

Apoi întoarse ochii şi-şi drese glasul.

— Am să-ţi mai spun ceva.

— Da, dragă.

— Sunt un păcătos.

— Nu, Bienaimé, o nu, bărbate, numai că ai unele zile proaste, de vină e toată nenorocirea asta. Dar de când mergeam alături pe drumul vieţii, şi drumul, dragă Doamne, a fost lung îndestul, şi nu a fost lipsit de ceasuri rele şi necazuri, m'ai ocrotit întotdeauna şi m'ai ajutat, mi-ai fost sprijin şi m'am simţit la adăpost.

Dar bătrânul stărui:

— Iţi spun că sunt un păcătos.

— Eu îţi cunosc inima şi ştiu că nu e om mai bun ca tine.

— Tu îmi întorci vorba, zău, Délira, pe cuvântul meu, n'am văzut femeie mai încăpăţânată ca tine.

— Cum zici tu, Bienaimé, aşa-i.

— Ce-i aşa?

— Eşti un păcătos.

— Eu? sări Bienaimé furios.

Délira izbucni într'un hohot de râs.

— Tu singur o spui.

— Asta nu înseamnă că trebue s'o spui şi tu! Or s'audă toţi vecinii; Bienaimé e un păcătos, Bienaimé e un... Ei poftim, aşa-i; ei şi?

Mânia era singura sevă care-i mai rămăsese în vine. Şi deseori se folosea de ea.

Manuel şi Laurélien se apropiau în grabă. Ieşeau din pădure. Râdeau, şi Laurélien, atât de liniştit deobicei, îl bătea pe Manuel pe umăr cu nişte lovituri care ar fi putut doborî un bou.

— A găsit-o, strigă el de departe, a găsit-o!

— Ce tot spune Laurélien, a înnebunit? mârâi Bienaimé.

Uite la el cum sare de parcă ar călca pe mărăcini! O fi luat-o cu băutura de dimineaţă...

Délira plecă s'aducă scaune.

— Sluga dumitale, spuse Laurélien, ducându-şi mâna la frunte.

— Noroc, băiete, răspunse bătrânul.

Apoi îl privi bănuitor.

— Niciodată nu trebue să întreci măsura când e vorba de absint, spuse el. Un păhărel, să-ţi speli stomacul, nu spun nu, dar nu mai mult.

— Sunt beat, e adevărat, spuse Laurélien.

Îşi freca mâinile lui de uriaş şi râdea.

— Şi totuşi, n'am băut nimic, zău aşa. Délira, cum o mai duci? Ah! cumătră, se va schimba viaţa, de azi înainte, da, se va schimba.

Se întoarse spre Manuel şi faţa lui deveni iar serioasă.

— Vorbeşte, stăpâne. Spune-le şi lor.

— In legătură cu apa, vorbi Manuel.

Respiră din adânc. Vorbea întretăiat.

— O caut de când m'am întors la Fonds Rouge.

Îşi deschise braţele; faţa-i era plină de soare; aproape strigă:

— Am găsit-o... Un izvor mare, un bazin plin ochi, în stare să sature tot câmpul. Fiecare va avea după nevoia şi îndestularea lui.

Bienaimé sări în picioare. Mâna lui tremurătoare se agăţă de cămaşa lui Manuel.

— Ai făcut tu asta? Ai găsit apa? E adevărat?

Râdea cu obrazul sbârcit, cu o voce care se stingea, şi lacrimi curgeau în barba-i albă.

— Cinste ţie, fiul meu, tatăl tău îţi spune: cinste ţie, pentrucă eşti un om mare. Da, îmi scot pălăria în faţa ta, Manuel Jean-Joseph. Délira, ai auzit, băiatul meu a găsit apa. El singur, cu mâinile lui. Se cunoaşte că e din sângele meu, se cunoaşte că e din neamul meu. Aşa suntem noi cu toţii, în familia noastră: negri săritori la treabă, şi nu s'ar zice că nu suntem şi deştepţi.

Nu-l lăsă pe Manuel. Ingăimă, cu ochii turburi:

— Ah, băiete, băiete...

Délira îşi apăsa mâinile pe piept. Il privea pe Manuel. Nu spunea nimic. Se simţea tot atât de slabă ca şi în ziua în care îl născuse: tocmai plivea în grădină când o apucaseră

durerile. Se târîse până la colibă, îşi muşcase ţipetele în carnea braţului, şi pruncul se născuse despicându-i parcă toată fiinţa. Singură îi tăiase buricul, singură spălase şi culcase copilul în scutece curate înainte de a-şi îngădui să alunece în fundul acelui puţ negru din care veniseră mai târziu s'o scoată vocea lui Bienaimé şi sporovăiala cumetrelor. Iar astăzi, iată-l în faţa ei, un bărbat înalt, puternic, cu o lumină jucându-i pe frunte, cunoscând taina somnului apei în măruntaiele pământului.

Era lângă ea. Braţul lui îi cuprinse umerii. O întrebă:

— Eşti mulţumită, mamă?

Bătrâna auzi o voce care răspundea, de departe, de foarte departe şi totuşi vocea ei era:

— Sunt mulţumită pentru noi, sunt mulţumită pentru pământ, sunt mulţumită pentru grâne...

Lumea întreagă se învârtea cu ea: coliba, copacii, cerul. Trebui să stea jos.

Bienaimé îl înghesuia pe Manuel cu întrebări:

— Povesteşte, fiule. Unde este apa? cum e?

Şi cu o nelinişte subită:

— Nu cumva-i o apă mică, un pârâiaş pe care să-l sorbi dintrodată?

— Nu, spuse Manuel, este o apă bogată. Trebue să-i vezi locul: e o terasă mare de pământ alb ca de cretă; felul ăsta de pământ suge repede apa, dar mai jos se află desigur un strat tare, rezistent, şi apa s'a adunat. Sunt sigur că peste câţiva ani ar fi ţâşnit singură. Acum trebue să aşezăm mai întâi un rând de stâlpi pe margini, fiindcă, dacă am începe să săpăm în miezul bazinului, ar fi ca şi cum am sparge un urcior şi apa s'ar risipi de jur împrejur. Pe urmă, vom construi un canal mare de-a-curmezişul câmpiei şi printre bayahonde, şi fiecare îşi va săpa câte un canal mai mic în grădina lui, pentru irigaţie. După ce canalul cel mare şi celelalte vor fi gata, vom deschide bazinul. Deasemenea, ar fi bine să numim un păzitor, cu încuviinţarea tuturor locuitorilor, care să împartă apa după nevoile fiecărui negru, în sfârşit, vedeţi şi voi, e multă treabă de făcut.

— Păzitorul, vei fi tu, stăpâne, spuse Laurélien. Pe tine te vor alege cu toţii.

— L-ai auzit, Délira? strigă Bienaimé plin de mândrie. A şi socotit totul în capul lui şi ceeace spune el este însăşi înţelepciunea.

Dar, numaidecât, un gând păru că-l întunecă.

— Ai spus: toţi locuitorii. Doar nu te-oi fi gândit şi la... ceilalţi!

Manuel se aştepta la această întrebare.

— Pot să vorbesc deschis şi fără ascunzişuri? spuse el. Mă asculţi şi dumneata, mamă? Şi dumneata, Laurélien?

— Te ascultăm, Manuel.

— Bine. Câţi bărbaţi de-ai noştri sunt buni de muncă? Ia stai.

După ce numără pe degete:

— Paisprezece. Şi ceilalţi, moştenitorii şi părtaşii răposatului Dorisca, sunt cam tot atâţia. Singuri, nu vom fi niciodată în stare s'o scoatem la capăt: stâlpii de tăiat, de cărat, de aşezat: avem de săpat un canal lung de-a-curmezişul câmpiei şi copaci de înlăturat din calea lui. Şi pe urmă apa, nu e nici a mea, nici a ta, nu poţi s'o împrejmuieşti cu un gard şi s'o înscrii în registrul notarului; este un bun al tuturor, este binecuvântarea pământului. Ce drept avem noi să...

Bienaimé nu-l lăsă să termine.

— Dreptul aceluia care a găsit-o, strigă el, dreptul că duşmanii nu au drepturi.

Bătrânul se silea să se stăpânească:

— Spune-mi deschis, ce-ai de gând să faci?

— Vreau să stau de vorbă cu ceilalţi. Cumetri, le voi spune, e adevărat ce se spune, cumetri. Am găsit un izvor care poate să ude toate grădinile câmpiei; dar ca să aducem apa până aici e nevoie de ajutorul şi de munca tuturor. Avem nevoie de un cumbit general. Ce nu poate face un om, doi o pot face. Să ne dăm mâna. Am venit să vă aduc pacea şi buna învoire. Ce folos tragem din duşmănia noastră? De voiţi un răspuns, priviţi la copiii voştri, priviţi la ogoarele voastre: moartea ne dă târcoale, sărăcia şi disperarea ne nimicesc satul. Lăsaţi atunci înţelepciunea să vorbească. Ştiu, a curs sânge între noi, dar apa va spăla sângele, şi bucatele cele noi vor umbri trecutul şi vor creşte din seva uitării. Nu avem decât un mijloc de a ne mântui, unul singur, nu două: să refacem familia cea mare a locuitorilor, să refacem obştea muncitorilor pământului între fraţi, să ne împărţim munca şi osteneala ca între tovarăşi, şi tovarăşi...

— Tacă-ţi gura, caraghiosule, răcni Bienaimé. Nici nu vreau să te aud; şi dacă mai spui prostii de felul ăstora, vai de pielea ta!

Bătrânul își sfărâmă luleaua trântind-o cu putere de pământ, și o porni înspre câmpie, ca pentru a da aer și spațiu mâniei ce-l cuprinsese.

Pe ceilalți, izbucnirea lui Bienaimé îi surprinse ca o ruperc de nori. Tăcură. Délira oftă, Laurélien își ridică mâinile lui de uriaș și se uită la ele ca la niște unelte străine, iar Manuel avea cuta lui încăpățânată în colțul gurii.

— Mamă, spuse el în cele din urmă, ce gândești tu despre toate astea?

— Ah, fiul meu, îmi ceri să aleg între tine și Bienaimé.

— Nu, ci între înțelepciune și nebunie; e vorba de viață și de moarte.

Délira lupta cu ea însăși. Se vedea după figura ei nehotărîtă. Cuvintele i se opreau pe buze, iar degetele ei frământau șiragul talismanelor.

Trebuia, însă, să răspundă:

— Dorisca și Sauveur sunt acum praf și pulbere: e lungă vreme de când se odihnesc amândoi în pace; timpul trece, viața își urmează cursul. Pe Sauveur l-am plâns cu lacrimi grele, era cumnatul meu și un om de bine, dar ura nu și-a găsit niciodată loc în inima Délirei Délivrance, martor mi-e bunul Dumnezeu.

— Și tu, Laurélien?

— Eu sunt de partea ta, stăpâne. Impăcarea este singura cale de a ieși din nevoie. Ceilalți vor primi și ei, dacă o să le vorbești așa cum trebue, iar eu unul n'am văzut în viața mea un negru care să aibă limbă mai dibace ca a ta. Zău așa.

Bienaimé, care se întorsese, se sprijinea de gard. Stătea cu spatele la ei; voia să le arate că nu le împărtășește gândul.

Manuel spuse:

— De câtva timp totul miroase a putreziciune în satul nostru; ura dă sufletului miros urît, ca de iaz cu noroi verde, ca de fiere amară, ca de duhori râncede și împuțite. Acum, când apa va uda câmpurile, când va curge prin grădini, va pieri dușmănia, ne vom da mâna și nu ne vom mai uita unii la alții ca niște lupi turbați. Fiecare negru își va recunoaște egalul, semenul și aproapele; și iată tăria brațelor mele, dacă ai nevoie de ele ca să-ți lucrezi pământul, și dacă bați la ușa mea și întrebi: pot să intru? îți răspund: intră, frate, intră și așează-te; mâncarea mea e gata, mănâncă și fii bine venit. Fără înțelegere, viața nu are gust, viața nu are noimă.

— Adevăr grăiește, aprobă Laurélien.

— Imi cunosc eu oamenii, spuse mai departe Manuel, negrii mei sunt tari de cap ca bobul de mei în piuă, dar un om care nu gândește cu capul, gândește cu stomacul; mai ales dacă l-a golit. Așa le voi cânta și eu: în struna trebuinții lor. Mă voi duce să-i văd și voi sta de vorbă cu fiecare în parte. Un ciorchine de strugure, nu-l poți înghiți dintrodată, dar bob cu bob, e lucru ușor.

— Da, dar mai rămân și ceilalți, murmură Délira cu îngrijorare.

— Urmașii răposatului Dorisca?

— Da, fiul meu.

Manuel surâse.

— Spui „ceilalți" ca și cum ar fi un cârd de diavoli. Ei bine, mamă, îți spun cu încredințare că nu-i departe ziua în care nu vor mai fi nici „ai noștri", nici „ceilalți", ci numai „noi", numai oamenii întovărășiți pentru cumbitul cel mare al apei.

— Nu știu cum vrei să faci, dar fii cu băgare de seamă, da. Alaltăieri, în miez de noapte, m'a trezit un sgomot în curte, m'am sculat și am crăpat puțin ușa. Luna lumina ca ziua. Se vede că străinul o fi auzit cheia scârțâind în broască, fiindcă se și îndepărta când m'am uitat eu; nu i-am văzut decât spatele, dar Gervilen era, statura lui, mersul lui. Aș putea să și jur, dacă n'ar fi un păcat.

Manuel dete din umeri cu nepăsare:

— Se vede că era beat. Rătăcise drumul. Atâta tot.

Cu Gervilen nu vorbise decât odată, atunci, în pădurea cu bayahonde, a doua zi după ce se întorsese la Fonds Rouge. De atunci, Manuel nu avusese nimic de împărțit cu el. Cu toate că, de curând, la joc, celălalt se uitase la el ciudat, cu niște ochi de jăratic aprins, dar se vedea cât de colo că era înfundat cu rachiu ca o damigeană, caraghiosul.

— Manuel are dreptate, spuse Laurélien. Gervilen este un negru cam bețiv: i-o fi luat mințile rachiul, de s'a rătăcit, ca un găinar, prin curtea voastră.

Délira, însă, nu prea părea convinsă. Omul pe care-l zărise ea nu se clătina, ci se îndrepta repede spre poartă.

Laurélien strânse mâna lui Manuel.

— Mă duc să le dau de veste, dar în ce privește împăcarea rămâne să le vorbești tu.

— *Bueno,* spuse Manuel. Le voi vorbi mai târziu.

— Sluga dumitale, Délira, salută Laurélien.

— Mergi sănătos, Laurélien, răspunse bătrâna.

Şi încercă, cu greu, să se ridice în picioare. „Ce-i cu mine? Parcă mi s'au muiat oasele. Nu mai am putere."

Manuel o opri.

— Stai puţin.

— Spune, fiul meu.

— Deunăzi, voiai să ştii numele fetei, nu-i aşa? Ei bine, ţi-l spun acum: e Annaïse.

— Fata lui Rosanna? strigă Délira.

— Da. Dar ce ai? Imi pari turburată!

— Pentrucă nu-i cu putinţă, Manuel. Gândeşte-te, suntem duşmani!

— Peste câteva zile nu vor mai fi duşmani la Fonds Rouge.

— Şi lui Bienaimé crezi că o să-i pară bine?

— Desigur. Fireşte, mai întâi o să tune şi o să fulgere, dar tot el va fi acela care va duce scrisoarea de peţit la Rosanna. Mă duc mâine la târg s'o cumpăr, ca şi basmaua de mătase verde în care am s'o înfăşur, după cum cere obiceiul. Rămâne să mai găsesc pe cineva care s'o scrie. Eu nu prea mă pricep la asta. Nu ştii pe cineva?

— Lângă biserica din târg, în stânga, se află o casă înaltă, învelită cu tablă. Să întrebi de jupân Paulma, din partea cumetrei Délira. E un mulatru gras, care ţine o prăvălie cu mărunţişuri. O să-l găseşti la tejghea. Se pricepe la scris.

Bătrâna surâse aproape visătoare:

— Ah, Manuel, ţi-ai ales o fată frumoasă şi la locul ei şi vrednică, după câte am auzit. A crescut pe lângă mine, şi înainte de întâmplarea cu Dorisca şi cu Sauveur mă ajuta să-mi duc curcubătele când mă întoarceam dela izvor. Mătuşico, îmi spunea ea, da, iată cum îmi spunea. Era o fetiţă tare cuviincioasă, Annaïse.

Dacă va fi nevoie îl voi ruga în genunchi pe bătrânul Bienaimé să nu-ţi stea împotrivă, şi mă voi ruga şi Fecioarei făcătoare de minuni: îi voi spune, ajută pe copiii mei, ocroteşte-i de nevoi şi călăuzeşte-le paşii în viaţă, pentrucă viaţa este grea şi suferinţa noastră-i mare, sărmanii de noi.

— Mulţumesc, mamă, scumpă mamă, spuse Manuel.

Privi în pământ ca să-şi ascundă turburarea.

— După ce vei fi isprăvit de stat de taină cu el, Délira, să te duci la Florentina să-mi cumperi altă lulea.

Era Bienaimé, care se întorsese. Nu prea părea împăciuitor, Bienaimé. Se vedea după felul în care-şi mesteca cuvintele.

— Da, Bienaimé, se grăbi Délira, da tată, mă duc numaidecât.

*

Până în prânz, svonul că Manuel descoperise un izvor se răspândi în tot satul. Noi ăştia, negrii din Haïti, avem o vorbă pentru asta: *téléglueule* spunem noi, şi nu e nevoie de mai mult pentru ca o ştire bună sau rea, adevărată sau neadevărată, plăcută sau neplăcută, să meargă din gură în gură, din uşă în uşă, pentru a face în curând ocolul satului întreg, de te miri şi tu ce repede a mers.

Şi cum Fonds Rouge nu e prea mare, vestea mersese mai repede decât merge focul în paie, şi în ceasul în care soarele bătea din plin pe câmpie, oamenii nu mai vorbeau decât despre această întâmplare, unii spunând că e adevărată, alţii că nu, susţinând unii că Manuel adusese din Cuba un băţ fermecat care descoperea izvoarele şi chiar comorile, în fine, fiecare mai punând câte ceva dela el şi umflând vestea după bunul lui plac.

Annaïse îndeplinise cum trebue misiunea pe care i-o încredinţase Manuel. Umblase din colibă în colibă şi vorbise cu cumetrele. Unele se arătaseră îndărătnice, dar cele mai multe, cu suspine şi strigăte de „ah, Doamne, Dumnezeule", se apucaseră să-şi închipue schimbarea şi roadele pe care avea să le aducă apa, socotind cât porumb, cât mei şi câte legume vor culege din grădină şi ce preţ vor căpăta în târg, că eu am nevoie de câţiva coţi de stambă pentru o rochie, şi bărbatu-meu de un pantalon şi de o cămaşă, cât despre copii, ce să mai vorbim, umblă aproape în pielea goală şi-i un păcat şi o ruşine, mai ales că, în ciuda bolilor şi a nevoii, cresc mai vârtos ca iarba rea. (Pier cu greu, negrii. Sunt tari ca piatra).

In ceeace priveşte bărbaţii, nu se ştia încă. Câţiva se adunaseră la Larivoire, un om în vârstă, vestit pentru înţelepciunea sa. Iar băiatul lui, Similien, fusese văzut ieşind dela Florentina c'o sticlă de rachiu, fiindcă-i lucru ştiut, rachiul desleagă limbile şi leagă gândurile.

Antoine se repezise, şchiopătând, cât putea de repede, până la Bienaimé. Strălucea de bucurie. Nu mai vorbea decât despre cumbit, şi se lăuda că va face un cântec despre Manuel, un cântec cum nu s'a mai auzit de frumos şi de îmbietor la muncă.

Bienaimé îl trimisese la toţi dracii. Dar asta nu adumbrise cu nimic voioşia lui Antoine. In clipa de faţă, aşezat în faţa

casei sale, își strunea corzile tobei ca să-i dea tăria nimerită, pentru ca sunetele să răzbată departe și să răspândească de-a-curmezișul câmpului vestea că viața cea bună reîncepea.

— Ei, Simidor, își spunea el sieși. Ia să vedem dacă n'ai răgușit, ia să vedem dacă nu ți-au amorțit degetele, ia se vedem dacă în capul tău mai sunt atâtea cântări câtă miere într'un stup.

Incerca toba, ciulea urechea: râdea cu gura lui fără dinți, cât o șură.

In curând avea să pășească în fruntea cohortei locuitorilor, cu toba în bandulieră, în zorii zilei.

Cuvintele se și înșirau în cadența unei melodii care se înfiripa:

Général Manuel, salut ho, salut ho.

Vocea lui ritma căderea sapelor:

Salut ho
Salut ho

Câțiva copii se adunară în fugă să-l asculte și îl înconjurară, dar el îi luă la goană pe toți negrii ăștia mici, fiindcă voia să fie singur, ca nimic să nu-l turbure în timp ce cântecul cel nou se 'nfiripa în ritmul tobei.

XI

Manuel vorbise cu fiecare om în parte. Vreme de ani și ani, ura fusese pentru ei o obișnuință. Ea alcătuise un obiect și o țintă pentru furia lor neputincioasă împotriva stihiilor. Dar Manuel tradusese pe înțelesul tuturor graiul pretențios al câmpiei însetate, plânsul ierburilor, făgăduelile și toate amăgirile apei. Ii plimbase cu gândul de-a-lungul lanurilor roditoare: numai auzindu-l, ochii lor străluceau. Numai că totul atârna de o condiție: împăcarea. Și la urma urmei, ce-i costa? Să faci un gest, câțiva pași, ca pentru a trece o punte, și lăsai în urma ta zilele negre ale nevoii pentru a pătrunde în cele de belșug. Ei, cumetre, ce spui? Celălalt, cu picioarele goale în colb, cu vesmintele sdrențuite, slăbit și flămând, asculta fără să spună nimic. E adevărat că ne-am cam săturat de povestea asta. Și la urma urmei, ce folos a adus? Ce-ar fi dacă am pune să se slujească o liturghie în același timp pentru Dorisca și Sauveur, pentru odihna sufletelor lor. Asta i-ar împăca și pe ei în mormânt și i-ar lăsa în plata Domnului pe cei vii. Fiindcă niște morți nemulțumiți nu numai că stingheresc, dar sunt chiar primejdioși. Ceeace este sigur, este că nu ne putem lăsa să pierim. Ei, și atunci? Atunci, dacă-i așa, ne-am înțeles. Dar cine se va duce să stea de vorbă cu ceilalți? Eu, răspundea Manuel.

...Ceilalți se adunaseră la Larivoire. Vestea era gravă și cerea gândire adâncă. Larivoire își mângâia cele câteva fire din

barba lui de țap. Privirea îi era liniștită și șireată, vorba cumpănită: tălmăcea tot ce vedea și cântărea tot ce spunea. Vârsta lui înaintată îl deprinsese cu această înțelepciune. In lupta sângeroasă care-i învrăjbise pe sătenii din Fonds Rouge, el nu luase parte decât din cauza rubedeniei, dar o făcuse fără patimă; ferindu-se să atâțe cugetele, potolindu-le când se simțea nevoia. Cuvântul lui era ascultat și respectat: părerea lui avea puterea unei sentințe.

— Cum s'ar zice, voc avea apă, făcu Mauléon.

Altceva nu mai spuse. Privirea lui se pierdu dincolo de șosea, spre câmpul pârjolit de soare. Datora cincisprezece piaștri Florentinei. Hilarion îi cerea drept despăgubire iapa lui cea murgă. Un animal minunat, care făcea de patru ori mai mult. Și Cia, nevastă-sa, zăcea bolnavă de friguri și se prăpădea; niciun leac nu izbutise s'o tămăduiască. Dorméus pretindea că o vrăjise un răufăcător, schimbând-o cu un mort; acum, hrăpărețul, cerea o seamă de bani ca s'o scape. Da, aveau necazuri destule, nimic de zis.

Razele soarelui răzbăteau printre frunzele de palmier care acopereau umbrarul și desenau pe pământ dantele de umbră și lumină. Pe masa grosolan cioplită se aflau o sticlă cu rachiu și niște păhărele smălțuite.

Pierrilis își turnă în pahar, vărsă din el câteva picături pe pământ și înghiți restul dintrodată.

— O fi adevărat? întrebă el.

Se șterse la gură cu dosul palmei.

— Da, repetă el, o fi adevărată vestea?

Larivoire își răsturnă scaunul pe spate, sprijinindu-l cu spateaza de un stâlp al umbrarului. Inchise ochii. Pe câmpie, lumina juca o horă de ace înroșite în foc; abia de mai puteai răbda.

— Minciuna, spuse el, este ca banul dat cu dobândă. Trebue să aducă un câștig. Ce interes ar avea Manuel să mintă? Ce-ar câștiga?

— Asta înseamnă atunci că-și vor putea uda grădinile, oftă Termonfis.

— Iar noi, ăștilalți, vom sta să-i privim cu buzele umflate, făcu Ismaël.

Stând pe vine, Gervilen nu spunea nimic. In ochii lui mici, înfundați sub streașina sprâncenelor, mocnea un foc îngrijorător.

— Au noroc, blestemații, murmură Josaphat.

Se luase de curând cu o tânără negresă din Mahotière. De

două zile nu trăiau decât cu posmagi uscați, muiați în puțină melasă. Ea, Marianna, nu se plângea, dar era tăcută ca o umbră. Era mai rău decât o dojană.

— Nu, strigă Nérestan.

Izbi cu putere pumnul în masă.

— Am spus: nu.

Pieptul lui voinic gâfâia. Fața-i era îmbrobonată de sudoare.

— Ce, nu? întreabă Larivoire, smulgându-și firele din barbă.

Nérestan se așeză iar jos.

Niciodată nu fusese tare în discursuri. De aci venea violența lui de buhai sălbatic. Ce nu putea să-ți explice cu vorba, ți-l punea sub nas cu pumnul. Mâinile lui erau ca niște maiuri de bătut rufele, în stare să învinețească un om fără vopsea.

Se făcu tăcere. Cocoșul de luptă al lui Larivoire bătu din aripile lui de culoarea scorțișoarei și cântă. Alți cocoși îi răspunseră din fundul curților din vecini.

— Mai bine să plecăm din Fonds Rouge, spuse Josaphat, decât să ne uităm la ei cum se bucură de viață, în timp ce noi vom trăi mai departe roși de nevoi.

— Ai de gând, așa dar, s'o pornești la drum, cerșind din casă în casă? rânji Luisimé Jean-Pierre.

— Pământul meu dădea treizeci de saci de porumb în cap, spuse Ismaël. Iar cartofi, erau destui pentru îngrășatul porcilor. Pământul, tot aici e, pământ bun ce nu așteaptă decât puțină apă. De câți ani n'a mai căzut o ploaie, mă întreb?

— Toate astea sunt vorbe fără rost, îl întrerupse Mauléon. Ce-i de făcut?

— Nu-i nimic de făcut, spuse Josaphat, dând din umeri cu descurajare.

— Oameni sunteți voi, sau câini?

Gervilen izbucnise. Furia îl scutura. Ochii lui scăpărau scântei din jăraticul feței. Un fir de spumă albă i se prelingea din colțul gurii.

— Stați aici ca niște babe care își înșiră mătăniile mizeriei. Nu-i niciun negru întreg printre voi.

Scuipă cu dispreț:

— Șleahtă de mișei!

Nérestan se ridică. Il întrecea pe Gervilen cu un cap.

— N'ai dreptul, nu, n'ai dreptul, îngăimă el.

— *Chita,*[1]) urlă Gervilen.

Spre mirarea celorlalţi, Nérestan îi dădu ascultare. Se legăna pe scaun ca un urs, cu capul înfundat între umeri.

— Am să vă spun eu ce-i de făcut.

Vocea lui Gervilen era acum aspră şi scârţâia ca o pilă de oţel. Cu greu se strecurau vorbele printre dinţii lui încleştaţi:

— Vom pune noi mâna pe apă, o vom lua cu forţa.

— S'auzim, s'auzim, băiete, se bucură Nérestan.

Se ridică o hărmălaie de voci. Fiecare voia să spună ceva. Femeile ieşiră din case să vadă ce se întâmplă.

Larivoire ridică braţele:

— Vorbesc eu, spuse el.

Aşteptă să se facă tăcere.

— Vorbesc eu. Şi aţi face bine să mă ascultaţi dacă voiţi să nu intraţi la mare nevoie. Tu, Gervilen, ai moştenit dela răposatul Dorisca un sânge prea cald. Nu că ţi-aş face o vină din asta. Insă încă de pe când erai un puşti, se vedea ce fire ai. Cumătra Miramise, mamă-ta, ar fi trebuit să te bată sdravăn, dar fie zis, fără supărare, *maimuţa nu găseşte niciodată că puiul ei este pocit.* Spui tu să luăm apa cu forţa, dar forţa rămâne totdeauna de partea legii. Veţi sfârşi cu toţii la închisoare. Mai este o veste. O veste însemnată. Annaïse a venit chiar azi dimineaţă s'o vadă pe nevastă-mea.

La numele Annaïsei, Gervilen tresări din tot trupul şi trăsăturile lui se împietriră ca şi cum ar fi fost săpate într'o stâncă neagră.

— Şi cum vă spuneam, Annaïse a venit, şi pare-se — după câte a auzit ea — că ar fi nevoie, pentru a aduce apa până în sat, de cumbitul tuturor locuitorilor din Fonds Rouge, fiindcă e o corvoadă grea, o muncă prea mare pe care oamenii lui Manuel nici n'ar putea s'o ducă singuri până la capăt. Aşa că, dacă nu ne împăcăm, apa va rămâne acolo unde e acum. De voie, de nevoie.

Gervilen izbucni în râs. Râsul lui era înspăimântător. Parcă cineva ar fi sfâşiat o foaie de tablă ruginită.

— Dar nu vedeţi, strigă el, că Manuel şi Annaïse sunt înţeleşi?

— Ia seama, spuse Gille, vorbeşti de soră-mea.

— Tacă-ţi gura, dobitocule, urlă Gervilen.

---

1) *Stai jos.*

— Vere... spuse Gille, cu o voce liniştită şi adormită parcă.

Mâna lui înşfăcă deodată mânerul machetei.

— Aţi înnebunit?

Larivoire se aruncase între ei.

— Negri fără de respect, ah, negri blestemaţi! Voiţi să vărsaţi sânge în casa mea, fără să luaţi în seamă părul meu alb!

— Iertare, spuse Gille, dar a jignit-o pe sora mea.

— Am spus adevărul, replică Gervilen, şi dacă adevărul miroase a sânge, cu atât mai rău, de trei ori cu atât mai rău.

— Tu, Gervilen, stai acolo; Gille, *chita* aici, porunci Larivoire.

Se întoarse spre locuitori:

— Urechile voastre au auzit. Ce aveţi de spus?

— Fraţilor, strigă Gervilen, vor să vă cumpere, vor să vă vindeţi sufletul pentru un strop de apă.

— Destul, spuse Larivoire. Lasă-i pe ceilalţi să vorbească.

Dar oamenii tăceau. Simţeau pe chipurile lor privirea lui Gervilen săpându-şi drum până în străfundul gândurilor lor.

Apa. Şuvoiul ei însorit în câmpie; gâlgâitul ei în canalul din grădină, fâşâitul ei când întâlneşte în cale perdele de ierburi; oglinditul spălăcit al cerului amestecat cu umbra fugară a trestiilor; negresele umplându-şi la izvor curcubătele picurânde şi urcioarele de argilă roşie; cântecul femeilor la spălatul rufelor; pământul sătul, înaltele roade pârguite.

Se luptau cu ispita.

— Trebue să chibzuim, murmură Ismaël.

— Sunt unii negri, fără simţire, mai câinoşi decât câinii, spuse Gervilen cu amărăciune.

Ismaël nu răspunse: „Treizeci de saci de porumb, gândea el, şi pe deasupra şi cartofii, bucatele..."

Ceilalţi locuitori socoteau şi ei cam ce rod vor da câmpurile lor şi făceau planuri, închipuindu-şi viitorul. Dar nu îndrăzneau să spună nimic. Prezenţa lui Gervilen îi stânjenea. Acesta se afla înfipt în mijlocul lor. Privirea lui fugea dela unul la altul ca un şobolan.

Larivoire îşi dădu seama de nehotărîrea lor:

— Bine; nu-i nicio grabă. Dimpotrivă, trebue să judecăm treaba asta cu mintea limpede. Mâine, dac'o vrea Dumnezeu, ne vom întâlni din nou ca să luăm o hotărîre.